

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 7625/06

בג"ץ 1594/11

בג"ץ 1595/11

לפני :
כבוד הנשיאה מ' נאור
כבוד המשנה לנשיאה א' רובינשטיין
כבוד השופט ס' גובראן
כבוד השופטת א' חיות
כבוד השופט ח' מלצר
כבוד השופט י' דנציגר
כבוד השופט נ' הנדל
כבוד השופט ע' פוגלמן
כבוד השופט י' עמית

העותרת בבג"ץ 7625/06 : מרטינה רגזיובה

העותרים בבג"ץ 1594/11 :
1. שון פטריק מרפי
2. רחל צפרה אלטר

העותרת בבג"ץ 1595/11 : ויויאנה דל סיסנה קבררה מרטינו

נ ג ד

המשיבים בבג"ץ 7625/06 :
1. משרד הפנים
2. מינהל האוכלוסין
3. ועדת מערך הגיור – משרד ראש הממשלה
4. מנהלת ההגירה

המשיבים בבג"ץ 1594/11
ובבג"ץ 1595/11 :
1. משרד הפנים
2. משרד ראש הממשלה – מערך הגיור

המבקשים להצטרף כמשיבים :
1. האיגוד העולמי ליהדות מתקדמת
2. התנועה ליהדות מתקדמת בישראל
3. התנועה המסורתית בישראל

המבקשת להצטרף כידיד בית
המשפט :
עמותת עתים

התנגדות למתן צו על תנאי

תאריכי הישיבות: כ"ג באדר התשע"ג (5.3.2013)
 י"ג בתמוז התשע"ה (30.6.2015)

בשם העותרת בבג"ץ 7625/06 : עו"ד תיאודור שוורצברג ; עו"ד מיטל שוורצברג-חזן

בשם העותרים בבג"ץ 1594/11
 והעותרת בבג"ץ 1595/11 : עו"ד יעל כץ מסטבאום ; עו"ד אלה בורוכוב

בשם המשיבים בבג"ץ
 7625/06, בבג"ץ 1594/11
 ובבג"ץ 1595/11 : עו"ד יוכי גנסין ; עו"ד רועי שויקה

בשם המבקשים להצטרף
 כמשיבים : עו"ד ניקול מאור

בשם המבקשת להצטרף כידיד
 בית המשפט : עו"ד אביעד הכהן ; עו"ד אלעד קפלן

פסק-דין

הנשיאה מ' נאור:

העותרים שלפנינו באו לישראל ממקומות שונים ברחבי העולם, ועברו בה הליך גיור בקהילה אורתודוכסית שלא במסגרת מערך הגיור הממלכתי. השאלה המרכזית הניצבת לפנינו היא האם יש להכיר בהם כיהודים לעניין חוק השבות, התש"י-1950.

העובדות הצריכות לעניין

1. העותרת בבג"ץ 7265/06, מרטינה רגצ'ובה (להלן: מרטינה), היא אזרחית צ'כיה. שם, לדבריה, התקרבה ליהדות. בשנת 2001 הגיעה מרטינה ארצה כתיירת. בשלהי שנת 2001 פגה אשרת התייר שעמה נכנסה לארץ, אך היא נותרה בישראל עד לסוף שנת 2004, אז שבה לצ'כיה. במהלך התקופה שבה שהתה בארץ שלא כדין, התגיירה מרטינה גיור אורתודוכסי בבית הדין של הרב קרליץ בבני ברק, שאינו חלק ממערך הגיור הממלכתי. בשנת 2005, ולאחר גלגולים שונים, הותרה כניסתה ארצה בשנית, והיא פתחה בהליך לקבלת מעמד מכוח מערכת יחסים זוגית עם אזרח ישראלי. בהמשך, לאחר שנפרדה מבן זוגה הישראלי, פנתה מרטינה למערך הגיור הממלכתי

בבקשה "לקבל תעודת המרת דת" לנוכח הגיור שעברה, וזאת במטרה להיות זכאית למעמד מכוח חוק השבות. משנדחתה בקשתה, הגישה את העתירה שלפנינו. להשלמת התמונה יצוין, כי בעוד עתירתה תלויה ועומדת, יצאה מרטינה את הארץ לצ'כיה מספר פעמים נוספות. באחד מביקוריה בצ'כיה הרתה לאזרח צ'כי, ובנם נולד שם באפריל 2014.

2. העותר 1 בבג"ץ 1594/11, שון פטריק מרפי (להלן: שון), הוא אזרח קנדה, אשר נכנס לישראל לראשונה בשנת 2006 באשרת תייר, אותה האריך מעת לעת. הוא למד בארץ כשנה לקראת גיור אורתודוכסי, שנערך בראשית 2007 בבית הדין של הרב פרנק במאה שערים, שאינו חלק ממערך הגיור הממלכתי. בשנת 2010 פנה בבקשה לקבלת מעמד מכוח חוק השבות, אך בקשתו נדחתה. מכאן עתירתו. לימים, קיבל שון רישיון לישיבת ארעי בארץ (מסוג א/5), מכוח נישואיו לעותרת 2, שהיא אזרחית ישראל.

3. העותרת בבג"ץ 1595/11, ויואנה דל סיסנה קבררה מרטינו (להלן: ויואנה), ילידת אקוודור, הגיעה לישראל בשנת 1999 בעקבות בן זוג ישראלי. לאחר שפקעה אשרת התייר שעמה נכנסה, המשיכה ויואנה לשהות בארץ שלא כדין מספר שנים. במהלך תקופה זו הוצאו בעניינה שני צווי הרחקה מהארץ. בשנת 2005 שבה לישראל בעקבות בקשה למעמד שהוגשה על יסוד מערכת היחסים שניהלה עם בן זוגה הישראלי, ולימים קיבלה רישיון לישיבת ארעי בארץ (מסוג א/5) שתוקפו פג בשנת 2010. במהלך שנת 2009, לאחר תקופת לימוד והכנה, התגיירה – אף היא בבית הדין של הרב קרליץ. בהמשך אותה שנה, פנתה למערך הגיור הממלכתי בבקשה לפתוח בהליך גיור ממלכתי. לאחר כשנה, בטרם התקבלה החלטת מערך הגיור הממלכתי בעניינה, פנתה ויואנה למשרד הפנים בבקשה לקבלת מעמד זמני עד שיוסדר גיורה. במעמד זה ציינה כי נפרדה מבן זוגה הישראלי. הקפדתה על אורח חיים דתי הייתה, לטענתה, הטעם המרכזי שהוביל לפרידה. ביום 3.1.2011 נדחתה בקשתה למעמד, ומכאן עתירתה. לאחר הגשת העתירה, ביום 4.4.2011, נדחתה גם בקשתה לפתוח בהליך גיור ממלכתי.

4. העותרים שלפנינו שונים אלה מאלה. סיבות רבות ומגוונות הובילו אותם לישראל, ואופי השהייה שלהם בה משתנה ממקרה למשנהו. אולם השאלה המונחת ביסודם של ההליכים אחת היא: האם יש להכיר בגיור שעבר כל אחד מהעותרים – גיור אורתודוכסי שלא במסגרת מערך הגיור הממלכתי – לעניין חוק השבות?

5. זמן רב חלף מאז הוגשה העתירה הראשונה בענייננו. הסיבה לעיכוב נעוצה בניסיונות למצוא לבעיה שעלתה בעתירות פתרון מחוץ לכתלי בית המשפט. במסגרת זו, נעשו ניסיונות לפתור את הבעיות האינדיבידואליות שהעלו העותרים (ראו, למשל: החלטה מיום 19.1.2009 (בעניין מרטינה); החלטה מיום 2.5.2012 (בעניין שון)). אולם ניסיונות אלה העלו חרס. בהמשך אף דחינו את הדיון בעתירות מספר פעמים במטרה לאפשר למשיבים למצוא פתרון מקיף לבעיה. כך, ביום 5.3.2012 קבענו כי:

“דעתנו היא שהסוגיות שעלו בשלוש העתירות שבפנינו ובעתירות נוספות שהוגשו על ידי המבקשים להצטרף (האיגוד העולמי ליהדות מתקדמת, התנועה ליהדות מתקדמת והתנועה המסורתית בישראל) ראוי להן שיובאו בפני הממשלה שתוקם”.

ביום 7.7.2013 נעתרנו לבקשת המשיבים לשוב ולעדכן, לאחר שהודיעונו כי:

“הוצגו בפני שר הפנים הנכנס, בשתי ישיבות שהתקיימו בלשכתו, הסוגיות העולות בשלוש העתירות שבכותרת, ובעתירות הנוספות שהוגשו על ידי המבקשים להצטרף. סוגיות אלו הוצגו אף בפני סגן השר לשירותי דת, בישיבה שהתקיימה בלשכתו. כעת בכוונת שר הפנים להביא את הסוגיות בפני הגורמים הרלבנטיים בממשלת ישראל” (הודעה מטעם המשיבים מיום 4.7.2013).

ביום 23.1.2014 נעתרנו פעם נוספת לבקשת המשיבים לשוב ולעדכן, לאחר “מיצוי” הצגת הסוגיות בפני הממשלה. לבסוף, ביום 13.2.2014, עדכנו המשיבים כי “התקיימה ישיבה בנושא זה בהשתתפות שר הפנים, סגן השר לשירותי דת, מזכיר הממשלה ונציגים נוספים ממערך הגיור, משרד הפנים ופרקליטות המדינה” בה סוכם כי עמדת המדינה בעינה עומדת, אך “יש להמתין להתפתחויות” ביחס להצעת חוק פרטית שהוגשה בעניין הגיור (תיקון פקודת העדה הדתית (המרה) (גיור על ידי רב עיר ומועצה מקומית), התשע”ג-2013). הליכי חקיקתה של ההצעה האמורה לא צלחו.

אין מנוס, אפוא, מהכרעה שיפוטית. בכל ההליכים שלפנינו הוצא צו על תנאי, ובימים 5.3.2013 ו-30.6.2015 שמענו בהם את טענות הצדדים על-פה.

6. טענת העותרים הייתה כי די בגיור בקהילה יהודית מוכרת – בארץ או בחו"ל – על מנת להקים זכאות למעמד מכוח חוק השבות. עמדה דומה הציגה המבקשת להצטרף כידיד בית המשפט. לטענתה, משהכריעה סמכות הלכתית בדבר תוקפו של הגיור, אין משרד הפנים יכול להרהר אחריה. כן טענה כי מתן מעמד רק למי שנתגייר במערך הגיור הממלכתי פוגעת באופן בלתי מידתי בזכותם של המתגיירים בגיור הפרטי בארץ לחופש הדת ובזכותם לשוויון (הן ביחס למי שהתגייר בארץ בגיור הממלכתי, הן ביחס למי שהתגייר בחו"ל). עוד הוסיפה כי בהיות הגיור מעשה שקובע סטטוס של אדם יש לראות בו "הסדר ראשוני", שאין הממשלה יכולה להסדירו באמצעות מערך הגיור הממלכתי.

7. המשיבים, לעומת זאת, טענו כי אין להקנות מעמד מכוח חוק השבות למי שנתגייר בארץ בגיור שאינו ממלכתי. זאת, משני טעמים: ראשית, טענו המשיבים כי מבחינה פרשנית חוק השבות לא נועד לחול על אדם ששוהה זה מכבר במדינת ישראל; שנית, נטען כי לנוכח הנפקות המשפטית הנלווית אל הגיור, יש לפרש את המונח "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות, כמי שהתגייר "בחסות ממלכתית, תחת פיקוח ממלכתי". דהיינו, לצורך מתן מעמד מכוח חוק השבות, יוכר רק גיור שבוצע בבתי הדין המיוחדים לגיור שהוקמו במסגרת מערך הגיור הממלכתי. עמדה זו, כך הבהירו המשיבים חזור והבהר, מבוססת על החשש מפני בקשות סרק לגיור שכל תכליתן לאפשר רכישת מעמד בארץ. לשיטתם, בשל החשיבות הרבה של פיקוח מצד המדינה על בקשות מעמד מכוח חוק השבות, עליה עמד בית משפט זה לא אחת, לא ניתן להכיר בגיור שנעשה בידי "כל שלושה אנשים" – כלשונה של באת-כוח המדינה (ראו, למשל, עמודים 5-6 לפרוטוקול הדיון מיום 30.6.2015) – אלא רק בגיור שנעשה במסגרת מערך הגיור הממלכתי.

8. בנוסף הונחה לפנינו עמדתם של האיגוד העולמי ליהדות מתקדמת, התנועה ליהדות מתקדמת בישראל והתנועה המסורתית, אשר ביקשו להצטרף כמשיבים. טענתם המרכזית הייתה כי ההכרעה בעתירות שלפנינו צריכה להיות מצומצמת לסוגיית ההכרה בגיור פרטי אורתודוכסי בישראל, ולא להתפרס גם על סוגיית ההכרה בגיורים פרטיים של התנועה המסורתית (קונסרבטיבית) ושל התנועה הרפורמית – סוגיה אשר עומדת במרכז עתירות שהגישו המבקשים להצטרף ושעודן תלויות ועומדות (בג"ץ 11013/05 ועתירות קשורות).

9. אעיר כבר עתה כי לדעתי איננו צריכים להכריע בבקשות ההצטרפות שלפנינו. קראנו את טענותיהם של מבקשי ההצטרפות, ואף שמענו טיעוניהם על-פה. אך מובן הוא כי הכרעתנו תהיה בעתירות שלפנינו בלבד. הסוגיות העולות בעתירות התלויות ועומדות (בג"ץ 11013/05 ועתירות קשורות) – תוכרענה שם.

המסגרת הנורמטיבית

10. כאמור, השאלה הניצבת לפנינו היא האם בעקבות הגיורים שעברו יש להכיר בעותרים כיהודים לעניין חוק השבות. ביסוד ענייננו מונחת אפוא פרשנותו של חוק השבות, שהוא מהחשובים שבחוקיה של מדינת ישראל. חוק השבות הוא אחד מהביטויים המרכזיים להיותה מדינה יהודית, בנוסף להיותה מדינה דמוקרטית. בליבו – העליה לישראל:

הזכות לעליה 1. כל יהודי זכאי לעלות ארצה.

עוד נקבע בחוק כי העליה תהיה על פי אשרת עולה (ראו: סעיף 2(א)). אשרת עולה תינתן לכל יהודי שהביע את רצונו להשתקע בישראל, זולת אם נוכח שר הפנים שהמבקש פועל נגד העם היהודי או עלול לסכן את בריאות הציבור, ביטחונו או שלומו (סעיף 2(ב)). את ההסדר הקבוע בחוק השבות משלים סעיף 2(א) לחוק האזרחות, התשי"ב-1952, הקובע:

אזרחות מכוח 2. (א) כל עולה לפי חוק השבות, תש"י-
שבות 1950, יהיה לאזרח ישראלי מכוח שבות
[...].

11. הזכות לעליה – ומכוחה לאזרחות – נתונה לכל "יהודי". הגדרה למושג זה הוספה לחוק השבות בשנת 1970, במסגרת תיקון מס' 2 לחוק. תיקון זה נחקק בעקבות פסק דינו של בית משפט זה ב-בג"ץ 58/68 שליט נ' שר הפנים, פ"ד כג(2) 477 (1970) (להלן: עניין שליט), בו נפסק כי יש לרשום במרשם האוכלוסין כ"יהודי" ילד לאב יהודי ולאם שאינה יהודייה, אף שאינו יהודי על פי ההלכה. מאז תיקון מס' 2 לא תוקן חוק השבות. וכך הוגדר המושג "יהודי" בחוק השבות:

הגדרה 4. לענין חוק זה, "יהודי" – מי שנולד
לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת
אחרת.

בענייננו, איש מהעותרים לא "נולד לאם יהודיה". אף לא נטען לפנינו כי מי מהם הוא "בן דת אחרת". נמצא כי עלינו להידרש לפרשנותה של התיבה "שנתגייר".

12. אין זו הפעם הראשונה שבית משפט זה נדרש לפרשנותה של התיבה "שנתגייר" בחוק השבות (ראו: בג"ץ 1031/93 פסדו (גולדשטיין) נ' שר הפנים, פ"ד מט(4) 661 (1995) (להלן: עניין פסדו); בג"ץ 5070/95 נעמת – תנועת נשים עובדות ומתנדבות נ' שר הפנים, פ"ד נו(2) 721 (2002) (להלן: עניין נעמת); בג"ץ 2597/99 רודריגז-טושביים נ' שר הפנים, פ"ד נח(5) 412 (החלטה מיום 31.5.2004) (להלן: עניין טושביים א); בג"ץ 2859/99 מקרינה נ' שר הפנים, פ"ד נט(6) 721 (2005) (להלן: עניין טושביים ב)). בהליכים השונים בפני בית משפט זה, עמדתה העקבית של המדינה הייתה כי יש לצמצם את ההכרה בגיורים לעניין חוק השבות. זאת, כפי שיפורט להלן, בהתבסס על מספר טענות שונות, שנדחו. אעמוד בקצרה על הליכים אלה.

13. תחילה הייתה טענתה של המדינה כי לשם הכרה בגיור לעניין חוק השבות נדרש כי המתגייר יעמוד בתנאים הקבועים בפקודת העדה הדתית (המרה) (להלן: פקודת ההמרה). טענה זו נדחתה על ידי בית המשפט בעניין פסדו (מפי הנשיא (בדימ') מ' שמגר, ובהסכמת הנשיא א' ברק והשופטים א' מצא, מ' חשין, ט' שטרסברג-כהן וד' דורנר, כנגד דעתו החולקת של השופט צ' א' טל). נפסק כי פקודת ההמרה "חלה רק על נושאים שבסמכותם של בתי הדין הדתיים" (שם, בעמוד 690), ואינה חלה לעניין חוק השבות:

"כל שקובעים אנו הוא דבר אי-תחולתה של פקודת ההמרה לעניין הכרה בגיור על-פי חוק השבות [...] קביעתנו היום הינה בעלת אופי שלילי בלבד. אנו קובעים את ה'אין' (אין תחולה לפקודת ההמרה). איננו קובעים את ה'יש' (התוכן המדויק של מהות הגיור בישראל). כפי שציינו, ה'יש' עשוי להיקבע במפורש במפורט על-ידי המחוקק. עם זאת – וכל עוד הכנסת לא אמרה את דברה – איננו מצויים בחלל משפטי. פתרון לבעיית ה'יש' מצוי בחוק השבות המגדיר יהודי מיהו. אם המחוקק לא יוסיף על דברו זה, לא יהא מנוס מהכרעה שיפוטית בעניין זה על-פי ההגדרה הקיימת" (שם, בעמודים 747-748).

14. משנדחתה הטענה בעניין תחולת פקודת ההמרה, הועלתה הטענה כי גיור שנערך בישראל מהווה אקט של הצטרפות לעדה הדתית היהודית – עדה דתית אחת

שבראשה עומדת הרבנות הראשית – ועל כן נדרש כי יהיה על דעת הרבנות הראשית. טענה זו נדחתה בעניין נעמת (מפי הנשיא א' ברק, ובהסכמת המשנה לנשיא ש' לויין והשופטים ת' אור, א' מצא, מ' חשין, ט' שטרסברג-כהן, ד' דורנר, י' טירקל, ד' ביניש וא' ריבלין, כנגד דעתו החולקת של השופט י' אנגלרד). באותו עניין נפסק כי תפיסתם של היהודים כעדה דתית אחת מבטאת "גישה מנדטורית-קולוניאלית" (שם, בעמוד 752). ישראל, כך נפסק, אינה מדינתה של "עדה יהודית", כי אם מדינתו של העם היהודי. לפיכך, וכפי שנפסק בעניין פסדו, אין צורך באישור הרבנות הראשית לגיור שנעשה בישראל. כן נקבע כי אין חשיבות לקשר של המתגייר עם הקהילה המגיירת, והוא אינו נדרש להצטרף אליה לשם הכרה בגיורו.

15. יובהר, כי הסעד המבוקש, הן בעניין פסדו הן בעניין נעמת, היה רישומם של העותרים כיהודים במרשם האוכלוסין. לעניין מרשם האוכלוסין יהודי הוא "כמשמעותו בסעיף 4ב לחוק השבות, תש"י-1950" (סעיף 3א(ב) לחוק מרשם האוכלוסין, התשכ"ה-1965). מסיבה זו, נדרש בית המשפט לפרשנות הביטוי "שנתגייר" בחוק השבות. אולם קביעותיו נאמרו לעניין מרשם האוכלוסין, ולא לעניין מעמד מכוח חוק השבות. ובלשונו של הנשיא א' ברק:

"כמו בפרשת פסדו, גם בעניינינו הפיקוח הממלכתי על ההיבט הציבורי של הגיור [באשר למעמד מכוח שבות – מ.נ.] – מעבר לפיקוח על הרישום במרשם – צריך להיקבע על-ידי הכנסת. כל עוד הכנסת לא אמרה את דברה, חוזרים אנו – בכל הנוגע לרישום במרשם – לסמכויותיו של פקיד הרישום על-פי חוק המרשם" (עניין נעמת, בעמוד 753).

את היקף סמכויותיו של פקיד המרשם קבע בית משפט זה לפני למעלה מיובל, בהלכת פונק שלזינגר (בג"ץ 143/62 פונק שלזינגר נ' שר הפנים, פ"ד יז 225 (1963)) אשר קנתה לה שביתה בהלכה הפסוקה (ראו, למשל: בג"ץ 264/87 התאחדות הספרדים שומרי תורה – תנועת ש"ס נ' מנהל מינהל האוכלוסין במשרד הפנים, פ"ד מג(2) 723, 732 (1989)); ראו גם: עניין שליט, בעמוד 507; (1994); עניין פסדו, בעמוד 674; לדיון מעמיק בתחולתה של הלכת פונק שלזינגר, ראו: עניין נעמת, בעמודים 735-745). לפי ההלכה, תפקידו של פקיד המרשם הוא סטטיסטי בלבד, ואין בסמכותו לבדוק את תוקפו של גיור.

16. טענות נוספות באשר לפרשנות הדיבור "שנתגייר" עלו בעניין טושביים. באותו מקרה נדון עניינם של עותרים אשר שהו בישראל כדין והחלו בלימודים לקראת גיור,

אשר בסיומם עברו טקס גיור בקהילה יהודית מחוץ לישראל ("גיור קפיצה"). הסעד המבוקש באותו מקרה היה הכרה בעותרים כיהודים לעניין מעמד מכוח חוק השבות (וזאת בנוסף לרישומם כיהודים במרשם האוכלוסין). טענת המדינה הייתה כי חוק השבות כלל לא נועד לחול על אדם שהגיע לישראל ובעת שהותו בה עבר הליך גיור, בין שהגיור נעשה בארץ ובין שנעשה בחו"ל. טיעון זה נדחה בעניין טושביים א' (בהחלטה מפי הנשיא א' ברק, ובהסכמת המשנה לנשיא (בדימ') ת' אור, המשנה לנשיא א' מצא והשופטים מ' חשין, ד' דורנר, ד' ביניש וא' ריבלין, כנגד דעתם החולקת של השופטים י' טירקל, א' פרוקצ'יה, א' לוי וא' גרוניס). ההלכה שנקבעה בעניין טושביים א' היא כי חוק השבות חל על מי שאינו יהודי, ואשר תוך כדי שהייתו בה כדין עבר תהליך של גיור בישראל או מחוצה לה.

17. משנדחה טיעון זה, הועלתה טענה נוספת, המתבססת על ההבחנה בין גיור שנערך בישראל לבין גיור שנערך מחוץ לישראל: אשר לראשון, נטען כי יש להכיר רק בגיור שנערך במסגרת מערך הגיור הממלכתי; אשר לגיור בחו"ל, נטען כי יש להכיר אך בהליכי גיור שבהם הצטרף המתגייר לקהילה המגיירת, שיכולה להיות מכל זרם מוכר ביהדות, והשתלב בה. בעניין טושביים ב נדחתה הטענה האמורה. לעניין גיור שנערך בחו"ל, נפסק (מפי הנשיא א' ברק, בהסכמת המשנה לנשיא (בדימ') א' מצא, המשנה לנשיא מ' חשין, השופטים ד' ביניש, א' ריבלין, א' חיות ובהסכמת, כנגד דעתם החולקת של השופטים י' טירקל, א' פרוקצ'יה, א' לוי וא' גרוניס) כי הצטרפות לקהילה המגיירת אינו תנאי להכרה בגיור שנערך מחוץ לישראל. וכך נקבע:

"אנו קובעים כי על-פי חוק השבות לא נדרש כתנאי כל יעבור להכרה בישראל של גיור שנערך מחוץ לישראל כי הגיור בא לשם הצטרפות לקהילה שבה נערך הגיור" (שם, בעמוד 740).

התנאי שנקבע להכרה בגיור שנערך בחו"ל היה כי נערך בקהילה יהודית מוכרת על ידי האורגנים הדתיים המוסמכים לכך באותה קהילה (שם, בעמוד 738-739). אשר לגיור בישראל – שכאמור לא עמד בלב אותו מקרה – צוין רק כי הממשלה אינה מוסמכת לקבוע, מכוח סמכותה השיורית, כי רק גיור הנערך במסגרת מערך הגיור הממלכתי יוכר לפי חוק השבות (שם, בעמוד 744). המחוקק לא ראה לתקן את חוק השבות לאחר שניתנו פסקי הדין האמורים.

18. עמדתי אך בקצרה על הפסיקה הענפה שנדרשה בהרחבה לפרשנותו של מושג הגיור בסעיף 4ב לחוק השבות. משגם עלינו הוטלה עתה מלאכת פרשנותו של מושג הגיור בחוק השבות, פסיקה זו תשמש לנו מסד ומסגרת נורמטיבית.

דיון והכרעה

19. המשיבים, כזכור, טענו כי מבחינה פרשנית חוק השבות לא נועד לחול על מי שהתגייר בעת שכבר שהה בישראל, וכי אין להכיר בגיור שנערך בישראל, זולת אם נערך במסגרת מערך הגיור הממלכתי. אם כן, השאלה הראשונה המונחת לפתחנו היא זו: האם חל חוק השבות על אדם שהגיע לישראל קודם לגיורו ובמהלך שהייתו עבר בה הליך של גיור? אם ייקבע – וכך אציע לחברי לקבוע – כי יש תחולה לחוק השבות, תעלה שאלה נוספת, והיא: האם מפרשנותו של הדיבור "שנתגייר" שבחוק השבות עולה כי יש להכיר בגיור שנעשה בארץ רק אם נעשה במסגרת מערך הגיור הממלכתי. אדון בשאלות אלה כסדרן.

תחולת חוק השבות על מתגיירים השוהים בישראל

20. שאלת תחולתו של חוק השבות על מתגיירים אשר שהו בישראל קודם לגיורם נדונה כבר בעניין טושביים א. ההלכה שנפסקה בשאלה זו לפני כעשור עודנה עומדת בתוקפה. וכך הוחלט שם:

"התוצאה היא כי אנו מחליטים – על דרך העיקרון – כי חוק השבות חל על מי שאינו יהודי, שבא לישראל ותוך כדי שהייתו בה כדין עבר תהליך של גיור (בישראל או מחוצה לה)" (שם, בפסקה 26 להחלטתו של הנשיא א' ברק) (ההדגשה הוספה – מ.נ.).

העובדה שבאותו מקרה נדון עניינם של מי שעברו את גיורם מחוץ לישראל אינה מעלה ואינה מורידה. ההלכה העקרונית בעינה עומדת: חוק השבות חל על אדם שבא לישראל ותוך כדי שהייתו בה כדין עבר תהליך של גיור. המשיבים אינם מעלים למעשה טענה חדשה, אלא מבקשים כי נסטה מההלכה שנקבעה. איני סבורה כי יש הצדקה לכך – לא מבחינת לשונו של חוק השבות, אף לא מבחינת תכליתו. אנמק.

21. גישתם של המשיבים נעדרת אחיזה בלשון החוק. החוק אינו כולל כל סייג, מפורש או משתמע לתחולתו. אדרבא, ניסוחו הוא גורף: כל יהודי זכאי לעלות לישראל. המשיבים נתלו בהוראת סעיף 3(א) לחוק השבות, הקובעת כי "יהודי שבא

לישראל ולאחר בואו הביע את רצונו להשתקע בה, רשאי, בעודו בישראל, לקבל תעודת עולה". לגישתם, הוראה זו משקפת הסדר שלילי ביחס למי שאינו יהודי. אין לקבל גישה זו:

"אכן, הוראת סעיף 3(א) לחוק השבות [...], אין לפרשה כהסדר שלילי לגבי מי שבא לישראל כשהוא אינו יהודי, ולאחר מכן התגייר. הוראה זו עוסקת במקרה המיוחד של יהודי שטרם גיבש עמדתו והגיע לארץ שלא על פי אשרת עולה. אין להסיק מכך שרק יהודי שהגיע לארץ שלא על פי אשרת עולה, רשאי, בעודו ישראל, לקבל תעודת עולה. לא בדרך טכנית-פורמליסטית זו נפרש את אחד מהיסודיים שבחוקי ישראל" (עניין טושביים א, בפסקה 19 להחלטתו של הנשיא א' ברק).

לשונו של סעיף 3(א) אינה מצביעה בהכרח על הסדר שלילי:

"[...] מתוך המובן המפורש ניתן להסיק מובן משתמע; מה שנראה כשתיקתו של הטקסט החוקתי אינו שתיקה כלל ואף אינו חסר, אלא ניתן להסיק ממנו מובן משתמע או 'שתיקה מדעת' או 'שתיקה מדברת'. המובן המשתמע יכול להיות שלילי (הסדר שלילי). משמעותו של הסדר שלילי היא כי ההסדר שנקבע במובן המפורש לא יחול על הסוגיה הלא מסודרת. ביטוי לכך יש באמרה *expressio unius est exclusio alterius*. המובן המשתמע יכול להיות גם חיובי (הסדר חיובי). משמעותו של הסדר חיובי היא כי ההסדר שנקבע במפורש עשוי לחול גם על הסוגיה הלא מוסדרת במפורש" (אהרן ברק "על ההשתמעות בחוקה הכתובה" (עתיד להתפרסם במשפטים 11), עמוד 11 לגרסה שבידי; וראו לעניין דבר חקיקה: אהרן ברק פרשנות במשפט – פרשנות החקיקה 109-115 (1993) (להלן: ברק פרשנות החקיקה)).

לדעתי, המסקנה המתבקשת מפרשנות תכליתית של חוק השבות היא כי מדובר דווקא בהסדר חיובי. אעמוד עתה על נימוקי.

22. שלילת תחולתו של חוק השבות, כגישת המשיבים, אינה עולה בקנה אחד עם התכלית המונחת ביסודו – ה"עליה", כלומר קיבוץ הגלויות. אכן, "תכלית זו הייתה להשיב בנים לגבולם ולהפוך את מדינת ישראל למדינתו של העם היהודי" (בג"ץ 265/89 ברטפורד נ' משרד הפנים, פ"ד מג(4) 793, 845 (1989)). יפים לעניין זה דבריו של השופט מ' חשין:

”זכות השבות מוענקת ליהודי – כאשר יהודי הוא – והמאפיין העיקרי של הזכות הוא הנחרצות שבה, זכות שהיא כמעט זכות אבסולוטית. כל יהודי, כאשר הוא שם, יכול וזכאי – לרצונו בלבד – לממש את זכות השבות, הזכות של 'ישבו בנים לגבולם' (בג"ץ 3648/97 סטמקה נ' שר הפנים, פ"ד נג(2) 728, 751 (1999)).

על תכלית זו ניתן ללמוד גם מהוראות שונות בחוק השבות שכל תכליתן עידוד העליה ועשייתה לקלה יותר (על החוק בכללותו כמקור לתכליתו, ראו: אהרן ברק פרשנות תכליתית במשפט 413 (2003) (להלן: ברק פרשנות תכליתית); ברק פרשנות החקיקה, בעמודים 106-108). בין הוראות אלה ניתן למנות את הוראת סעיף 4 לחוק השבות שעניינה הקניית מעמד לבני משפחתו הלא-יהודים של יהודי, בין שאותו יהודי עצמו עלה ארצה ובין שלא. סעיף זה "בא לעולם במטרה להקל על עלייתן של משפחות מעורבות, בתקווה כי בני המשפחה הלא-יהודים יצטרפו לבסוף לעם היהודי" (בג"ץ 1188/10 פורדסקי נ' משרד הפנים פסקה 25 לפסק דיני (31.7.2013) (להלן: עניין פורדסקי)). הוא הדין בהכרה במעמד של "עולה בשנית", כלומר יהודי שעלה לישראל מכוח שבות, ניתק את זיקתו אליה באמצעות עזיבתה וויתור על אזרחותו הישראלית, ובהמשך בחר לשוב ולהשתקע בישראל. "עולה בשנית" זכאי אף הוא לעלות ארצה ולרכוש אזרחות מכוח שבות (ראו: שם, בפסקאות 26-27 לפסק דיני).

גישת המשיבים עומדת בסתירה לתכליתו זו של החוק.

23. בנוסף, מובילה גישת המשיבים לתוצאות שאינן שוויוניות. היא מפלה בין מי שהתגייר קודם להשתקעותו בישראל לבין מי שהשתקעותו קדמה לגיורו; היא מפלה מי שהוא יהודי מלידה, אשר לפי גישת המשיבים יכול לשהות בישראל קודם להחלטתו לעלות ארצה ולהשתקע בה, לבין מי שהוא יהודי מכוח גיור. גם מסיבה זו אין לקבלה (ראו: ברק פרשנות תכליתית, בעמוד 425). עמד על כך הנשיא א' ברק:

”עליה' משמעותה השתקעותו של יהודי בישראל. לעניין זה אין כל חשיבות לשאלה מתי הפך האדם שהשתקע בישראל ליהודי – בטרם שהייתו בישראל או לאחר מכן. אכן, תהליך הגיור משמעותו 'הצטרפות לעם ישראל. זהו כל אופיו וכל מטרתו' [...]. לעניין הצטרפותו של המתגייר לעם ישראל (גיור) והשתקעותו במדינת ישראל (עליה), אין כל חשיבות לשאלה אם הגיור קדם למקום המגורים או שמקום המגורים קדם לגיור. תהא זו הפליה פסולה אם יראו בפלוני 'עולה' משום שהתגייר ולאחר מכן השתקע בישראל, ולא יראו באלמוני המבקש להשתקע בישראל 'עולה' אך משום שגיורו בא לאחר

השתקעות בישראל. שני המתגיירים הצטרפו לעם ישראל והשתקעו במדינת ישראל; שניהם בנים השבים למולדתם. השוני בין שני המתגיירים בעניין 'סדר הזמנים' של הגיור והעליה אינו רלבנטי לתכליתו של חוק השבות, ואין לפרש את חוק השבות באופן המביא להפליה פסולה זו" (עניין טושביים א, בפסקה 19 להחלטתו של הנשיא א' ברק).

24. אמת, התכלית של עידוד עליה, אינה התכלית היחידה שחוק השבות נועד להגשים. מקובל עלי כי ביסוד חוק השבות מונחת גם תכלית אובייקטיבית שעניינה מניעת ניצול לרעה של הזכות למעמד מכוח שבות. בית משפט זה עמד לא אחת על כך שלמדינה יש זכות למנוע ניצול לרעה של ההסדרים הקבועים בחוק השבות (ראו: עניין טושביים א, בפסקה 24 להחלטתו של הנשיא א' ברק; עניין טושביים ב, בעמוד 739; ראו גם: עמדתי שם, בעמוד 747; עניין פוזדנסקי, בפסקה 29 לפסק דיני). אולם ספק אם גישת המשיבים מגשימה תכלית זו. קשה לראות בה מענה לבעיית הניצול לרעה, וממילא אין היא מהווה הפתרון היחיד או המיטבי לבעיה זו. ראשית, החשש מפני ניצול לרעה של חוק השבות אינו קיים רק לגבי מי שמתגייר בישראל. חשש זה רלוונטי לכאורה גם לגבי מי שמתגייר בחו"ל. צמצום תחולת חוק השבות כך שלא יחול ביחס למי ששהה בישראל קודם לגיורו אינו מספק אפוא מענה לחשש מפני ניצול לרעה של ההסדרים הקבועים בו. זאת ועוד: עם החשש מפני ניצול לרעה של חוק השבות ניתן להתמודד באמצעות הגברת הפיקוח והביקורת על מי שמבקש לממש את זכותו למעמד מכוח שבות, באופן שלא יוכר גיור שאינו כן, וזאת מבלי לפגוע בזכויותיהם של המתגיירים הכנים. כלומר, במסגרת פרשנותו של חוק השבות ולא בשלילה גורפת של תחולתו אשר תצמצם משמעותית את זכות השבות. אכן, "אוי להן לזכויות האדם הבסיסיות, אם יינתן להן פירוש מצמצם, רק בשל החשש לניצול לרעה" (עניין טושביים א, בפסקה 24 להחלטתו של הנשיא א' ברק).

25. הדרישה כי ניצול ההסדרים הקבועים בחוק השבות ייעשה בתום לב ומבלי שיהיה נגוע בניצול לרעה – דרישה לה אני שותפה – אינה מצדיקה את צמצום תחולתו של חוק השבות באופן שלא יחול על מי שהתגייר בארץ. עם זאת, היא מצדיקה את צמצום תחולתו כך שיחול רק על מי ששהה בישראל כדין בעת גיורו. ברוח זו נקבע בעניין טושביים א, כי חוק השבות חל על מי "שבא לישראל ותוך כדי שהייתו בה כדין עבר תהליך של גיור" (שם, פסקה 25 להחלטתו של הנשיא א' ברק; ההדגשה הוספה – מ.נ.). חוק השבות אינו חל על מי שעבר גיור בישראל תוך כדי ששהה בה ביודעין שלא כדין. ודוק: לעניין תחולתו של חוק השבות, אין נפקות לסוג האשרה בה מחזיק המתגייר. מי ששהה בישראל כדין בעת גיורו – חוק השבות חל עליו.

26. הנה כי כן, דעתי היא שכפי שנקבע בעניין טושביים א, חוק השבות חל על מי שבא לישראל ובעודו שוהה בה כדין עבר תהליך של גיור, בין בישראל ובין מחוצה לה. נותרה עדיין השאלה מהו היקף פריסתו של הביטוי "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות, והאם, כטענת המשיבים, הוא משתרע רק על מי שעבר הליך גיור בישראל במסגרת מערך הגיור הממלכתי. זוהי שאלה פרשנית. לשאלה זו אפנה עתה.

פרשנות הדיבור "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות

27. מושג הגיור בחוק השבות מעורר שאלות פרשניות מורכבות. הכנסת לא נקטה עמדה בשאלת משמעותו של מושג זה. לעניין גיור שנערך בחו"ל, נקבע כי משמעותו גיור שנעשה במסגרת "קהילה יהודית מוכרת" (עניין טושביים ב, בעמודים 738-739). אשר לגיור שנערך בישראל, לגישת המשיבים פירושו של המושג הוא גיור במסגרת מערך הגיור הממלכתי בלבד. גישה זו אין בידי לקבל, ואנמק. ראשית, אין לגישה זו כל אחיזה בלשון הסעיף. סעיף 4ב לחוק השבות מנוסח בתמציתיות. לשונו אינה מסייגת או מגבילה את הדיבור "שנתגייר" בשום צורה שהיא, מעבר למה שמתבקש מהשימוש שעשה המחוקק במושג דתי – דהיינו שמעשה הגיור יתיישב עם תפיסה יהודית של המושג. אמת, דומה כי לשון החוק כמעט ואינה יוצקת תוכן למושג הגיור. אולם אין מלאכת הפרשנות מתמצה במשמעותו של הדיבור הבודד – "שנתגייר". כידוע, "דיבור שבחיקוק הוא יצור החי בסביבתו. הוא מקבל צביונו מהקשר הדברים" (עניין שליט, בעמוד 513). את הוראת סעיף 4ב יש לפרש בהקשרה, כלומר בשים לב לחוק השבות בכללותו (ראו: ברק פרשנות החקיקה, בעמוד 106; ברק פרשנות תכליתית, בעמוד 413). על רקע הקשרן של הוראות חוק השבות, ניתן לקבוע כי המושג גיור שבו איננו מתייחס לפעולה פרטית-דתית גרידא. אין הכוונה להכרתו האישית של אדם, שעניין היא בינו לבין אלוהיו. גיור בהקשרו של חוק השבות הוא פעולה ציבורית-אזרחית: מכוחו מסתפח אדם לעם ישראל, ומכוחו מוקנות לו הזכויות לשבות ולאזרחות. עולה מכך כי נדרשת מידה של פיקוח על ההכרה בגיור (ראו: עניין פסדו, בעמוד 687; עניין נעמח, בעמוד 753; עניין טושביים ב, בעמוד 746). מקובל עלי כי הכרה בגיור תותנה בהפעלתו של מבחן אובייקטיבי ולא תהיה תלויה ברצונו האישי של האדם. אולם לשון החוק אינה מלמדת אותנו מהו טיבו של אותו פיקוח ומהם תנאים שלפיהם יוכר הגיור. וודאי שאין מתחייב ממנה כי הפיקוח יהיה באמצעות הכרה בגיור הממלכתי בלבד. מכל מקום, הלשון היא רק נקודת ראשיתה של מלאכת הפרשנות ולא סופה. בחינת התכלית המונחת ביסוד סעיף 4ב לחוק השבות, וביסוד החוק בכללותו, מצביעה אף היא על כך שיש לדחות את גישת המשיבים.

28. תכליתו של סעיף 4ב לעודד כל יהודי, באשר הוא יהודי, לעלות לישראל ולהשתקע בה. זאת, בין שהוא יהודי מלידה ובין שבחר להצטרף לעם היהודי באמצעות גיור. בכך משתלב הסעיף בתכליתו הכללית של חוק השבות, שהיא כאמור קיבוץ הגלויות. ודוק: חוק השבות אינו חוק שנועד להסדיר את ההגירה לישראל ואת הפיקוח עליה, כי אם חוק המבטא את זכות ההגדרה העצמית של עם ישראל ואת הזיקה בינו לבין מולדתו. חוק השבות מגלם את הציודוק לקיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, בנוסף להיותה מדינה דמוקרטית. הוא מושתת על ההכרה כי "עם ישראל הוא עם אחד. חלקו בישראל; חלקו בגולה אחת; חלקו בגולה אחרת" (עניין נעמח, בעמוד 751).

העם היהודי הוא אמנם עם אחד, אך הוא מפוזר בכל רחבי תבל, ומורכב מקהילות-קהילות ומגוונים ותת-גוונים בתוך אותן קהילות. משכך, משתקפת בחוק השבות בנוסף לעידוד העלייה גם התכלית לקיים את אחדותו של העם היהודי בתפוצות ובישראל. הפרשנות שמציעים העותרים אינה מגשימה תכליות אלה. היא מצמצמת בצורה משמעותית את הזכות לעלייה ואינה מקנה משקל למגוון הקיים של קהילות יהודיות, ולכן אין לקבלה.

29. יחד עם זאת, אין לקבל גם גישה לפיה הביטוי "שנתגייר" פירושו כל מי ששלושה יהודים הכריזו על גיורו על ידם, וודאי שלא כל פלוני שהחליט, מבחינת רצונו הסובייקטיבי, להסתפח על העם היהודי. מתכלית החוק – כמו גם מלשונו, כפי שהובהר לעיל – עולה כי הדיבור "שנתגייר" בחוק השבות מקפל בתוכו מבחן אובייקטיבי של הכרה ציבורית בהליך הגיור. איזהו אותו מבחן? המבחן אותו אציע לחברי לאמץ הוא אותו מבחן עצמו שאימץ בית משפט זה לעניין הכרה בגיור שנערך בחו"ל – מבחן הקהילה היהודית המוכרת. לדעתי, מבחן זה משלב באופן הראוי את הגשמתן של כל שלוש התכליות עליהן עמדתי: עידוד העלייה ואחדות העם היהודי מחד, והפיקוח על ההיבט הציבורי של הגיור מאידך.

30. משמעות הדבר היא כי את המונח גיור בחוק השבות יש לפרש כגיור שנערך בקהילה יהודית מוכרת בהתאם לאמות המידה הקבועות בה. על כך, כתב הנשיא א' ברק:

"באומרנו 'קהילה יהודית מוכרת' כוונתנו, ככלל, לקהילה מבוססת ופעילה בעלת זהות יהודית משותפת וידועה, שלה מסגרות קבועות של ניהול קהילתי, ואשר

משתייכת לאחד הזרמים המוכרים באוכלוסייה היהודית
העולמית" (עניין טושביים ב, בעמוד 737).

מכאן שמדובר בגיור שנערך על ידי אורגנים דתיים במסגרת קהילה יהודית מוכרת ועל פי אמות המידה הנוהגות באותה קהילה. אין זו דרישה של מה בכך. משמעותה כי אין המדובר בגיור על ידי גוף דתי אשר הוסמך לכך על ידי הקהילה אותה הוא משרת ובהתאם לאמות מידה קבועות המקובלות באותה קהילה. ודוק: לא כל קהילה יהודית באחת מארבע כנפות תבל תחשב קהילה מוכרת. על קהילה זו להיות בעלת זהות יהודית משותפת, מבוססת וקבועה. על אף האמור, איני רואה מקום למנות, בנסיבות שלפנינו, את פרטיהן של כל אותן קהילות יהודיות אשר יש לראות בהן "קהילה יהודית מוכרת". אף איני נדרשת לשאלות בדבר מאפייני הסף של קהילה כזו, כגון מהו מספר החברים המזערי בה. לענייננו די בכך שאקבע כי הקהילות האורתודוקסיות בהן התגיירו העותרים שלפנינו, בבני ברק ובירושלים, עונות על הגדרת קהילות מוכרות בהיותן קהילות מבוססות ובעלות זהות יהודית משותפת וידועה.

31. מסקנתי בדבר מבחן הקהילה המוכרת מתיישבת גם עם התכלית האובייקטיבית הכללית המונחת ביסוד חוק השבות, שעניינה הבטחת תוצאות שוויוניות (ראו: ברק פרשנות תכליתית, בעמוד 224). אכן, הנחת המוצא הפרשנית היא כי תכלית דבר החקיקה היא לקיים ולשמר זכויות יסוד, ובהן את הזכות לשוויון (ראו: שם, בעמוד 425). גישת המשיבים יוצרת הפליה בין מי שעבר את הליכי הגיור בחו"ל לבין מי שעבר אותם בארץ (ראו והשוו: עניין טושביים א, בפסקה 23 להחלטתו של הנשיא א' ברק). איני סבורה כי יש מקום להפלות בין מי שבחר לעבור גיור בחו"ל בטרם בחר להשתקע בישראל, לבין מי ששהה בישראל קודם להחלטתו לעבור גיור, והתגייר בעת ששהה בה כדין. זה גם זה הם יהודים המבקשים לקבוע את מושבם בישראל.

32. לעניין עליתו של יהודי ארצה, אין חשיבות לסדר הזמנים בין השתקעותו בישראל לבין הצטרפותו לעם היהודי בהליך הגיור (ראו: שם, בפסקה 19). ובלשונו של השופט א' ריבלין:

"עלייה' [...] אינה מתמצה בעצם ההגעה לארץ ישראל. מהותה משתקפת בבחירה שעשה יהודי מלידה, או מי שנתגייר, להשתקע בארץ [...]. 'עלייה' איננה בהכרח שהייה הראשונה בארץ ישראל. שהייה ראשונית זו אין בה צורך, אך גם אין בה די. אין צורך כי יהודי ישהה בארץ לפרק זמן כלשהו טרם שיעלה ארצה, ואין מניעה

כי יעלה ארצה אפילו שהה בארץ קודם לכן. הור אומרים: 'העלייה' אינה בעצם האקט הפיזי של הגעה לשערי הארץ [...]. 'עלייה' ארצה היא עצם ההחלטה שמקבל יהודי לחיות חיי קבע בישראל [...]. אין, ולא יכול להיות, לדעתי, ספק, כי אם נתגייר הנוכרי לאחר ששהה בארץ, וגמלה בליבו ההחלטה לחיות בה – יהודי הוא ש'עלה' ארצה. אין תימה בכך כי ספר הספרים אינו מייחס כל נפקות לשאלה אם נתגיירה רות המואביה קודם שחצתה את נהר הירדן או שמא [...] רק לאחר שחצתה את נהר הירדן. בין כך ובין כך זכתה להיות אִם המלוכה בישראל" (שם, בפסקה 4).

איני רואה כל הצדקה לפרש את חוק השבות באופן המביא להפליה בין מי שהתגייר בארץ לבין מי שהתגייר בחו"ל. גם מטעם זה, יש להעדיף את הפרשנות לפיה גיור לעניין חוק השבות הוא גיור שנערך בקהילה יהודית מוכרת על פי אמות המידה הנהוגות בה, בין שנערך בישראל ובין שנערך מחוצה לה.

33. לא זו אף זו: הפרשנות שמציעים המשיבים אינה עולה בקנה אחד עם העקרונות המקובלים בעניין הפעלתה של הסמכות השיורית של הממשלה. אבאר. עמדת המשיבים היא כי לעניין חוק השבות יש להכיר רק בגיורו של מי שהתגייר במעריך הגיור הממלכתי. מעריך הגיור הממלכתי הוקם מכוח החלטה 3613 של הממשלה ה-27 (7.4.1998) שאימצה את דין וחשבון הוועדה בנושא הגיור בישראל (ועדת נאמן). ועדת נאמן המליצה להקים הליך גיור ממלכתי אחד, אשר במסגרתו יוקם מכון ללימודי היהדות שיהיה משותף לשלושת הזרמים הגדולים ביהדות ואשר במסגרתו ייערכו הליכי גיור בבתי דין מיוחדים שיוכרו על ידי כל הזרמים ביהדות. איני מביעה כל עמדה בשאלה האם מעריך הגיור הממלכתי שהוקם בפועל אכן מגשים המלצות אלה, הגם שעל פניו דומה כי אין הסכמה של כל הזרמים ביהדות לאופן פעולתו. לא בכך ענייננו. ענייננו בסמכות להקמתו של מעריך הגיור הממלכתי, אשר נטען כי היא מעוגנת בסמכותה השיורית של הממשלה (סעיף 32 לחוק-יסוד: הממשלה).

34. כלל ידוע הוא כי הסמכות השיורית אינה יכולה לשמש בסיס לפגיעה בזכויות אדם:

"במקום שסעיף 32 לחוק-יסוד: הממשלה מסמיך את הממשלה לפעול, הוא מחייב אותה לפעול בכפוף לכל דין. ברור שסייג זה אוסר על הממשלה לפעול בניגוד להוראה שבחוק. מעבר לכך, הוא אוסר על ממשלה לפגוע בזכות מזכויות היסוד של האדם" (יצחק זמיר, הסמכות המינהלית כרך א 421 (מהדורה שנייה, 2010)

(להלן: זמיר); ראו גם: דפנה ברק-ארז משפט מינהלי כרך א 141 (2010) (להלן: ברק-ארז).

הגבלת ההכרה בגיור למערך הממלכתי בלבד, כפי שמציעים המשיבים, תביא לפגיעה בזכות השבות שהינה זכות יסודית המוקנית לכל יהודי – ובניגוד להוראות חוק השבות. שאלת מידתיותה של פגיעה זו אינה עולה כלל, משום שהסמכות השיורית אינה יכולה להוות הצדקה לפגיעה בזכויות. ברוח זו ציין הנשיא א' ברק:

”מקובל עלינו כי הממשלה מוסמכת להקים, מכוח סמכותה הכללית (השיורית) הקבועה בסעיף 32 לחוק-יסוד: הממשלה, מערך גיור בדומה לזה שהוקם בעקבות המלצותיה של ועדת נאמן. עם זאת הממשלה אינה מוסמכת לקבוע מכוח סמכותה הכללית, כי רק גיור הנערך במסגרת זו יוכר על-פי חוק השבות” (עניין טושביים ב, בעמוד 744; ראו גם: בג”ץ 11585/05 התנועה ליהדות מתקדמת בישראל נ' המשרד לקליטת עליה פסקה 19 לפסק דינה של הנשיאה ד' ביניש (19.5.2009)).

35. סמכותה השיורית של הממשלה אף אינה אוצרת בחובה את הסמכות לקבוע הסדרים ראשוניים (ראו: זמיר, בעמודים 424–425; ברק-ארז, בעמוד 142). עקרון שלטון החוק מורה אותנו כי את אלה תקבע הרשות המחוקקת ולא הרשות המבצעת (ראו: זמיר, בעמודים 85–86). ההכרה בגיור לצורך חוק השבות היא הסדר ראשוני. היא משקפת את המדיניות הכללית של מדינת ישראל בסוגיה שמצויה בליבת ההצדקה לקיומה של המדינה ונוגעת בשאלות עקרוניות שיורדות לשורש הווייתה של החברה הישראלית. הסדרה זו ראוי לה כי תעשה על ידי המחוקק, ולא על ידי המינהל. מסיבות אלה, איני סבורה כי בסמכותה השיורית של הממשלה לקבוע כי רק גיור במסגרת מערך הגיור הממלכתי הוא גיור לפי חוק השבות.

36. זאת ועוד: עמדת המשיבים סומכת עצמה, באופן כמעט בלעדי, על החשש מפני ניצול לרעה של הליך הגיור בדרך של בקשות סרק להכרה בגיור שכל תכליתן לאפשר רכישת מעמד בארץ. ואמנם, דומה כי אין חולק על כך שלמדינה יש זכות למנוע ניצול לרעה של הגיור ולא להקנות זכויות מכוח חוק השבות למי שגיוורו אינו כן. מי שגיוורו אינו כן ממילא אינו מגשים את תכליותיו של חוק השבות. אולם החשש מפני ניצול לרעה אינו מצדיק, כשלעצמו, מתן פרשנות מצמצמת לזכויות שלפי חוק השבות:

”אסור שהכללים וההסדרים יביאו לידי כך שהרצון לשלול את ההכרה בגיורם של מתגיירים המנצלים לרעה את זכות העלייה יביא לשלילת זכותם של מתגיירים המנצלים לטובה את זכותם להצטרף לעם היהודי [...]”. ניתן למנוע ניצול לרעה של זכות העלייה בדרכים שונות ומגוונות. כל מקרה ונסיבותיו שלו” (עניין טושביים ב, בעמוד 739; ראו גם: עניין פוזרטקי, בפסקה 29 לפסק דיני (“בהינתן שזכות השבות הנתונה לכל יהודי היא זכות יסודית [...] אין לתת לה פירוש מצמצם רק בשל החשש לניצול לרעה”).

אכן, יש למנוע ניצול לרעה של הליך הגיור. מוכנה אני אף להניח, וזוהי הנחה בלבד, כי הגיור במערך הגיור הממלכתי מונע בדרך כלל ניצול לרעה. אולם איני סבורה כי זוהי דרך המלך להבטחת כנות הגיור. טלו לדוגמא פלוני שאינו יהודי, המגיע לישראל כדין. במהלך שהותו מתקרב הוא אל היהדות ומבקש להסתפח אל העם היהודי. הוא לומד תקופה ארוכה לקראת הגיור. את הגיור הוא עובר בקהילה אורתודוקסית מוכרת, אשר גם נודעת כמחמירה ביותר, בבית דין של רבנים ידועי-שם אשר אינו חלק ממערך הגיור הממלכתי. זאת, משום שלא ידע על קיומו של מערך הגיור הממלכתי או משום שבחר לעבור גיור מחמיר יותר. לאחר הגיור, חי הוא בקרב קהילה יהודית ומקיים בדבקות אורח חיים דתי. האמנם גיורו של פלוני זה אינו מקיים את התכליות שביסוד חוק השבות? היש סיבה כי נניח מראש שגיורו אינו כן? תשובתי לשאלות אלה היא בשלילה.

37. אני סבורה כי פיקוח על כנות הגיור אינו מתמצה באפשרות האחת והיחידה שהעלו המשיבים ושעניינה הכרה בגיור הממלכתי בלבד. בידי המשיבים כלים רבים להתמודד עם החשש בדרך של בחינה פרטנית ומדוקדקת של כנות הגיור, ותוך מתן משקל לנתונים האובייקטיביים האופפים את הליך הגיור, לרבות נסיבות כניסתו של המתגייר ארצה ואופי אשרת השהייה שמכוחה נכנס (ראו והשוו: ענין פוזרטקי, בפסקה 29 לפסק דיני). ממילא, הדרישה כי הגיור ייערך בקהילה יהודית מוכרת יש בה כדי להפיג במידה ניכרת את החשש מפני ניצול לרעה, שכן “לא די בכך ששלושה אנשים מכריזים על פלוני כי גויר על-ידיהם” (עניין נעמח, בעמוד 751). זהו, כאמור, החשש המרכזי שהביעו המשיבים בפנינו. מבחן הקהילה המוכרת נותן מענה לחשש זה. הדרישה, כפי שציינתי, היא כי גוף דתי שהוכר לכך על ידי קהילה יהודית מוכרת ערך את הגיור בהתאם לאמות המידה הנוהגות בקרב אותה קהילה. עמידה על דרישות אלה מצמצמת בצורה ניכרת את האפשרות לנצל לרעה את הליך הגיור לשם רכישת מעמד מכוח חוק השבות (ולשם רכישת הזכויות הכלכליות הנלוות לכך).

38. אשר על כן, עמדתי היא כי מפרשנות תכליתית של הדיבור "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות עולה כי פירושו הוא מי שעבר גיור בקהילה יהודית מוכרת בהתאם לאמות המידה המקובלות בה.

ומן העקרונות הכלליים – לעניינם של העותרים שלפנינו.

מן הכלל אל הפרט

העותרת בבג"ץ 7625/06 (מרטינה)

39. עמדתי על כך שחוק השבות חל על מי שבא לישראל ועבר בה הליך של גיור בעודו שוהה בה כדין. בעת גיורה, שהתה מרטינה בארץ שלא כדין לאחר שבשנת 2001 פגה אשרת התייר שעמה נכנסה ארצה. מרטינה שהתה בישראל, כזכור, כשלוש שנים לאחר מועד זה מבלי לעשות כל ניסיון להסדיר את שהותה. לפיכך, אין להכיר בגיורה לשם מעמד מכוח חוק השבות. משהגעתי למסקנה זו, איני נדרשת כלל לשאלה האם הקהילה במסגרתה התגיירה היא בבחינת קהילה יהודית מוכרת או לא. אף לא מצאתי להידרש לשאלת כנות גיורה, הגם שהצדדים העלו בנושא טענות שונות.

40. בעניינה של מרטינה נטען בנוסף כי גיורה אושר על ידי בית הדין הרבני, קרי על ידי גורם ממלכתי רשמי, ולפיכך יש לראותה כי מי שגיורה הוא גיור מוכר. אמנם ביום 12.3.2006 ניתנה החלטה בעניינה של מרטינה בבית הדין הרבני האזורי בתל אביב, שזו לשונה:

"ביה"ד מאשר בזה, כי גב' רגצ'ובה מרטינה [...] התגיירה בפני בית-הדין ברשות הגאון רבי ש.י. נסים קרליץ שליט"א.
ביה"ד המוכר על ידי הרבנות הראשית לישראל" (מ/ש/6 לתגובת המשיבים מיום 1.2.2007) (ההדגשה הוספה – מ.ג.).

אולם מתגובת המשיבים עולה שיסודה של החלטת בית הדין הרבני האזורי בטעות, בכך שהרבנים סברו כי מדובר בבית דין מיוחד לגיור, המוכר על ידי הרבנות הראשית לישראל. בנוסף, ביום 14.11.2006 ניתנה החלטה נוספת בה הובהר:

"בהחלטת בית הדין [מיום 12.3.2006 – מ.ג.] לא הביע ביה"ד כל דעה לגבי תוקפו של הגיור. ביה"ד רק אישר

על פי המסמכים שבפניו שהגיוור בוצע על ידי בית הדין של הגאון ר' ניסים קרליץ.
 כמו כן ביה"ד סבר כי ביה"ד האמור מוכר באופן רשמי על ידי הרבנות הראשית לישראל, אך מתברר כי אין מסמך המאשר זאת" (מש/11 לתגובת המשיבים מיום 1.2.2007).

מבלי לחוות דעה לגבי התנהלותו של בית הדין הרבני בעניין זה, דומני כי אין לראות בהחלטות בית הדין משום מתן תוקף לגיורה של מרטינה על ידי מערך הגיור הממלכתי. כיוון ששהתה בישראל שלא כדין, ממילא מתעורר ספק רב אם הייתה יכולה לעבור גיור במסגרת מערך הגיור הממלכתי (אשר תנאי לתחילת הליכי הגיור בו הוא שהיית קבע כדין). כך או אחרת, יריעת המחלוקת בענייננו מוגבלת לשאלת זכאותה של מרטינה למעמד מכוח חוק השבות. לא ראיתי לשנות ממסקנתי לפיה כיוון ששהתה בישראל שלא כדין בעת גיורה, היא אינה זכאית למעמד לפי חוק השבות.

לפיכך, עמדתי היא כי יש לבטל את הצו על תנאי ואת צווי הביניים שהוצאו בבג"ץ 7625/06.

העותר בבג"ץ 1594/11 (שון)

41. שון שוהה בישראל כדין מזה כתשע שנים. לפיכך, חוק השבות חל עליו. עדיין מתעוררת השאלה האם יש לראות בו כמי "שנתגייר" לפי פירושו של דיבור זה בחוק השבות, כלומר האם גיורו נערך במסגרת קהילה יהודית מוכרת. בהיבט זה, מקרהו של שון קל לבחינה: הוא התגייר בבית הדין של הרב פרנק במסגרת הקהילה האורתודוקסית במאה שערים. המשיבים לא חלקו על כך שמדובר בקהילה המשתייכת לאחד הזרמים המרכזיים ביהדות – קהילה בעלת זהות יהודית מבוססת ובעלת מסגרות קבועות של ניהול קהילתי. אף קל, בהתחשב במכלול הנסיבות, להבחין בכנות גיורו. לגיור קדמה תקופה משמעותית של הכנה ולימוד, ומאז הגיור נישא שון לבת זוג יהודיה והם מתגוררים יחדיו בקהילה חרדית בירושלים. לא מצאתי ולו נתון אחד המצביע על כך שהגיור אינו גיור כן. על כן, מסקנתי היא ששון מקיים את הדיבור "שנתגייר" שבחוק השבות, וזכאי למעמד מכוחו. בעתירה נתבקש סעד נוסף שעניינו הענקת תעודת המרת דת. דומה כי הכוונה הייתה לסעד של הכרה מטעם המדינה בגיור שעבר. לנוכח התוצאה אליה הגעתי איני רואה מקום להרחיב את הדיון בכך, אך אבהיר כי תעודת המרת דת (המונפקת לפי פקודת ההמרה) אינה בעלת נפקות משפטית בכל הקשור להכרה בגיור על פי חוק השבות, אלא רק בנושאים שבסמכותם של בתי הדין הדתיים, כפי שנפסק בעניין 9טר0.

42. הגעתי, אם כן, לכלל מסקנה כי יש לעשות את הצו על תנאי שהוצא בבג"ץ 1594/11 להחלטי, ביחס לראש הראשון לו, שעניינו הכרה בגיורו של העותר 1 לצורך מעמד לפי חוק השבות.

העותרת בבג"ץ 1595/11 (וויאנה)

43. בעת גיורה שהתה וויאנה בישראל כדין. גם בעניינה קל לקבוע כי הגיור נעשה במסגרת קהילה יהודית מוכרת, שכן גיורה נערך בבית הדין האורתודוכסי של הרב קרליץ בבני ברק. המשיבים לא חלקו על כך שמדובר בקהילה בעלת זהות יהודית ידועה, במסגרת קבועה ובעלת שם. המשיבים טענו כי הנסיבות האופפות את גיורה מלמדות כי אינו כן, אולם לדעתי מכלול נסיבות העניין מצביע על כך שלא מדובר בניצול לרעה של הליך הגיור, כי אם במי שקשרה גורלה בגורל מדינת ישראל ובגורל העם היהודי, אליו היא מבקשת להסתפח.

44. גיורה של וויאנה נערך בראשית שנת 2009 בעת ששהתה בישראל כדין מכוח רישיון לישיבת ארעי, על יסוד מערכת יחסים זוגית שניהלה עם בן זוג ישראלי, שתוקפו עד לאפריל 2010. בהמשך שנת 2009 פנתה למערך הגיור הממלכתי בבקשה לפתוח בהליך גיור ממלכתי. לאחר כשנה, משטרם התקבלה החלטת מערך הגיור הממלכתי בעניינה, פנתה למשרד הפנים בבקשה לקבלת מעמד זמני עד שיוסדר גיורה. במעמד זה ציינה כי נפרדה מבן זוגה הישראלי, לטענתה, בעיקר בשל אורח חייה האדוק לאחר גיורה. ביום 3.1.2011 נדחתה בקשתה למעמד בנימוק שהגיור שעברה אינו גיור ממלכתי "כנדרש" ולנוכח העובדה שנפרדה מבן זוגה הישראלי. ביום 4.4.2011 נדחתה בקשתה לפתוח בהליך גיור ממלכתי, בהתבסס על כך שמעמדה אינו מוסדר.

45. אמנם במשך תקופה לא מבוטלת, לפני למעלה מעשור, שהתה וויאנה בישראל שלא כדין, אך איני סבורה כי בכך יש כדי להכריע את הכף. גיורה נערך זמן רב לאחר אותה שהות שלא כדין, בעת ששהתה כדין ברישיון שלא עמד לפוג במשך תקופת זמן ניכרת. עיקר ספקותיהם של המשיבים לגבי כנות גיורה נבע מספק שהעלו ביחס לכנות יחסיה עם בן זוגה הישראלי. הנימוק העיקרי נעוץ בכך שבמועד שבו פנתה למשרד הפנים להסדיר את מעמדה ודיווחה על פרידתם נישא בן הזוג הישראלי לאחרת. איני מקבלת את המסקנה אליה הגיעו המשיבים, כאילו מפרט מידע זה עולה כי הקשר הזוגי כולו מוטל בספק. גם מהנתונים שהציגו המשיבים עצמם (ראו למשל: מש/2 לתגובת המשיבים מיום 14.4.2011, המצביע על קיומו של קשר זוגי בתחילת שנת 2011)

מצטיירת תמונה, לפיה השניים ניהלו מערכת יחסים במשך כעשר שנים, מהן כחמש שנים, שבהן הוסדר מעמדה של וויאנה על יסוד ההליך המדורג לבני זוג של ישראלים וכנות מערכת היחסים הייתה נתונה לפיקוח עתי של משרד הפנים. במהלך תקופה זו, לא מצא משרד הפנים פגם במערכת היחסים ואישורי שהייתה של וויאנה הוארכו מספר פעמים. מובן כי בנסיבות שתוארו, פרידתם של בני הזוג קדמה למועד ההודעה, אף שאין בידי לקבוע בכמה זמן בדיוק. אולם הדבר אינו מעיד על כנות הקשר קודם לאותו מועד, ואף לא על כנות גיורה של וויאנה. גיורה קדם לכך ביותר משנה. לגיור עצמו קדמו שנים ארוכות שבהן חיה וויאנה בישראל, אשר ברובן עבדה בביתה של משפחה דתית אשר עודדה את התקרבותה לדת היהודית (ראו: נספח ה לעתירה מיום 27.2.2011). עם משפחה זו היא מתגוררת גם היום. כן קדמה לגיור תקופת לימודים ארוכה ומשמעותית (ראו: שם).

46. אין מדובר במי שניסתה להסדיר את מעמדה בכל דרך אפשרית, כאשר הגיור הוא רק אחת מאותן דרכים. אכן, במשך מספר שנים הוסדר מעמדה של וויאנה מכוח מערכת יחסים עם בן זוג ישראלי, וכשזו תמה עשתה ניסיון להסדיר את מעמדה מכוח גיור במערך הגיור הממלכתי. אולם הגיור בבית הדין של הרב קרליץ נערך כאשר סוגיית המעמד לא עמדה כלל על הפרק, ומערכת היחסים הזוגית הייתה עוד בעיצומה – ונסיבותיו של גיור זה, כאמור, מצביעות על כנותו. מכל מקום, אין מדובר במי שרק הסדרת מעמדה עמדה לנגד עיניה, כאשר היא משתמשת בכל אמצעי שבאמתחתה. בהקשר זה יוער: פנייתה להסדרת המעמד במשרד הפנים נעשתה כשנה לאחר פנייתה למערך הגיור הממלכתי, ומשתובתו של זה בוששה לבוא. בקשתה זו נדחתה – בעוד שבקשתה לפתיחת הליך גיור ממלכתי תלויה ועומדת – מן הטעם שלא עברה גיור ממלכתי; בהמשך נדחתה גם בקשתה לפתיחת הליך גיור ממלכתי בנימוק שמעמדה אינו מוסדר. מכל מקום, לא מצאתי כי יש בכך כדי להטיל ספק בכנות גיורה.

גם בעתירה זו נתבקש סעד של הנפקת תעודת המרת דת, אך כאמור אין עניינה של זו בשאלת ההכרה בגיור לפי חוק השבות.

47. הגעתי, אפוא, לכלל מסקנה כי יש לעשות את הצו על תנאי שהוצא בבג"ץ 1595/11 להחלטי, ביחס לראש הראשון לו, שעניינו הכרה בגיורה של העותרת לצורך מעמד מכוח חוק השבות.

סוף דבר

48. הכרעתנו היום מצומצמת לשאלת הקניית מעמד מכוח חוק השבות. זוהי אינה שאלה דתית, כי אם שאלה אזרחית-ציבורית. איננו קובעים דבר, במסגרת הליכים אלה, בשאלת ההכרה בגיור שעברו העותרים בהקשרים אחרים. המתנו לדברו של המחוקק. משבוששה הכרעתו של המחוקק לבוא – לא ראינו מנוס מהכרעה שיפוטית בעניין זה.

אם תשמע דעתי, נבטל את הצו על תנאי שהוצא בבג"ץ 7625/06, ונעשה את הצווים על תנאי בבג"ץ 1594/11 ובבג"ץ 1595/11 למוחלטים, במובן זה שנקבע כי העותר 1 בבג"ץ 1594/11 והעותרת בבג"ץ 1595/11 הם יהודים לעניין חוק השבות. זאת, לנוכח הליך הגיור שעברו העותרים בקהילה יהודית מוכרת בישראל. לא יהיה צו להוצאות.

ה נ ש י א ה

השופט י' דנציגר:

אני מסכים.

ש ו פ ט

השופט ע' פוגלמן:

אני מסכים לחוות דעתה הממצה של חברתי הנשיאה מ' נאור, על הנמקותיה.

בבג"ץ 2597/99 רודריגז-טושביים נ' שר הפנים פ"ד נח(5) 412 (החלטה מיום 31.5.2004) נקבע כי חוק השבות, התש"י-1950 (להלן: חוק השבות) חל על מי "שבא לישראל ותוך כדי שהייתו בה כדין עבר תהליך של גיור". מקובלת עלי הכרעת הנשיאה שלפיה אין מקום לסטות מהלכה זו, ומשכך אין לקבל את טענת המשיבים כי חוק השבות לא נועד לחול על מי שהתגייר בעת שכבר שהה בישראל.

מצטרף אני גם למסקנתה שלפיה את המונח "שנתגייר" בחוק השבות יש לפרש כמתייחס למי שגיוורו נערך בקהילה יהודית מוכרת בהתאם לאמות המידה הקבועות בה; וכי אין להגביל את ההכרה בגיור למערך הממלכתי בלבד, כפי טענת המשיבים. זאת על יסוד טעמיה המפורטים של הנשיאה בחוות דעתה.

גם ההכרעה במקרים הפרטניים שלפנינו, על יסוד עקרונות אלה, מקובלת עלי במלואה.

ש ו פ ט

השופט ט' ג'ובראן:

1. אני מסכים לחוות דעתה המקיפה והיסודית של חברתי הנשיאה מ' נאור ולתוצאה שאליה הגיעה.

2. דעתי כדעת חברתי הנשיאה בשתי השאלות העומדות לפנינו: האחת, האם חל חוק השבות, התש"י-1950 (להלן: חוק השבות או החוק) על אדם שהגיע לישראל עובר לגיוורו ובמהלך שהייתו עבר הליך של גיור? והשנייה, ככל שהתשובה לשאלה הראשונה חיובית, היא האם מפרשנותו של המונח "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות עולה כי יש להכיר בגיור שנעשה בארץ רק אם נעשה במסגרת מערך הגיור הממלכתי?

3. כפי שעמדה על כך חברתי הנשיאה, אין זוהי הפעם הראשונה שבית משפט זה נדרש לפרשנות חוק השבות, ובפרט לשאלת הגיור הדרוש לפי סעיף 4ב לחוק. ההפך הוא הנכון. בית משפט זה דן בסוגיה בהרחבה – ובהרכבים מורחבים – בשורה של עתירות בנושא, וקבע עקרונות ברורים ובהירים, אשר עומדים כנר לרגלנו כעת. מושכלות יסוד הם כי בית משפט אנו – ולא בית שופטים (ראו: בג"ץ 8091/14 המוקד להגנת הפרט נ' שר הביטחון, פסקה 1 לפסק דינה של השופטת א' חיות (31.12.2014); ד"נ 23/60 בלן נ' המוציאים לפועל של צוואת המנוח ריימונד ליטווינסקי, פ"ד טו(1) 71, 75 (1961)). משכך, ומשלא הוצגו טעמים המצדיקים סטייה מעקרונות אלו, אין לנו אלא להמשיך באותו קו פרשני מבוסס ומושרש.

4. כדעת חברתי הנשיאה, גם אני סבור כי התשובה לשאלה הראשונה היא חיובית. בג"ץ 2597/99 וודריגז-טושביים נ' שר הפנים, פ"ד נח(5) 412 (החלטה מיום 31.5.2004) קבע במפורש, על דרך העיקרון, כי חוק השבות חל על אדם שאינו יהודי, אשר בא לישראל ותוך כדי שהייתו בה כדין עבר הליך של גיור – בין אם בישראל או בין אם מחוצה לה (שם, בפסקה 26 להחלטתו של הנשיא א' ברק; ראו גם: פסקה 19 לחוות דעתה של חברתי הנשיאה בהליך זה). כפי שעמדה על כך חברתי הנשיאה, זוהי הפרשנות המתבקשת הן לאור לשון החוק, הן לאור תכליתו, וגם דעתי היא כי אין מקום לסטות מההלכה שנקבעה. סבורני, שהדרישות המצטברות כי השתייה בישראל של המתגייר תהיה כדין וכי הגיור יהיה כן – מפיוגות במידה רבה את החשש לניצול לרעה של ההסדרים הקבועים בחוק השבות, ואינני מוצא מקום להצבת דרישות נוספות בשל חשש זה.

5. המענה לשאלה השנייה – פרשנות המונח "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות ביחס לגיור שנערך בישראל – הוא על פניו קשה יותר שכן אינו מבוסס ישירות על הלכות קודמות, אך גם בעניין זה סומכים אנו את ידינו על עקרונות קודמים שהתווה בית משפט זה. "מבחן הקהילה היהודית המוכרת", אותו מציעה לאמץ חברתי הנשיאה, הוא המבחן שנקבע בבג"ץ 2859/99 מקרינה נ' שר הפנים, פ"ד נט(6) 721 (2005) לעניין פרשנות המונח "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות ביחס לגיור שנערך מחוץ לישראל. לפי מבחן זה, מי "שנתגייר" הוא מי שעבר גיור בקהילה יהודית מוכרת בהתאם לאמות המידה המקובלות בה. בדומה לחברתי הנשיאה, גם אני סבור כי יש להחיל את מבחן זה גם על גיור שנערך בישראל, שכן הוא משלב באופן ראוי את הגשמתן של תכלית עידוד העליה ואחדות העם היהודי מצד אחד, והפיקוח על ההיבט הציבורי של הגיור מצד שני (וראו: פסקה 29 לחוות דעתה של חברתי הנשיאה בהליך זה). מבחן זה – בניגוד לדרישה לגיור במסגרת מערך הגיור הממלכתי עליה עמדו המשיבים – אינו מפלה בין מי שבחר לעבור את הליכי הגיור מחוץ לישראל לבין מי שבחר לעבור אותם בישראל, ויש בו כדי להבטיח תוצאה שוויונית – משכך, אין לי אלא לאמץ אותו בחום.

6. אשר על כן, אני מצטרף לחוות דעתה של חברתי הנשיאה מ' נאור, על כל נימוקיה.

השופטת א' חיות:

אני מצטרפת לחוות-דעתה המקיפה של חברתי הנשיאה מ' נאור ולכל טעמיה.

ש ו פ ט ת

השופט ח' מלצר:

1. אני מצטרף בהסכמה לחוות דעתה המדויקת והמדויקת של חברתי, הנשיאה מ' נאור.

2. הנני מרשה לעצמי להוסיף עם זאת שתי הערות:

(א) שימוש לרעה בזכות מצד אחרים בעבר, או חשש לניצול לרעה כזה בעתיד – אינם מצדיקים במשפט המינהלי שלילת זכות ממבקש תם לב, שהרי סירוב הרשות במקרה שכזה לוקה בחוסר סבירות ובאי מידתיות. עיינו והשוו: בג"צ 3477/95 בן עטיה נ' שר החינוך והתרבות, פ"ד מ"ט (5) 1 (1976).

(ב) העיקרון הנזכר בס"ק (א) שלעיל חל במשנה תוקף במשפט החוקתי, כאשר מדובר בזכויות יסוד קונסטיטוציוניות, שפגיעה בהן אפשרית רק אם מתקיימת לגביהן פיסקה ההגבלה שבסעיף 8 (ולגבי כוחות הביטחון – סעיף 9 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו).

3. הזכות לשבות, המוסדרת בחוק השבות, תש"י-1950 (להלן – חוק השבות), היא זכות יסוד חוקתית ונובעת מאופיה היהודי של ישראל, המוגדרת כמדינה יהודית ודמוקרטית. בתור שכזו זכות זו מוקנית לכל יהודי (ראו: סעיף 1 לחוק השבות) ועיינו: בג"צ 6624/06 פשקו נ' משרד הפנים (13.08.2015), פיסקה ט' לפסק דינו של חברי, המשנה לנשיאה א' רובינשטיין, ופסק דיני בבג"צ 4504/05 סקבורצוב נ' השר לבטחון פנים (04.11.2009), שם בפיסקה 14).

יהודי לעניין חוק השבות הוא איפוא כל מי שנולד לאם יהודיה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת (ראו סעיף 4 ב' לחוק השבות). מכאן שכפי שאין מונוליתיות בהסתכלות על כל מי שנולד לאם יהודיה מכוח חוק השבות – הרי שלא יכולה להיות גם מונוליתיות לגבי כל מי שנתגייר, ולפיכך ברור שמי שנתגייר בתום לב בעתירות שלפנינו במסגרת קהילה מוכרת (חרדית), יש לקבלו כזכאי שבות.

ש ו פ ט

השופט י' עמית:

כשלעצמי, אני נוטה לדעת המיעוט בבג"ץ 2597/99 דודריגז-טושביים נ' שר הפנים, פ"ד נח(5) 419 (החלטה מיום 31.5.2004), לפיה חוק השבות חל על מי שהיה יהודי לפני שבא לישראל. אולם, משנקבעה הלכה כה חשובה בהרכב של 11 שופטים, אני מרכין ראשי ואיני רואה מקום לסטות מהלכה זו.

משחצינו שאלה מקדמית ועיקרית זו, אני מצטרף למסקנתה של חברתי הנשיאה מ' נאור, כי אין להגביל את ההכרה בגיור למעריך הממלכתי בלבד.

ש ו פ ט

המשנה לנשיאה א' רובינשטיין:

פתח דבר

א. "ושוב אתכם, ושוב אתכם" – אך האם "ושלום עליכם ועלינו על כולנו"? (משירו של דודו ברק). נושא הגיור אינו יורד מעל שולחנו של בית משפט זה, ויוכיחו פסקי הדין הרבים שאיזכרה וציטטה חברתי; לחלק מן ההיסטוריה ראו מאמרו של פרופ' אליעזר דון-יחיא "מיהו יהודי ומיהו גר? הנסיונות לתיקון החקיקה בנושא וכישלונם", בתוך העשור הרביעי תשל"ח-תשמ"ח (יחיעם ויץ וצבי צמרת, עורכים, אבי פיקאר עורך משנה), תשע"ו, 69. הפעם עסקינן בבקשת אזרחות מכוח שבות לגבי מי שנתגיירו בקהילה אורתודוקסית בישראל, שלא במעריך הגיור הממלכתי. לשיטת המשיבים, אין לקבל גיורים כאלה לצורך שבות. חברתי הנשיאה, בפסק דינה המקיף

והמעניין, מציעה (פסקה 29) לפרש את הביטוי "שנתגייר" בסעיף 4ב לחוק השבות, תש"י-1950 במבחן "הקהילה היהודית המוכרת"; זאת לאחר שבבג"ץ 2597/99 רודריגז-טושביים נ' שר הפנים פ"ד נח(5) 412 (2004), שכינתה חברתי "טושביים א" נקבע (פסקה 26 לפסק דינו של הנשיא ברק בעמ' 433) כי "חוק השבות חל על מי שאינו יהודי, שבא לישראל ותוך כדי שהייתו בה כדין עבר תהליך של גיור (בישראל או מחוצה לה)". לדעת חברתי (פסקה 30) אין עסקינן בגיור על-ידי "כל שלושה אנשים" בעלמא, כחששם של המשיבים, אלא בגיור על-ידי קהילה "בעלת זהות יהודית משותפת, מבוססת וקבועה", והקהילות שבהן התגיירו העותרים עונות לכך. לשיטת חברתי אין לראות את הגיור במערך הממלכתי כייחודי, ואין בסמכותה השיורית של הממשלה לקבוע כי רק גיור במערך הממלכתי הוא גיור לצורך שבות (פסקאות 34-35). ועוד, לשיטת חברתי החשש שהעלו המשיבים מניצול לרעה של הליך הגיור, ניתן להתמודדות בכלים מינהליים שונים, ובמיוחד מופג על-ידי מבחן הקהילה היהודית המוכרת. אציין כאן כי אילו ישבתי לדין בפרשת טושביים א' דומה שהייתי – כחברי השופט עמית בהערתו – מצטרף לדעת המיעוט, אך הדבר מאחורינו ומים רבים זרמו מאז בירדן.

ב. כפי שאפרט בתמצית, הקושי שנראה לי בעמדת חברתי, לעת הזאת, הוא שבכך אנו נותנים יד – בלי משים כמובן – לדיסהרמוניה בנושא הגיור, נושא חשוב בהוייתו של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, כך, בעוד שהכרה המעניקה סטטוס – וכזה הוא הגיור – צריכה בעיניי להיות ממלכתית, וזאת בגישה ידידותית למתגייר ורחבת אופק ככל הניתן, כזאת שתוצאתה תהא כלל-יהודית, ולא בשמים היא. ברי כי ברקע נמצאת לא רק השאלה של קהילות אורתודוקסיות בישראל, אלא מאחוריה בדרך גם קהילות לא אורתודוקסיות – קונסרבטיביות ורפורמיות – וחברתי הזכירה (פסקה 8) את העתירה בבג"ץ 11013/05 ואחרות, שבהחלטתה מיום 30.8.15 בהן ציינה את "הקרבה העניינית" ביניהן לעתירה דנא, ובהחלטה מ-3.9.15 אמרה "תורן יגיע". אכן כך; והשאלה אם אין מקום תחת פיסות-פיסות, לתת הזדמנות – אולי אחרונה – להגיע להרמוניה הוגנת בנושא הגיור שתהא מקובלת על הכל, או כמעט הכל, במסגרת המערך הממלכתי או על דעתו, ברוח המלצות "ועדת נאמן" מ-1998 אליהן אגיע להלן, הקרובות ללבי, או בדרך מתאימה אחרת, כגון מה שהוצע בשנים האחרונות על-ידי ח"כ א' שטרן ואחרים, ובכך ליתן "שירות לאומי" – חיוני בעיניי – בר השגה והוגן; אלא שהדבר טעון חקיקה, ואם יבינו הכל שבהיעדר חקיקה ילך "איש לאהליו" במישור המעשי וגם במישור המשפטי, עשויה להיות מושגת גם "הפשרה הלאומית" הדרושה (אף כי יש שאינם אוהבים בכגון דא את הביטוי "פשרה"). לא בשמים היא כל עיקר. נער הייתי וגם זקנתי, וצר לי לומר ש"ענוותנות" יתרה (ראו בבלי גיטין נ"ו ע"א,

הדברים שנאמרו על התנא ר' זכריה בן אבקולס, בתוך אגדות החורבן המזעזעות), ולענייננו, חסידותם או קיצוניותם היתה של גורמים שונים במערכת הדתית והפוליטית – לא רק אורתודוקסים, אף כי במיוחד הם, אך גם בקצה האחר של הקשת – מונעת עד הנה פתרון; כך – גם אם לא נקיש לתוצאות החמורות של חורבן ר"ל שתלו חכמים באותה ענוותנות יתרה, והמעין יעניין.

ג. אומר כאן ועתה את שורתי התחתונה. נראה לי כי את ההכרעה שהציעה חברתי הנשיאה יש לקבל תוך השעייתה לשמונה עשר חודש, שבהם תוכל הכנסת, אם תמצא לנכון, לחוקק כדי להציב בדין מערך גיור ממלכתי, הרמוני ראוי והוגן הן כלפי ההלכה והן מתוך כבוד לכל חלקי עמנו, ברמת ריכוז או ביזור זו או אחרת, שאם לא כן, תלוי יהא הקולר – למרבה הצער – בצוואר המערכת הפוליטית.

ד. פסק דינה של חברתי וההכרעה שבו נובעים למרבה הצער מאי יכולתה של המערכת הפוליטית – הרשות המבצעת והרשות המחוקקת, הממשלה והכנסת כאחת – להוליד פתרון חקיקתי ראוי לנושא רגיש כמו הגיור. התוצאה הרעה היא הטלת המתמדת, שוב ושוב, לפתחו של בית משפט זה, אשר נועד לפתור סכסוכים ולפרש את הדין, באופן שהכרעותיו המחייבות נאלצות להידרש למחלוקות ערכיות וציבוריות, שהממשלה והכנסת ממאנות לפתורן או מתקשות פוליטית לעשות כן. שוב ושוב קורא בית המשפט למחוקק לעשות מלאכתו, קריאה העוברת כחוט השני בפסקי הדין. ומשהקריאה אינה נענית – ושעה שנופל בלית ברירה הפור השיפוטי – נטענות לא אחת טענות כלפי בית המשפט, על שאינו יוצא ידי כולם, ובעיקר שהוא "חילוני" או ר"ל "ליברלי" ולא "יהודי" דיו, או כולם יחד, והוא "אקטיבי" – ומנגד, שאיננו עומד על משמר הזכויות, ושהוא פסיבי מדי; בקיצור – "בכל מכל כל". אך לאמיתו של דבר, הרי בית המשפט אינו "מזמין" תיקים אלא דן במה שמוגש לו כעתירה או כערעור; ואם נקרר מבטנו לנידון דידן, המלה "שנתגייר" בסעיף 4(ב) לחוק השבות מעיקרא היתה עמומה, שכן לא נקבע כיצד נתגייר. לאורך השנים באו תלים על גבי תלים של פסיקה, כפי שתיארה חברתי. אגב, אותה נטיה – אם כי יש חריגים – להשליך לפתחו של בית המשפט ואחר כך לבוא בטענות כשאין מרוצים מן ההכרעה, אינה רק בענייני גיור; ראו ע"מ 5875/10 התנועה המסורתית נ' מועצה דתית באר שבע (11.2.16), שם במקום להגיע להסדר מוסכם "בקטן" בעניין מקוואות לגרים מן התנועות הקונסרבטיבית והרפורמית, שהפצרנו כי יושג, נגררו הרגליים והביאו לפסק דין "בגדול".

ה. שאלתי עצמי מה מטריד אותי בתוצאה שאליה הגיעה חברתי, שלדידי אם תהא השורה התחתונה ה"קבועה" של פסק דיננו, הריהי בחינת ברירת מחדל יהודית-לאומית, שחבל אם תארע, כמונחים כלל-יהודיים? שניים המה שראוי לטעמי להידרש אליהם. האחד, באמרנו "גיור" עסקינן במונח שבדין המביא בכנפיו סטטוס והטבות, שראוי כי תהא לו משמעות אשר איננה וולונטרית ואקראית, כך שלא כל הרוצה ליטול את השם ייטול ו"יחייב את הממלכה"; אכן, מדובר ב"קהילה מוכרת", אך על עצם מונח זה – "קהילה מוכרת" – הדעת נותנת כי ישתברו קולמוסים, ועתירות יוגשו, והרכבי שופטים יתענו, ואולי לא יועילו חכמים בתקנתם. כך החשש גם בפרשנות ל"בתי דין אורתודוקסיים רציניים ובעלי מעמד" (פסקאות 5 ו-9 לחוות דעתו של חברי השופט הנדל). שנית, וזו עיקר, הפער בין רישום הגיור לפי פסק דיננו העוסק בחוק השבות, תש"י-1950, ובמערך המשפט האזרחי-מינהלי, וכך גם במרשם האוכלוסין, לבין ההכרה בגיור לשם נישואין בבתי הדין הרבניים, המופקדים על נישואין וגיורושין לפי חוק בתי דין רבניים (נישואין וגיורושין), תשי"ג-1953, אינו רצוי, לשון המעטה; לטעמי עלינו לחתור ככל הניתן להרמוניה בין אלה לאלה, כדי שלא יהיו בתוכנו מי שרשומים כיהודים, אך לא יוכלו – למשל – להינשא כיהודים, והלוא משמעות הדבר קשה, כפי שמבין כל בר דעת. ואולם לנו כבית משפט אין הכלים להשיג אותה הרמוניה, ודרושה התערבות המחוקק; גבולות הפרשנות אינם בלתי מוגבלים. בהיעדר הנחיה מצד המחוקק, צודקת חברתי; קשה לייחס עדיפות לפירוש אחד על משנהו. שכן הפירוש שנתנה חברתי הוא בסופו של יום פשרה, על-ידי הכנסת הגיור בישראל, כמו בחו"ל עד כה, לגדרי קהילה מוכרת, להבדיל – לפחות כך המחשבה – מ"נתת תורת כל אחד ואחד בידו" (משנה שביעית ב', א'). אך כאמור, חוששני כי עוד יתכנו "עלילות ליטיגציה" לעניין זה, ולואי ואתבדה. ונזכור: "פשיטא שבענייני שבות, זכותו היסודית של כל של כל יהודי ("כל יהודי זכאי לעלות ארצה", כלשון סעיף 1 לחוק השבות), מוטלת על המדינה חובה מיוחדת לשקול היטב כל פגיעה בזכות" (חוות דעתי בבג"ץ 6624/06 פשקו נ' משרד הפנים (2007), פסקה ט(1), שהזכיר גם חברי השופט מלצר). האם ישנו פתרון שיהא ראוי להרמוניה הכלל-יהודית של מדינת ישראל? לדעתי הדבר יתכן, מתוך גישה אחראית, ידידותית למתגיירים.

פרשת שליט ותיקון חוק השבות

ו. השאלות אינן חדשות עמנו. אביא מקצת – מקצת בלבד – של היסטוריה, אף כי אין לי כל יומרה למצות. עוד בשנות החמישים למאה הקודמת פרץ משבר על רקע הנחיות משרד הפנים באשר לרישום יהודים במרשם האוכלוסין, וזכורה פנייתו של ראש הממשלה הראשון דוד בן-גוריון לחכמי ישראל בשאלה "מיהו יהודי", שלא זה

המקום לפרטה (ראו קובץ תשובות של חכמי ישראל ונספחים, וכן א' בן-רפאל זהויות יהודיות תשובות חכמי ישראל לבן-גוריון (תשס"א)). ואולם, הוא נתחדש במלוא עוזו ב-1970. מקוצר המצע נמקד מבטנו בתיקון חוק השבות (מס' 2) בשנת תש"ל. נרחיק לאחור ארבעה עשורים ומחצה, בעקבי פרשת שליט (בג"ץ 58/68 שליט נ' שר הפנים פ"ד כ"ג(2) 477 (1970)) שהסעירה את המערכת הפוליטית שעה שבית משפט זה, בהרכב נדיר מאוד אז של תשעה שופטים, פסק ברוב חמישה נגד ארבעה לרשום כיהודים במרשם את ילדיו של רב-סרן בנימין שליט, אשר אמם לא היתה יהודיה. בעקבות פסק הדין הוגשה הצעת חוק לתיקון חוק השבות ונדונה בכנסת. לא זה המקום להידרש לכך בפרטות, אך אביא כרקע מדברי השופט (כתארו אז) לנדוי בעמ' 520 לפסק הדין בעניין שליט, לאחר שלא נתקבלה הצעת בית המשפט למחיקת סעיף הלאום (אודה ששותף אני כשלעצמי מטעמים ערכיים להסתייגויות מהצעה זו, ולא אאריך): "המחלוקת והפילוג הועברו אל בין כתלי בית המשפט הזה. שום תועלת לא תצמח מזה לאיש, אך הנזק הציבורי החמור הכרוך בזה גלוי לעין".

בדיון בקריאה הראשונה בתיקון לחוק נדרש חבר הכנסת (ולימים השר) חיים צדוק, בישיבת הכנסת מיום ד' אדר א' תש"ל (10.2.70), לדברים אלה באמרו (דברי הכנסת כרך 56, בעמ' 764) "אני רוצה לציין שבית המשפט העליון לא היה להוט להחליט בנושא זה"; בית המשפט פסק, "מפני שלא נותרה לו ברירה אלא לפסוק". ואכן, בזמנו נזדמן לחברי השופט סולברג ולי לכתוב (מנחה ליצחק לכבוד השופט י' שילה (תשנ"ט), 339; "בתי המשפט – דומה כי על כרחם יותר מאשר לרצונם – נדרשים לעסוק בסכסוכים בנושאי דת ומדינה" (הובא גם בספרי נתיבי ממשל ומשפט (תשס"ג-2003), 196-197); סדנא דארעא חד הוא גם כיום (ראו ע"מ 5875/10 הנזכר).

ז. אשר למהות, כשתיאר שר המשפטים יעקב שמשון שפירא (עמ' 781) בדיון בכנסת בתיקון לחוק השבות שם את ההצעה להגדרת יהודי (החקוקה עתה בסעיף 4ב לחוק השבות ולשונה "מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, ואינו בן דת אחרת"), ציין כי לא כתוב בהצעה "נתגייר כהלכה", "ואנו אומרים איפוא שמי שיבוא עם תעודת גיור של קהילה יהודית כלשהי, ובלבד שאינו בן דת אחרת, יתקבל כיהודי". על כך חזר ח"כ חיים צדוק בדיון בקריאה הראשונה והשלישית (ב' אדר תש"ל, 10.3.70, דברי הכנסת כרך 57 בעמ' 1137): "מי שנתגייר בקהילה יהודית כלשהי – יתקבל כיהודי". זו היתה התשתית ההיסטורית, שככל הנראה כללה הבנה – אשר לא קיבלה עיגון נורמטיבי – בין שפירא לשפירא, שר המשפטים י"ש שפירא איש מפלגת העבודה ושר הפנים ח"מ

שפירא איש המפלגה הדתית-לאומית, כי בן קהילה יהודית מחו"ל יירשם כיהודי, אך בארץ יהיו הגיורים אורתודוקסיים. דומה שעמדת המדינה לאורך העתירות הרבות שסקרה חברתי בידה הטובה היתה ככלל עקבית לפי האמור.

לפרשנות בת הזמן (משנות השבעים למאה הקודמת) של המצב המשפטי לאחר תיקון חוק השבות ראו א"ח שאקי, מיהו יהודי בדיני מדינת ישראל (תשל"ז), א' 184-178. פרופ' שאקי ציין (עמ' 180) "... עובדה היא כי הניסוח הקיים ("שנתגייר" – א"ר) מתקבל כרב משמעי, ועלול לסבול... גם פירוש לא הלכתי". עוד הוא מציין, שהמלה "כהלכה" הופיעה עוד בהנחיות השר ח"מ שפירא מ-1960 לעניין המרשם (עמ' 181). לשיטתו – והוא בא מכיוון אידיאולוגי אורתודוקסי (עמ' 183) – "אין מנוס מתיקון חד משמעי להגדרה הבלתי ברורה הקיימת, שיבהיר כי הגיור שבו מדובר הוא הגיור המוכר במסורת ישראל, בשולחן ערוך, מדורות ולא שום תחליף לו". לשיטתו (שם) ראוי "להבטיח אחדות מינימלית בקביעת טיב ההצטרפות ליהדות...". ומציע הוא (עמ' 184) "אימוץ מבחני ההלכה גם על-ידי הזרמים הלא אורתודוקסיים", "מכנה משותף מסורתי" לשיטתו הוא אמירה "שנתגייר לפי דין תורה". להשקפה אחרת ראו M. Stanislawski "A Jewish monk? A legal and ideological analysis of the Origins of the 'Who is a Jew' Controversy in Israel" E. Lederhendler & J. Wertheimer, *Text and Context: Essays in Modern Jewish History and Jewish Historiography in honor of Ismar Schorsch* (2005), הנדרש לפרשת "האח דניאל" (אוסוואלד רופאייזן) בג"ץ 72/62 רופאייזן נ' שר הפנים, פ"ד ט"ז 2428 (1962). עוד ראו מ' פינקלשטיין הגיור הלכה למעשה (תשנ"ד); הרב י' אביאור הלכות גרים בנישואי תערובת; הרב ש"א שטרן גרות כהלכתה (מה' 2) (תשס"ב).

ועדת השרים לעניין רישום גרים מחוץ לארץ – 1987

ח. במאמרנו הנזכר, של השופט סולברג ושלי (וראו נתיבי משפט וממשל, 208 ואילך), תואר בחלקו סיפור הגיור במדינת ישראל, בשנות השמונים והתשעים. הוזכרה ועדת שרים שניסתה ב-1987 להגיע לפתרון בנושאי הגיור ללא הצלחה. ועדת השרים לעניין רישום גרים מחוץ לארץ מונתה ביום 25.1.87, בממשלת האחדות בראשות ראש הממשלה יצחק שמיר, "לבדיקת השאלות המתעוררות בקשר לרישום גרים מחו"ל. הועדה תבחן את הנושא להיבטיו השונים, ותוכל לשם כך לבוא בדברים עם אישים בקיאים בארץ ובקרב יהדות התפוצות. מסקנות הועדה והמלצותיה יתקבלו בהסכמת כל חבריה. הועדה תעשה מאמץ לסיים עבודתה תוך 6 חודשים".

ט.

הועדה הקימה, בהחלטה מ-8.2.87, "צוות בהשתתפות השרים ז' המר, י' מודעי ומ' שחל; היועץ המשפטי לממשלה ומזכיר הממשלה ימליץ (כך במקור - א"ר) בפני ועדת השרים בישיבתה הבאה על סדרי פגישה עם מליאת הועדה או צוות ממנה, לפי הצורך, עם אישים בקיאים מן הארץ ומחוץ-לארץ". נקבע כי ייערכו ישיבות מליאה אחת לחודש, ולפי הצורך ישיבות צוות.

בין היתר נפגשה ועדת השרים במליאתה עם הרבנים הראשיים, והנה הסיכום

מיום 23.6.87 :

"ראש הממשלה פותח ומציג בפני הרבנים הראשיים מטרת עבודת של ועדת השרים לענין רישום הגרים מחוץ-לארץ. ראש הממשלה מבקש, בשם ועדת השרים, לשמוע מה עמדתם ומהם הצעותיהם של הרבנים הראשיים בקשר לסוגיה זו. הרבנים הראשיים מציגים עמדתם ואלה עיקרי הדברים: -שאלת הגיור נוגעת לכל העם היהודי. אי-אפשר לצרף לעם היהודי אנשים שאינם יהודים. -הבעיה מתמקדת בארץ במספר קטן של מקרים. -צריך להשפיע על הרפורמים שיפסיקו לגייר. -היהודים הרפורמים הם יהודים טובים וכשרים אבל אל להם לעסוק בגיור. -אי-אפשר לכפות על היושבים בישראל את דרכיהם של הרבנים הרפורמים בארה"ב. זה מוביל להתבוללות. -הבעיה היא בעיה של היהדות בארה"ב ועליהם למצוא הפתרון לבעיה שהם יצרו. -כל גיור נבדק על-ידי בית-הדין הרבני. אין מקבלים גיורים באופן אוטומטי גם אם המגיירים הם רבנים אורתודוקסים.

מניין קולות

השרים שואלים מה דעת הרבנים הראשיים לגבי ההצעות הבאות:

- א. לכונן בית-דין משותף של שלושה רבנים אורתודוקסים ושני רבנים שומרי מצוות, אחד רפורמי ואחד קונסרבטיבי.
- ב. לחזק סמכותו של הרב רושם הנישואין על-ידי כך שתוקנה לו סמכות לקבל תצהיר בשבועה לגבי יהדותו של מועמד לנישואין.
- ג. להוסיף למירשם האוכלוסין של דת ולאום גם דת ולאום קודמים.

ד. לא לשנות מאומה מבחינה תחקית ולהשאיר את המצב כפי שהוא היום.

הרבנים הראשיים חוזרים על עמדתם כי הבעיה היא בעיה של יהדות ארה"ב ולכן אין הם יכולים להתערב בכינון בית-דין משותף שם. כמו-כן לדבריהם, יש לבחון הכשרות לנישואין. כן אומרים הרבנים הראשיים כי הכנסת אינה המסגרת המתאימה לקביעת נושאים שהם בתחום ההלכה בלבד.

הרבנים הראשיים מציעים הצעה כדלקמן: תוקם נציגות מטעם הרבנות הראשית, אשר תשב באורח קבע בארה"ב (למשל, בקונסוליה הישראלית בניו-יורק), אליה יוכלו לפנות העולים לישראל לסיוע בשאלות שונות. בין השאר תשמש נציגות זו עם כתובת לגרים העולים לישראל לברור ולהדרכה בקשר לעלייתם ולקליטתם בישראל.

ראש הממשלה מצייין כי ההצעה יכולה להיות פתרון פרגמטי אשר יכול לצמצם בחלקו את בעיית רישום הגרים מחוץ-לארץ. אולם ראוי להביא זאת בפני הזרמים האחרים על-מנת לזכות בשיתוף פעולה מצידם בנסיון זה.

גם שרים נוספים ראו בחיוב עקרוני הצעה זו. ראש הממשלה מודה לרבנים הראשיים על השתתפותם בישיבה".

לעמדת העולם הרבני הישראלי בעשור שלאחר פרשת שליט ראו "כנס הדיינים-תשל"ט", נספח לספר כנס הדיינים-התשע"ה (תשע"ו-2016), עמ' 411, בעמ' 440-454 ובדברי הרבנים י' פרנקל, ש"ב ורנר, ש"ת רובינשטיין. ש' גורן, מ' אוריה, א' שאר-ישוב, ח"ד הלוי וב' רקובר, ולא אאריך בהם.

אביא רק מעט מדיוני צוות ועדת השרים הנזכרת, שהקדיש זמן רב לסוגיה, ויקצר המצע מהשתרע. בישיבת הצוות מיום כ"ט בסיון תשמ"ז (16.6.87) ציין פרופ' מנשה שאוה, כי "לו נדרש בג"צ לפרש מונח זה ("שנתגייר" – א"ר) בראשית שנות השבעים, מיד לאחר תיקון חוק השבות, היה מפרש את החוק במובן ההלכתי, אולם הנסיונות לתקן את החוק על-ידי הוספת המלה 'הלכה' לאחר המלה 'שנתגייר', ודחיית הכנסת את הנסיונות התיקון לחוק, יצרו כלל פרשני שקשה להתעלם ממנו עתה".

באותה ישיבה ציין פרופ' הרב אליעזר ברקוביץ, איש הלכה והגות יהודית, אורתודוכסי בעצמו, כי "גיורים שנעשים על-ידי הרפורמים והקונסרבטיבים תופסים על פי דין בדיעבד מבחינה הלכתית, ויש להגיע להסכמה בין הזרמים על היסודות המשותפים והמאחדים את העם. כל צד צריך לותר קצת כדי להגיע לדרך פעולה

משותפת", וזאת בלא לתקן את חוק השבות. "על השאלה אם ניתן לדעתו להקים בית דין משותף שבו יהיו שלושה רבנים אורתודוקסים ועוד שני רבנים שוחרי הלכה – אחד רפורמי ואחד קונסרבטיבי, השיב, כי ניתן להגיע לפתרון כזה אם המדינה תמצא רבנים אורתודוקסים שיהיו מוכנים לשבת עם הזרמים האחרים... הוא מסופק אם ניתן לממש רעיון זה בארץ, אך בארה"ב זה אפשרי וכמעט אין מנוס מפתרון כזה".

נציגי חב"ד תמכו בתיקון בחוק על-ידי תוספת המלה "כהלכה", לשלמות העם ואחדותו. נזכיר, כי הרבי מלובביטש (הרב מ' שניאורסון) באותה תקופה היה בראש הקוראים לתוספת "כהלכה" לביטוי "שנתגייר", גם בעקבות החלטות מועצת הרבנות הראשית תש"ל (ראו מכתביו לשר ד"ר זרח ורהפטיג מיום א' דר"ח אדר תשל"ב, דבר מלכות כי תשא תשע"ו (י"ג באדר א' תשע"ו), ולמר אהרן כהן מיום ו' בכסלו תשל"ה, דבר מלכות וישלח תשע"ו (ט"ז בכסלו תשע"ו).

הניסיון לפתרון ב-1988-1989

עבודת הצוות לא נשלמה, והנושא שב ונתעורר לאחר משבר חריף בנושא הגיור בעקבות הבחירות ב-1988, שלא זה המקום להיכנס לפרטיו. משבר זה הוליד ב-1988-1989 ניסיון אינטנסיבי ביותר, שהתמקד בעיקר בעולים מארה"ב, במו"מ בין נציגי ממשלת ישראל (מזכיר הממשלה דאז – כותב שורות אלה, שריכז את המו"מ – וכן נציג משרד הדתות – בכיר המשרד זאב רוזנברג, ונציגים של הזרמים האורתודוקסי (מה שמכונה האורתודוקסיה המודרנית), הקונסרבטיבי והרפורמי בארצות הברית (באמצעות בתי המדרש לרבנים של הזרמים והאיגודים הרבניים), בידיעת הרבנות הראשית בישראל ובהשתתפות חלקית מטעמה (על-ידי הרב יוחנן פריד, שהיה אז בשליחות בניו יורק).

"למען תספר לדור אחרון" אביא את סיפור אותה פרשה כפי שתועד בדברים שכתבתי לכבוד הרב פרופ' נחום (נורמן) לאם בספר היוכל כמעין המתגבר (עורך ראשי בנצי כהן), תשע"ד, עמ' 13-15. הרב לאם השתתף עמנו בתהליך המתואר. הדברים מובאים בשינויי עריכה קלים:

"לאחר בחירות 1988 בישראל – פרץ משבר הגיור; נושא זה, סוגיית 'מיהו יהודי', שיש שיקראו לה 'מיהו רב', העסיק את המדינה במחזוריות לאורך שנים רבות, ויקצר המצע מתיאור תולדותיה. בשלהי 1988 חששו גורמים משמעותיים ביהדות ארה"ב, מן התנועות

הקונסרבטיבית והרפורמית בעיקר, כי ממשלה "צרה" חדשה שעמדה לקום בישראל (ולבסוף לא קמה) תתקן את חוק השבות כך שיגדיר את המונח 'שהתגייר' בחוק באופן אשר ייחד את הגיור לגיורים אורתודוקסיים. הממשלה אמנם קמה בסופו של דבר כממשלת אחדות בלא שתוקן חוק השבות, אך נוכח המשבר הקשה שנוצר עלה הרעיון לנסות להגיע להסכם באשר לנושא 'מיהו יהודי'. כמזכיר הממשלה, מוניתי על-ידי ראש הממשלה יצחק שמיר לטפל בנושא. הדמות שעמה באתי בדברים במחנה האורתודוקסיה הציונית בארה"ב היה הרב ד"ר נחום (נורמן) לאם, נשיא ישיבה אוניברסיטה, ואליו הצטרף הרב ד"ר לואי ברנסטיין ע"ה, אף הוא משייבה אוניברסיטה. מטעם התנועה הקונסרבטיבית היו הרב פרופ' יצחק (איסמר) שורש, נשיא הסמינר התיאולוגי היהודי, ועמו הרב פרופ' שמא פרידמן איש הסמינר מירושלים, לימים חתן פרס ישראל; ומצד התנועה הרפורמית היה הרב פרופ' אלפרד גוטשלק ע"ה, נשיא ה-Hebrew Union College בסינסינטי ועמו הרב ד"ר ולטר יעקב מפיטסבורג (נכדו של הרב בנו יעקב פרשן המקרא, שפרופ' נחמה ליבוביץ ציטטה לא אחת בפרשנותה לתורה). הדגש היה במציאת פתרון לשאלות גיור הקשורות בעליה לישראל.

המו"מ נערך לאורך 1989 באינטנסיביות כמעט בלא פרסום, תוך מאמץ כן לאחדות יהודית ולהגינות כלפי כולי עלמא, וחיפוש נוסחה שתשקף את הרעיון כי אין לפצל את היהדות והיהודים לשיעורים; ועל כן, מחד גיסא, ליצור שולחן משותף לזרמים היהודיים השונים, תוך כיבוד הדדי, ומאידך גיסא, התוצאה תהא גיור שיהא מקובל גם על הרבנות הראשית לישראל, הנוסחה שהוכנה היתה כלהלן (הדברים מובאים בתרגום, מתוך רשימתי הנזכרת יחד עם חברי השופט נעם סולברג, "דת ומדינה בישראל בשנת היובל" סוכמה בתחילה בספר מנחה ליצחק ולימים בספרי נתיבי ממשל ומשפט, שם בעמ' 209):

"מזכר הסכמה

אנו החתומים מטה, לאחר שנועדנו לדון בהסדרים הנחוצים לגיור מועמדים לעלייה, כדי להבטיח כי יתקבלו בישראל כיהודים שלמים לכל עניין ודבר, וכדי לקדם את אחדות העם היהודי, סיכמנו כדלקמן: "תיכון ועדה משותפת לגיור, שתכלול נציג רבני אחד שימונה על-ידי כל אחד משלושת ראשי מוסדות אלה: The Hebrew Union College, The Jewish Theological Seminary ובית המדרש לרבנים של ישיבת רבנו יצחק אלחנן הקשור ל-Yeshiva University). הרבנות הראשית של מדינת ישראל תמנה נציג רבני (נספח לקונסוליה הישראלית בניו יורק) שבין תפקידיו יכללו ענייני גיור עולים.

לאחר בדיקת כל מועמד לגיור החפץ לעלות, תמליץ הועדה פה אחד, בתיאום מלא עם הנספח הנזכר לעיל, על אותם מועמדים שתמצא ראויים, והם יועברו על-ידי הנספח לבית דין שתקים הרבנות הראשית לישראל לגיור לקראת עלייה.

(-) מזכיר ממשלת ישראל

(-) המשורד לענייני דתות של ממשלת ישראל

(-) The Hebrew Union College, The Jewish Theological Seminary

אמורים היו להצטרף למסמך גם קוי הנחיה כלהלן:
"קוי הנחיה

1. הגיור יהיה כהלכה. התהליך יכלול בתוכנו וברוחו 'מודיעין לו מקצת קלות ומקצת חמורות'. עניינים דוקטרינריים הם מחוץ לתחומו של הליך זה.
2. אורך תקופת ההכשרה תלוי ביכולתו האינטלקטואלית של המועמד ובזמן שיקדיש ללימודים. שישה חודשים הם התקופה המינימלית. על המועמד לגיור לפתח הבנה בסיסית ומחויבות ליהדות, תולדותיה ואורחותיה. כן עליו להוכיח נאמנות לישראל.
3. המועמד לגיור יבוא מצויד בהמלצת רב שיקבל את האחריות להכשרתו ומחויבותו. על הרב לקבוע כי יש למועמד עניין כן ובריא ביהדות ובישראל.
4. מצפים כי המועמד יוכיח ידיעה מתאימה בעברית.
5. יש צורך ביחס של לבביות ואדיבות כלפי כל המועמדים, תוך הבאה בחשבון שיחיו בישראל.
6. אנו מצפים כי המועמד לגיור יתרום תרומה משמעותית לצדקה יהודית לפי בחירתו.
7. כל גיור ראוי בעבר יתקבל בלא דרישת גיור שני."

פשיטא כי ההצעה, בדומה להצעת ועדת נאמן שקמה לימים בתשנ"ז-1997 (ראו להלן), באה לאפשר שולחן משותף לזרמי היהדות השונים בדמות ועדה משותפת לכולם (ולא בית דין משותף, כפי שהוצג אחר כך הנושא באופן מעוות על-ידי חוגים מסוימים ביהדות החרדית בניו-יורק), ועם זאת, שהגיור יהיה הלכתי ומקובל על הרבנות הראשית, לשם אחדות בעם היהודי.

ואולם, בשל הצגת התכנית על-ידי אותם חוגים חרדיים (וכך כלפי ועדת נאמן כתום שנים) כפי שהוצגה, וגם נוכח התנגדות מן הקצה האחר של הספקטרום, בחלקים מסוימים בתנועה הרפורמית – לא המריאה למרבה הצער."

ניסינו באותם ימים להוביל מגמה הוגנת ומתונה, אשר קראה למתן יד לאחדות ישראל – אחדות כל חלקי העם היהודי, תוך שמירת המסגרת של היהדות ההלכתית ללא כל פגיעה בהלכה, ולא צלחה דרכנו. גודל דומה היה צפוי לוועדת נאמן, אף שהגיעה רחוק יותר, עד כדי החלטת ממשלה, אך לא לכלל חקיקה.

י. ועדת נאמן מונתה על-ידי ראש הממשלה בנימין נתניהו ביום כ"ב בסיון תשנ"ז (27.6.97), בראשות פרופ' יעקב נאמן, לימים שר האוצר ושר המשפטים. הרקע להקמת הועדה היתה יוזמה – ומשבר בעקבותיה – לחקיקת תיקון לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) שמטרתו קביעת גיור אורתודוכסי, דומה שבעקבות פסיקת בית המשפט העליון בבג"ץ 1031/93 פסרו (גולדשטיין) נ' שר הפנים פ"ד מט(4) 661 (1995), והפעם היה הדגש על יהודי ברית המועצות לשעבר, בשונה מן המאמץ שתואר מעלה שעניינו יהודי ארה"ב בעיקר. הדבר בא לאחר סיכום מיום 17.6.97 בין יו"ר הקואליציה ח"כ מיכאל איתן לנציגי התנועה המסורתית (הקונסרבטיבית – הרב ראובן המר) והתנועה ליהדות מתקדמת (הרפורמית – הרב אורי רגב), תוך מעורבות השר נתן שרנסקי וח"כ פרופ' אלכס לובוצקי. סוכם על הקפאת הליכים משפטיים שעמדו בפתח, והקמת ועדה בת שבעה שבה נציג אחד לתנועה ליהדות מתקדמת ואחד לתנועה המסורתית, במטרה – בין השאר – "להביא לכך שרישום הפרטים לפי חוק מרשם האוכלוסין והסדרת נושא ההתאזרחות, לרבות זו של מתגיירים, ייעשו באופן שתניח את דעתם של כל הצדדים", תוך שהקואליציה תדון ותאשר את המסקנות. באותו יום – 17.6.97 – כתב ראש הממשלה בנימין נתניהו להנהגות התנועה המסורתית והתנועה ליהדות מתקדמת, כי תוקם הועדה המשותפת ו"אני רואה בכך צעד חשוב שבו ישראל והתפוצה יפעלו ביד לשמירת אחדותו של עם ישראל תוך כבוד הדדי. ואני מקוה שדוקא מתוך המשבר נצא מחוזקים יותר".

ועדת נאמן פעלה באינטנסיביות, וקיימה 50 ישיבות. היא חיפשה דרך הוגנת. אזכיר תזכיר שהוגש לה ביום ל' באב תשנ"ז (2.9.97) על-ידי ד"ר מנחם פינקלשטיין, מחבר הספר החשוב הגיור הלכה ומעשה (תשנ"ד) ולימים הפרקליט הצבאי בדרגת אלוף, וכיום סגן נשיא בית המשפט המחוזי מרכז. התזכיר – ברוח של "עת לעשות לה'" ותוך הסתמכות על פסיקה הלכתית מוכרת, נדרש לגישת "כפי הדוחק" (בלשון הרב משה פיינשטיין, מגדולי הפוסקים במאה העשרים בארה"ב), כדי להתמודד עם נושא קיום המצוות, הקושי ההלכתי העיקרי בקבלת גרים; בין הפוסקים שהזכיר כאסמכתא היו הרבנים בצמ"ח עוזיאל, ע' יוסף וא"י אונטרמן – כולם רבנים ראשיים בישראל; ראו התזכיר "לבעיית הגיור במדינת ישראל חוות דעת משנת 1997". גם בגליון מיוחד של עלון השופטים ע"ש השופט שמואל ברוך (אתר הרשות השופטת) עמ' 182; לגישת הרב פיינשטיין ראו הראל גורדין "טקס הגיור כריטואל הגדרת הזהות

היהודית: עיון במשנתו של הרב משה פיינשטיין", בתוך א' מעוז וא' הכהן (עורכים) זהות יהודית (תשע"ד-2014), 101.

יא. ביום כ"ד טבת תשנ"ח (28.1.98) הודיע יעקב נאמן, שכבר כיהן אז כשר האוצר, לראש הממשלה, כי הועדה סיימה עבודתה ונתבקשה על-ידיה הסכמת הרבנים הראשיים לישראל להמלצות, שכללו הקמת מכון ללימודי יהדות ובתי דין לגיור, כפי שיתואר. דו"ח הועדה, שצורף למכתב, כלל הסכמה (פסקה 3) "לקיים הליך גיור ממלכתי אחיד – על פי דין תורה – שיהיה מוכר על-ידי כלל ישראל. כך ניתן להבטיח את אחדות עם ישראל. מסלול הגיור המוצע נועד להבטיח במידת האפשר, במסגרת ההלכה, התחשבות מרבית באילוצי השעה ובמצוקות האנושיות". הדו"ח הכיל – כאמור – הקמת מכון ללימודי יהדות שבו ייוצגו כלל הזרמים, ובתי הדין המיוחדים לגיור שימונו על-ידי הרבנים הראשיים, אשר יהיו "בתי דין של שלושה, במובנו ההלכתי, כנדרש לעניין גיור (שולחן ערוך יורה דעה סימן רס"ח סעיפים ג'-ד') ולא בבית דין שלו סמכות של שפיטה על פי חוק הדיינים, התשט"ו-1955. גיור זה, בהיותו מקובל על העם היהודי כולו – תורם לאחדותו של העם". נאמר גם, כי "המגמה היא שמועמד לגיור, מודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עכו"ם. ומאריכין בדבר הזה ומודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות ואין מאריכין בדבר זה... ואין מדקדקין עליו שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה שבתחילה אין מושכין את האדם אלא בדברי רצון ורכים..." (רמב"ם, איסורי ביאה פרק י"ד הלכה ב'). הדברים שידרו, לטעמי, אופטימיות זהירה.

והנה פרוטוקול מועצת הרבנות הראשית מיום י"ג בשבט תשנ"ח (9.2.98) מתעד באופן עצוב את נסיונו של פרופ' נאמן לשכנע במסקנות הועדה, תוך הדגשת הצורך בפתרון בעיית הגיור של עשרות ואף מאות אלפים שעלו ארצה על פי חוק ואינם יהודים לפי ההלכה, והעובדה שמסקנות הועדה כוללות גיור על פי דין תורה – וכדבריו "גיור לא דבר פרטי... לא יתכן שכל אחד יבחר לו בית דין", והכוונה איפוא למסלול בלעדי, אם הרבנות תאשר, למניעת פירוד. ואולם, מהתבטאויות הרבנים כמו הרב הראשי י"מ לאו, הרב ש' קוק ואחרים – לבד מן התביעה לחוקק בלעדיות לבתי הדין הרבניים – עולה הסתייגות מן המכון המשותף. אחד המשתתפים, הרב י' גליקסברג, ציין "אם הייתי שומע שהמלצות הועדה יתקבלו כחוק היינו שוקלים האם זה שווה בנזק המלך, אבל אם זה לא חוק מי ערב לך שהרפורמים יפסיקו לגייר. אם לא יהיה כך, לא הועלנו כלום"; כך שאל, למשל, גם הרב מ' ראוכברגר. תשובת השר נאמן הייתה "אני רואה אפשרות שאם המועצה תאמר לגבי השאלה שהופנתה אליה ותבקש להביא עניין זה לכנסת, יש סיכוי שזה יעבור בחוק. אין ספק שזו תהיה ההחלטה בכנסת.

היועץ המשפטי מתחייב להגן כנגד התביעות שיוגשו לבג"ץ. אם יהיה בפני בית המשפט נושא שהוסדר בהסכמה הוא לא יזדקק לדון בזה".

לבסוף נתקבלה החלטה שממנה יובאו קטעים אלה:

"מועצת הרבנות הראשית קיבלה הבהרות באופן ברור ומוחלט כי אין היא נדרשת להזקק אלא לנושא הגיור עצמו ולמרות דעתה הברורה כי אין לשתף פעולה עם מי שאינו מקבל על עצמו קבלת תורה מן השמים נדרשה המועצה לדון בנושא הגיור כאשר לנגד עיניה הבעיה הקשה והחמורה של משפחות מעורבות שהגיעו לישראל לאחר ניתוק של עשרות שנים ממקורות היהדות. אין ספק כי הערכות זו כרוכה בקשיים מרובים ובמאמץ עילאי להענות לו, והרבנות שמה לנגד עיניה את המטלה הכבדה שהוטלה על שכמה.

המועצה קיבלה את הודעתו החד משמעית של שר האוצר כי אין ולא יהיו עוד בישראל גיורים שאינם כהלכה, וכי קיבל התחייבות ברורה כי ימנעו בישראל מעשים המכונים 'גיור' ושיש בהם חיקוי לגיור. דרישת מועצת הרבנות הראשית היא, כי בלעדיות זו של הגיור ע"פ ההלכה תעוגן בחוק ותקבל תוקף חוקי.

המועצה ראתה להודיע בשער בת רבים כי גיור הינו ענין אישי של המתגייר עצמו והוא, ורק הוא, נדרש לשכנע את ביה"ד כי הוא מקבל על עצמו עול תורה ומצוות ולהצטרף לעם ישראל. ואין ולא יהיו לעיני ביה"ד אלא ענינו של זה שבא בפניהם. ע"מ שביה"ד ידון בענינו ללא מורא ומתוך הכרת החובה המוטלת עליו.

מועצת הרבנות הראשית חוזרת על עמדת הרבנות הראשית מקדמת דנא כי הגיור בישראל חייב לידון ולהעשות אך ורק בבתי הדין הרבניים ע"פ דין תורה ע"פ שיקול דעתו של ביה"ד אשר יגייר על פי ההלכה מי שנראה בעיניו כמקבל עול מצוות'.

בהתאם לכך מחליטה הרבנות הראשית כי יש להוסיף בתי דין רבניים בכל מקום שבו ימצא צורך לכך.

מועצת הרבנות הראשית קוראת לכל מי שיש בידו למנוע את מעשיהם של אלו שאינם מאמינים בתורה מן השמים, ואשר מנסים לקעקע את יסודות הדת היהודית, וכך יוצרים פירוד בין חלקי העם ומנסים לטעת בלב העם סטיה מדרך המסורת המקובלת מדור דור. וכבר הביאו לתוצאות הרות אסון ולהתבוללות ביהדות התפוצות. וגדולי ישראל אסרו כל שיתוף עימם ועם שיטתם. ואין להעלות על הדעת להקים מוסד משותף איתם.

תורת ישראל אחת היא, וניתנה מן השמים, ואין מקום לסטיה כל שהיא ממה שהורונו חכמי כל הדורות שממימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים. הגיור בישראל הינו כרטיס הכניסה לעם ישראל והוא יעשה אך ורק ע"פ תורת ישראל".

לא אתימר ליתן פרשנות להחלטת מועצת הרבנות; ברי כי לא אצרה כוח לתמוך בהחלטות ועדת נאמן; נראה כי מחד גיסא יש בה סוג של הבנה לצרכי השעה, ומאידך גיסא דרישת "ייחוד הסמכות" לבתי הדין הרבניים והסתייגות רבה מן הזרמים הלא אורתודוכסיים, אף שלא ניקבו בשמם, באופן הפוסל שיתוף פעולה עמם. כפי שהבינותי, משלא נתנה הרבנות ידה, רחקו גם-למצער- חלק מן השותפים מן הזרמים הלא-אורתודוכסיים.

יב. לעומת זאת הנה החלטת הממשלה מיום 7.4.98, שכותרתה "הגיוור בישראל":

"מחליטים (2 קולות נגד), לאשר החלטת ועדת השרים בנושא הגיוור בישראל מס. נגר/1 מיום 6.4.98 כדלקמן:
א. בהמשך להחלטה מס. 3610 של הממשלה מיום 5.4.98 לאמץ, על-דעת הממשלה, את המלצות הועדה לגיבוש רעיונות והצעות בנושא הגיוור בישראל, בראשות השר יעקב נאמן המצורפות (להלן: הוועדה).

ועדת השרים רואה בחיוב רב את המלצות הועדה וסבורה כי יש בהן להביא לפתרון ראוי לבעיית הגיוור.

עוד סבורה ועדת השרים כי מימוש המלצות הועדה יביא לקירוב בין חלקי העם הן בארץ והן בחו"ל. שר האוצר יאתר בתקציב המדינה מקורות הדרושים למימוש המלצות הועדה ויעמיד תקציב זה להפעלת התכנית המוצעת בהמלצות אלה.

ב. (1 נמנע) – לרשום את הודעת יו"ר ועדת השרים כי על-דעת ראש הממשלה, יו"ר ועדת השרים לעניני תפוצות, עליה וקליטה ויו"ר הסוכנות היהודית, הרכב הנהלת המכון ללימודי היהדות (בהתאם לחלק השני של המלצות הועדה – פרק א', סעיף 3 (א)), יהיה כדלקמן:

פרופ' בנימין איש-שלום – יושב ראש

גב' איה דשבסקי - חברה

מר אברהם דובדבני - חבר

ד"ר אמנון שפירא - חבר

פרופ' חיים שיין - חבר

הרב מיכאל בוידו - חבר

הרב ראובן המר - חבר".

(שני האחרונים – מן התנועות הקונסרבטיבית והרפורמית).

מועצת הרבנות לחוד, הממשלה לחוד, ואכן הוקמו בתי הדין.

יג. נביא כאן במקצת אריכות את ראייתנו שלנו (השופט סולברג, שכיהן כעוזר בכיר ליועץ המשפטי לממשלה, היועץ לועדה בניסוח המלצותיה, ואנכי) באשר לועדת

נאמן, זמן לא רב לאחר שסיימה עבודתה, במאמרנו הנזכר (ראו נתיבי ממשל ומשפט,

עמ' 210-214):

”... העימות הפנימי הנוקב בעם היהודי הפך מבלי משים את הטפל לעיקר, ואת העיקר לטפל. לאמיתו של דבר, בסוגיית הגיור בישראל בעת הזאת – לא מאבק בין הזרמים הוא עיקר; העיקר הוא הבעיה הקשה של אותם רבבות רבות מעולי מדינות ברית-המועצות לשעבר – יש המונים אותם במאתיים אלף ויותר – אשר עלו ארצה על-פי חוק השבות, אך אינם יהודים על-פי ההלכה ונמנעת מהם בשל כך השתלבות מלאה בחברה בישראל. לא בכדי היה הדגש בועדת נאמן על גיור בישראל, לעומת דגש על גיורי חו”ל בניסיון קודם.

הניסיון שנתבקש אף כאן היה להניח להן למחלוקות העקרוניות שיוסיפו להדהד בחללו של עולם; לא לדחוק את הקץ, ולאפשר לכל אחד להחזיק בהשקפת עולמו. תחת זאת לגבש הסדר סביר, מוסכם, שיאפשר קיום הדדי בכבוד, במתינות, בסובלנות, ובשכל ישר; לאתר אינטרס משותף שיהיה בסיס לדפוס פועלה מוסכמים. אותו אינטרס בסוגיית הגיור הוא לכאורה הצורך לסייע בהתערותם של רבבות העולים בחברה בישראל; בצד אינטרס משותף זה, קיים גם רצון משותף למרבית הנוגעים בדבר למנוע החרפת הקרע בתוך העם היהודי. אין זה סוד שהרפורמים והקונסרבטיבים שואפים לשיפור מעמדם במציאות הישראלית ולמניעת בלעדיות האורתודוקסיה. ואולם למאבק זה יש קוים אדומים, ולכאורה קיים רצון משותף שלא לחצותם.

...מנקודות המבט הללו הנשקפות מלשכת היועץ המשפטי לממשלה, ניסינו לאזן, ללמוד ולקדם פתרון סביר וראוי.

בנסיבות אלה, רווחה הדעה – ועודנו מחזיקים בה למרות כל המכשולים – כי הוכשרו הלבבות לאותו פתרון דו-נדבכי שהוצע בועדת נאמן: זאת כדי לחתור לאחדות מרבית בעם היהודי, תוך כבוד הדדי. ראוי לקיים הליך גיור ממלכתי אחיד, על-פי דין תורה, שיהיה מוכר על-ידי כלל ישראל, דבר שלכאורה יכול וצריך להיות מקובל על הכול. מסלול הגיור שהוצע בוועדה נועד להבטיח, במידת האפשר במסגרת ההלכה, התחשבות מרבית באילוצי השעה ובמצוקות האנושיות.

שלב מכין ובסיסי הוא זה של המכון ללימודי היהדות, שבו ילמדו תלמידים לקראת הליכי הגיור. המגמה היא שאותו מכון ללימודי יהדות יפעל במקומות שונים ברחבי הארץ, תוך שימת דגש על ריכוזי עולים, ויתן

מענה הולם מבחינת הזמינות ומבחינת תוכני הלימוד לצורכי כל אדם החפץ להתגייר. לא רק הבטחה לרכבות העולים יש כאן; לא רק שמירת הבסיס ההלכתי, הנוהג לאורך כל השנים ביישוב ובמדינת ישראל; גם הבטחה לקונסרבטיבים ולרפורמים יש כאן: המכון עתיד לשרת מגמה של שיתוף פעולה בין הזרמים ואחדות בעם היהודי. הנהלת המכון אמורה לשקף ייצוג של האוכלוסיה היהודית בישראל, לגוניה ולזרמיה. כשם שבועדת נאמן, בין שאר חבריה, היו נציגים לתנועה ליהדות מתקדמת ולתנועה המסורתית, כך גם בהנהלת המכון.

גם מערכת הלימודים וסגל המורים נועדו להיות מגוונים, לשם הכרת היהדות תוך מתן דגש על ייחודו של עם ישראל ותורתו, והמאחד בעם ישראל על גווניו ועל זרמיו. ועם זאת, התכנית מיועדת להכשיר את התלמידים ללמדם ולהכינם – אם יחפצו בכך – לקראת הליכי הגיור בפני בתי דין מיוחדים לגיור שיוקמו על ידי הרבנים הראשיים לישראל, וכמובן גם דבר זה יהא ברור לכל הנוגעים בדבר.

... ומה חבל שאותם 'דברי רצון ורכים' (של הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה) לא היו נחלתם של כולם. שהרי בסופו של יום – מה כללו ההצעות? נדבך הדיאלוג – מכון משותף ללימוד יהדות, שבו חוברים יחדיו אנשי זרמים שונים בני העם היהודי, והכול כדי להכשיר את התלמידים לקראת גיור בידיעה כי הגיור יהא הלכתי; ובשלב השני, גיור בבתי דין שיוקמו על-ידי הרבנות הראשית, מתוך הבנה למצוקות האנושיות החריפות שבדור הזה, ולצורך לקיים גיור הלכתי כשר לכל דבר ועניין, בדרך הסבירה ביותר האפשרית. אחד מכותבי שורות אלה, היועץ המשפטי לממשלה, כתב לרבנים הראשיים ערב הדיון בהמלצות הועדה, כי בעיניו זו הסכמה היסטורית: 'כמי שעסק בנושאים אלה בעבר מטעם ממשלת ישראל, תוך מאמץ לפתרונות שבעת ההיא לא בשלו, הישגה של הועדה גדול מאוד בעיני: זו שעת כושר נדירה לפתרון מהותי בדרכי שלום ... לבעיה המלווה אותנו מזה ארבעים שנה ... אינני מקל ראש בבעייתיות שהרבנות הראשית עלולה לזהות, אך דומני כי יתרונותיה של הצעת הועדה עולים לאין שיעור, ממש לאין שיעור, על בעייתיותה מבחינת הרבנות – ויש לה כמובן גם בעייתיות מבחינת תנועות הקונסרבטיביות והרפורמיות .. חבל מאוד יהיה אם תידחה, שמא חלילה נהיה כולנו בחינה ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס (גיטין נ"ו ע"א)' הכוונה היא למי שחסידותו היתרה גורמת תוצאות קשות...

הרחק מאור הזרקורים שקדה ועדת הרב דרוקמן על מדוכת גיור הקטינים. המלצות ועדה זו – מעט המחזיק

את המרובה – התקבלו פה אחד. הופנמה ההכרה בדבר הצורך להניח לטפל ולהתמקד בעיקר: מציאת פתרון הולם לאותם קטינים ומשפחותיהם שלא שפר עליהם גורלם, להרחיקם ממאבקים של יוקרה ופוליטיקה, ולהביא לשילובם המיטבי בחברה הישראלית. השכל הישר גבר. עשתה ועדת דרוקמן והצליחה, כמוכח ככל הנראה במציאות.

ועדת נאמן שקדה חודשים ארוכים, בישיבות רבות ובאורך-רוח, לשמוע ולהבין כל מי שיש לו נגיעה לסוגיה. הישג שהוא כשלעצמו אין להמעט בחשיבותו: ישיבה סביב שולחן אחד של יהודים מרקע שונה בתכלית, לשם מציאת מכנה משותף בסיסי. מעת לעת עלו הצעות לפתרונות 'טכניים', כגון כאלה שסימנו גרים בסימון מיוחד במרשם האוכלוסין. התנגדנו לרובם, אם בשל הצורך להימנע מלהזכיר לגר (ויותר מכך, לסביבתו) את עברו; אם בשל כך שפתרון טכני דוחה קמעא את הבעיה המהותית, אך זו תמשיך לעמוד במלוא תוקפה; ובעיקר בשל כך שככל שהתקדמו דיוני ועדת נאמן שררה התחושה שהוכשרו הלבבות לקראת פתרון מהותי שרבים כל כך מייחלים לו.

בניסוח ההסכמות, מטבע הדברים, יש גלוי ויש נסתר; יש דברים שניתן לאמרם במפורש, ויש שרק במעומעם או במרומז, אם בכלל...הדעת נותנת כי דיאלוג נמשך וכבוד הדדי יאפשרו גם פתרונות ראויים לשאלות שיתעוררו.

נעשו מאמצים כבירים כדי שהמכון במתכונת שהוצעה יצא לדרך, ושלא נחמיץ חלילה את השעה. לא התעלמנו מקיומן של שאלות יישומיות שלא ניתן להן פתרון בהמלצות הועדה; לא הקלנו ראש בבעייתיות של הרבנות הראשית ולבטיה, בשל כך שהמכון שמדובר בו יהיה מורכב מנציגי זרמי היהדות וגוויניה, אף כי היינו שמחים אילו החלטתה של מועצת הרבנות הראשית היתה מנוסחת אחרת, וראוי לזכור כי גיורים רבים שנעשו עד כה באישור הרבנות הראשית לא היו על טהרת שמירת המצוות של המתגיירים; לא התעלמנו ממצוקתם של הקונסרבטיבים והרפורמים שהיה עליהם להסכים (אף כי בד בבד עם כינון שולחן משותף – המכון, שהוא חידוש רב-משמעות) להמשך הבלעדיות של הרבנות הראשית בביצוע הגיור. זאת כשבמקביל לא צלח הניסיון להביא למפגש ישיר בין נציגי הזרמים הלא-אורתודוקסיים והרבנות הראשית: היינו מודעים לכך שאין מדובר במימוש גמור של יעד נשגב ונאצל, אלא בתחילתה של דרך חתחתים שיש בה מהמורות לרוב; ועם כל זאת, לא ראינו – לא אז, ולא עתה – פתרון סביר אחר.

הקפדה על המשך גיור הלכתי אחיד במגמה ברורה של הבנה לצורכי הזמן וקולו, באחריות הרבנות הראשית, דיאלוג מכובד עם התנועה הלא-אורתודוקסיות בישראל, על דרך של שילובן במכון המשותף, והכל – מתוך אינטרס משותף לעשות למען רווחתם של העולים, ובדרך שעשויה להתקבל על דעתם של הגוונים והזרמים בעם, גם אלה המבקשים לקרוא תיגר על ההגמוניה של הרבנות הראשית, היא פשרה ראויה. כל אחד, לפי השקפתו וטעמו, יכול להצביע על הישגים שהשיג, בצד ויתורים שבידו לחיות איתם.

קצרה היריעה מלפרט את רוב המאמצים וההשתדלויות שנעשו – בין כדי להביא לפתרון כולל, ובין כדי לפתור בעיות קונקרטיות – בעשרות אחדות של מקרים שבאו לדין בבתי המשפט. רצינו לייתר את הדיונים המשפטיים כדי לסייע לטיהור האוירה ולאפשר מיצוי המהלכים על-פי המלצות ועדת נאמן. כיוצא בזה, תקוותנו היתה להגיע למצב שייתר חקיקה בסוגיה זו... המטרה היא לנסות ולהגיע להסכמה מודעת לפתרון של פשרה, של שכל ישר ורצון טוב, בלא שנהיה בין פטישה של הכנסת לסדן בית המשפט (זה האחרון אינו מעוניין לחדד נושאים אלה, ומעדיף כמובן כי יפתרו במערכת הפוליטית).

בשעת כתיבת הדברים הללו, מקרטע לאיטו במעלה, ונושף בחוזקה, הקטר ואיתו קרונוט-משא אחדים. הנושאים את הקמת המכון המשותף ללימודי היהדות והקמת בתי הדין המיוחדים לגיור. לא כל הקרונוט נרתמו כמצופה; חלקם מחשבים להישבר, או לעצור בתחנה זו או אחרת; גם הנוסעים טרם מתדפקים על דלתות הרכבת, הגם שהיא נוסעת לאיטה. יש מי שפוסח על שני הסעיפים, ורק רגלו האחת בקרון, ממתין, צופה, שוקל אם להצטרף אם לאו. ועם כל זאת, אנו מקוים כי הרכבת נוע תנוע, ובסופו של דבר תבשיל ההכרה כי הפרון המשולב המוצע, הוא שביל הזהב לעת הזאת להתמודד עם העמדות הקוטביות.

ייתכן שעוד יהיו טלטלות, התלהמויות וגידופים; ייעשה שימוש בזירה הפרלמנטרית ובזירה המשפטית; צדדים ינסו לרשום לעצמם עוד ניצחון בקרב כזה או אחר. אך בסופו של דבר – אנו מאמינים – הדרך הסבירה האפשרית היא לפתרון מעין זה שהוצע, על יסוד אינטרס בסיסי משותף. פעמים שפתרונות באים על רקע של אין ברירה, לאחר משבר או חיכוך עז. הדחף לחיפוש פתרונות היה עד כה בדרך כלל בנסיבות כאלה; היינו רוצים כי לאו דווקא נסיבות כאלה יביאו לפתרון, שכן מוטב כמובן כי פתרון יושג בנינוחות.

מדוע הובאו דברים אלה באריכות? כיון שהדברים יפה כוחם לטעמי עתה כאז, וכדי להצביע על אפשרות שבשינויים המתאימים לא פסה מן העולם, ברצון טוב כדי להביא להרמוניה כלל ישראלית, כך שכל המתגיירים המשתייכים לכל חוגי העם היהודי יוכלו גם להינשא בישראל בדרך המלך, והגיור – שההכנה לו תכלול דיאלוג כלל-זרמי – יהיה מקובל על הכל, בכתי דין מקובלים על הרבנות.

לצערי גם הצעות ועדת נאמן, אף כי אומצו בהחלטת הממשלה, כאמור, לא צלחו ביעד הכולל. אמנם המכון המשותף ללימודי יהדות שקם בעקבותיה זכה לימים – אולי מאוחר מדי – גם להתיחסות מאשרת של הרבנות הראשית, אך לא נחקקו המסקנות על-ידי הכנסת, וממילא נותרו בין שמים לארץ.

יד. לעניין עמדת הרבנות בהקשר המכון אזכיר, כי בעקבות עתירות לבג"ץ בנושאי הגיור, ולאחר השתדלות רבה מצדי כיועץ משפטי לממשלה, נשלח אלי על-ידי שני הרבנים הראשיים הרב ישראל מאיר לאו והראשון לציון הרב אליהו בקשי דורון מכתב מיום י"ד אלול תש"ס (12.9.00), בו נאמר:

"בעקבות הדיון שנערך בפני בית המשפט העליון בנושא הגיור, מתוך דאגה לאחדותו של העם היהודי, מצאנו לנכון להבהיר את הדברים כדלהלן:

בתי הדין העוסקים בענייני גיור המצויים תחת הנהלת בתי הדין הרבניים פועלים מתוך יחס ראוי לכל הפונה אליהם, קטין כבגיר, המבקש להסתופף תחת כנפי השכינה.

בתי הדין נוהגים לפי הכלל ההלכתי הקובע שכל מי שאינו בן ברית, המבקש להתגייר, בקשתו נבחנת לגופו של עניין, דהיינו, רצינותו, מניעיו, ידיעותיו ורצונו.

במסגרת זו מקום הלימודים של המבקש להתגייר אינו מהווה גורם, על פי בתי הדין שוקלים את החלטתם בענייני גיור, ואף אין חובת לימוד באולפן. בית הדין אינו פוסל אף אחד מלבוא בשעריו.

לעניין המכון המשותף ללימודי יהדות, בוגריו אשר התגיירו בבתי הדין לאחר שנבחנו, יעידו כמאה עדים, איש ואשה בפני עצמם, שעניינם נדון ככל מתגייר אחר (הדגשה הוספה – א"ר).

הכלל ההלכתי שמנחה את בתי הדין להתייחס לכל פונה מבלי לשקול את מקום הלימודים ינחה את בתי הדין גם בעתיד.

בשולי הדברים נוסף ונאמר כי נקבע על ידינו שכל העובר גיור בבתי הדין המיוחדים לגיור, אישור הגיור ניתן על ידי מנהל בתי הדין הרבניים ודינו כגיור הנעשה בבתי הדין האזוריים."

מכתב זה מדבר בעדו וראיתי בו בעת ההיא חשיבות רבה, שכן ניתנה בו גושפנקא של הרבנים הראשיים לא רק לגיור בבתי הדין המיוחדים אלא גם למכון המשותף ללימודי יהדות, והדברים מדברים בעדם. ואולם לא הגענו להסדר מוסכם, בעל ביטוי חקיקתי, וכאן שורש הקושי.

יה. מאז ועדת נאמן חלפו כח"י שנים. דומה שלא חלו התפתחויות "אסטרטגיות" דרמטיות, קרי, לא הושג הסכמות חדשות ולא חקיקה חדשה, אך הנושא לא ירד מסדר היום והוא עולה ויורד חליפות הן בממשלה והן בבית משפט זה, וחברתי הנשיאה סקרה כאמור את הפסיקה. אוסיף, כי כשלעצמי כיועץ משפטי לממשלה עמדתי על כך שהגיור ייערך במסגרת ממלכתית, ועל כן "מינהל הגיור" (בראשות הרב ישראל רוזן, מן התורמים הבולטים בנושא), שהיה מעין גוף ציבורי-פרטי אף שנשא שם "ממשלתי" היה למערך ממשלתי; ראו גם סקירת הרב רוזן "15 שנות גיור ממלכתי מזוית אישית וציבורית", אתר צמת, צוותי מדע ותורה.

אזכיר כאן, כי בפסקי הדין של בית משפט זה, לצד הכרעותיהם באשר לפניהם, חזרה בעקביות הנימה שקראה למחוקק לומר את דברו, אך היא לא היתה לצערי לדבר הנשמע. כך למשל, בפרשת 99סרו (גולדשטיין) הנזכרת ציין הנשיא ברק (עמ' 746), בתשובה לדברי השופט טל (בדעת מיעוט) לעניין הצורך בפיקוח ציבורי על מעשה הגיור: "חברי מוסיף ומציין, כי תוצאה זו (שכל גוף פרטי יקיים גיור – א"ר) אינה מתקבלת על הדעת, שהרי גיור אינו רק מעשה פרטי אלא מעשה ציבורי. אכן, שיקולים אלה של חברי ראויים הם. הדבר נתון כמובן בידי המחוקק הישראלי, ליתן דעתו לדרישות שיש להציב לעניין חוק השבות והמרשם...". ולהלן (עמ' 747); "גיור לצורך חוק השבות הוא פעולה אשר מכוחה מצטרף אדם לעם ישראל. יש לו השלכות ציבוריות לעניין שבות ואזרחות... המושג 'גיור' הוא, בראש וראשונה מושג דתי, שהמחוקק החילוני עושה בו שימוש". ולהלן נאמר, כי אכן נפסק שם שפקודת העדה הדתית (המרה) אינה חלה על המרשם, אך הוסף (עמ' 745-748) "איננו קובעים את ה'יש' (התוכן המדויק של מהות הגיור בישראל – א"ר). כפי שציינו, ה'יש' עשוי להיקבע במפורש ובמפורט על-ידי המחוקק. עם זאת – וכל עוד הכנסת לא אמרה את דברה – איננו מצויים בחלל משפטי. פתרון לבעיית ה'יש' מצוי בחוק השבות המגדיר יהודי מיהו. אם המחוקק לא יוסיף על דברו זה, לא יהא מנוס מהכרעה שיפוטית בעניין זה על פי ההגדרה הקיימת". לשלמות התמונה נציין, כי השופט טל בדעת המיעוט (עמ' 703) כתב – "בצדק", כדברי הנשיא ברק בדעת הרוב בבג"ץ 2859/99 מקרינה נ' שר הפנים (טושביים ב') פ"ד נט(6) 721, 732 (2005) – כי לגיור בחוק השבות שני פנים "מן הפן האחד – כולו ברשות היחיד, בין האדם, ובין קונו. מן הפן השני יש לגיור

משמעות ציבורית עצומה". לכן הובחן בעניין טושביים ב' (עמ' 734, בחוות דעת הנשיא ברק), כי בשונה מנושאי מרשם, בהם רמת הפיקוח "נמוכה" בהיותו מאסף סטטיסטי, הנה לגבי חוק השבות – המעניק "למתגייר את המפתח לכניסה לישראל ולרכישת אזרחות בה. רמת הפיקוח במסגרת זו חייבת להיות, מטבע הדברים, הדוקה יותר, ומידת הראיות הנדרשת צריכה להיות גבוהה יותר. מכאן האפשרות כי אותו אדם עצמו ירשם כיהודי במרשם, אך לא יוכל להירשם כיהודי לעניין חוק השבות" (עמ' 734); בפרשת נעמת (בג"ץ 5070/95 נעמת-תנועת נשים עובדות ומתנדבות נ' שר הפנים, פ"ד נט(2) 721, 753 (2002), הטעים הנשיא ברק "ודוק, מקובל עלי כי הגיור בישראל אינו אקט פרטי. יש לו השלכה ציבורית. מכוחו מצטרף אדם לעם ישראל. בעקבותיו ניתן לרכוש אזרחות ישראלית. יש איפוא צורך להסדר ממלכתי של ההיבטים הציבוריים של הגיור, מעבר לקבוע בחוק המרשם, אשר מטרתו מוגבלות והן בעלות אופי סטטיסטי... כמו בפרשת 5070 גם בענייננו הפיקוח הממלכתי על ההיבט הציבורי של הגיור – מעבר לפיקוח על הרישום במרשם – צריך להיקבע על-ידי הכנסת. כל עוד הכנסת לא אמרה את דברה, חוזרים אנו – בכל הנוגע לרישום במרשם – לסמכויותיו של פקיד הרישום...". פסקי הדין מפי הנשיא ברק מהוים קריאה שלא תוכל להיות ברורה הימנה למחוקק לומר את דברו. לכך לא זכינו.

1.9.03 יו. הנה סקירה קצרה ולא ממצה כל עיקר של התפתחויות אחרות: ב-1.9.03 קיבלה הממשלה החלטה שכותרתה "ראש מערך הגיור בישראל", ונאמר בה כלהלן:

"מחליטים (פה אחד):

בהמשך להחלטת הממשלה מס' 3613 מיום 7.4.1998, בה הוחלט לאמץ את המלצות ועדת נאמן בנושא הגיור בישראל, לפיהן הוקמו בתי הדין לגיור, ימונה ראש מערך הגיור בישראל, מבין דייני בתי הדין לגיור. ראש מערך הגיור בישראל ימונה על-ידי הרב הראשי לישראל, המכהן כנשיא בית הדין הגדול. ראש מערך הגיור יהיה מופקד מטעמים של הרבנים הראשיים לישראל, בין היתר, על מערך הגיור והמדיניות הכוללת בנושא הגיור בישראל. ראש מערך הגיור יוסמך על-ידי השר לענייני דתות לחתום על תעודות הגיור."

ביום 10.7.04 נתקבלה החלטה שכותרתה "מערך הגיור בישראל", וזה לשונה:

מחליטים (11 קולות בעד; 2 קולות נגד ו-3 נמנעים):
א. בהמשך להחלטת הממשלה מס. 761 מיום 1.9.2003, שלפיה מינה הרב הראשי לישראל, נשיא בית-הדין

הרבני הגדול, את ראש מערך הגיור בישראל, ובהתאם לסעיף 31(ד) לחוק יסוד: הממשלה: - להעביר את יחידת בתי-הדין לגיור ממשרד המשפטים למשרד ראש הממשלה, למערך הגיור בישראל. בהתאם לבקשת הרב הראשי לישראל, נשיא בית-הדין הרבני הגדול - מיקומה של יחידת בתי-הדין לגיור במשרד ראש הממשלה, ייבחן וייקבע בתיאום עם ראש מערך הגיור בישראל, מנכ"ל הרבנות הראשית לישראל ומזכיר הממשלה.

ב. הסמכויות שהיו נתונות למנהל בתי-הדין הרבניים בהתאם להחלטת הממשלה מס. 1705(גר/8) מיום 8.6.2000, יהיו נתונות לראש מערך הגיור.

ג. להעביר ממשרד המשפטים למשרד ראש הממשלה את סעיפי התקציב אשר יוחדו בתקציבו ו-או שימשו אותו לנושא בתי-הדין המיוחדים לגיור, וכן את כוח-האדם אשר טיפל בנושא זה והאמצעים והמשאבים שעמדו לרשותו.

במקרה של מחלוקת בנושאים האמורים - יכריע מזכיר הממשלה.

ד. עד להעברתם המלאה של התקציבים והאמצעים האמורים בסעיף ג' לעיל, בתי-הדין המיוחדים לגיור, על עובדיהם ודייניהם, ימשיכו לקבל את כל השירותים האדמיניסטרטיביים כפי שקיבלו עד כה ממשרד המשפטים, בין היתר באמצעות הנהלת בתי-הדין הרבניים, אלא אם כן יוחלט אחרת בתיאום בין משרד ראש הממשלה ומשרד המשפטים.

ה. עובדי בתי-הדין המיוחדים לגיור והדיינים יישארו במקום מושבם הנוכחי, אלא אם כן יוחלט אחרת על-ידי משרד ראש הממשלה.

ו. החלטה זו משנה את סעיף ב(1)(א) בהחלטת ממשלה מס. 900 מיום 8.10.2003."

יז. לא אדרש, כדי שלא להלאות, לפסיקה שסקרה חברתי. אציין רק כי מדי הינתן פסק דין רלבנטי (כגון פרשת טושביים א') היו דיונים פרלמנטריים באשר להיערכות משרד הפנים ליישומו (ראו סקירת מרכז המחקר והמידע של הכנסת סוגיית הגיור בישראל מאת נ' מי-עמי, ט' בתמוז תשס"ז 25.6.07), ובה בין היתר תיאור הגופים המעורבים בגיור - מערך הגיור במשרד ראש הממשלה, אגף הגיור במשרד לקליטת העליה, האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך, אגף משאבי אנוש והרב הצבאי הראשי, המכון המשותף ללימודי יהדות (המתואר כ"הגוף הממלכתי המרכזי העוסק בהכשרת מתגיירים, פועל במסגרת הסוכנות היהודית") ועמותות פרטיות (עמ' 9). תוארו גם הקשיים בתהליך הגיור, והעובדה שמספר המתגיירים לא עלה משמעותית חרף יישום חלקי של מסקנות ועדת נאמן והקמת מערך הגיור במשרד ראש הממשלה; כן תוארה עבודתה של "הועדה לבחינת מבנה ארגוני כולל ואיגום המשאבים בנושא הגיור בישראל" (ועדת חלפון), שקמה ב-2007 בראשות מנכ"ל המשרד לקליטת העליה ארז

חלפון בעקבות אי הגידול במספר העולים והומלץ על-ידיה כינון ועדת היגוי עליונה, איגום פעילות הגיור ביחידת סמך ממשלתית אחת (מערך הגיור) והרחבת בתי הדין המיוחדים לגיור וכן משפחות מלוות לכל מתגייר ומערכת מידע מרכזית.

יח. עוד ראו כללי הדיון ובקשות לגיור, תשס"ו-2006 שהוצאו על-ידי הרב הראשי ונשיא בית הדין הגדול הראשון לציון הרב ש"מ עמאר, ילקוט הפרסומים תשס"ו, 2062, מיום 27.2.06, בהם נקבעו מקומות ישיבתם של בתי הדין המיוחדים לגיור ואזוריהם (חמישה אזורים בארץ, תוך שהטיפול בעולי אתיופיה ייעשה בשניים מהם), תיאור הליכי קדם גיור ותפקיד שליח בית הדין העורך, בין השאר, ראיון עם המועמדים; נקבע שנתין זר (שאינו אזרח או תושב קבע) לא יגויר אלא בנסיבות מיוחדות באישור ועדת חריגים, ונדונו שאלות של הכשרת דיינים, מינוי דייני בתי הדין המיוחדים (בידי ועדת איתור לפי החלטת ממשלה מיום כ"ד בכסלו תשס"ו (25.12.05)), הדיון בבית הדין (לאחר בדיקת ההכנה), וקביעת החלטות פה אחד, הסדרי טבילה וכן הוצאת מעשה בית דין (ההחלטה), וגם אפשרות במקרים חריגים לביטול גיור, וגם מתן תעודת המרת דת (על מקרים של ביטול גיור ראו בג"ץ 5079/08 פלונית נ' הרב שרמן (2012); בג"ץ 5444/13 ארז נ' בתי הדין המיוחדים לגיור (2014); על כך ראו גם הרב שלמה דיכובסקי, "ביטול גיור למפרע", בתוך ספרו (בעריכת הרב יעקב דיכובסקי) לב שומע לשלמה א' שס"ז (תשע"ד); א' אדרעי, "ואין אחריותם עלינו? עוד לפולמוס הגיור", אקדמות כ"ד (תשע"א), 178; אשר מעוז "ערלי לב, נמאסתם", הארץ 5.5.08.

לא חדל גם עיסוק בניסיון לשנות את מערך הסמכויות כדי לאפשר גיור על-ידי רב עיר או מועצה מקומית במסגרת בתי הדין המיוחדים; ראו החלטת הממשלה 2147 מיום 2.11.14 לעניין "מותבי גיור מקומיים" שבאה לאפשר קיומם של מותבי גיור מקומיים אשר יפעלו על פי ההלכה היהודית (הצעת פשרה בעקבות הצעת ח"כ אלעזר שטרן שאזכיר להלן). כן ראו למשל הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון – סמכות בענייני גיור), תשע"ה-2015 (הכנסת העשרים; קדמה לה הצעת חוק זהה בכנסת השמונה עשרה).

יט. על היחס אל הגר נכתב לא מעט, עוד מימי התנא הלל הזקן (בבלי שבת ל"א, א'). שכאשר בא אליו נכרי וביקשו "גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת", אמר לו (בשונה מן התנא שמאי הזקן) "דעלך סני לחברך לא תעביד (מה שעליך שנוא לחברך לא תעשה) – זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה

הוא – זיל גמור (והיתר פירושה הוא, לך למד)”. ראו הרב י”י וינברג, “על רגל אחת – הלל ושמאי יחסם אל הגר” לפרקים (תשס”ג), שס”ז, המטעים (עמ’ שס”ח) את אמונת הלל, שלאחר תחילת הכניסה ליהדות, “אהבת הגר לאחיו בישראל תלך ותגדל כרבות הימים” (וראו הערת הרב א”א וינגורט שם); ראו גם יהושע שופמן “וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו”, פרשת השבוע (א’ הכהן ומ’ ויגודה עורכים) ויקרא 181 (תשע”ה-2012); אביעד הכהן, “ואהבת את הגר” – על יחסו של הרמב”ם לגר ול’אחר”. פרשת השבוע 294 (עקב תשס”ז), נדפס גם בספרו פרשיות ומשפטים, משפט עברי בפרשת השבוע (2011), 265; ומאמרו של הרב ד”ר בנימין לאו “ואת האובדת לא ביקשתם” – על פסיקת הגיור של הרב עוזיאל”, אקדמות כ”א (תשס”ח) 96; עוד ראו הקובץ *Conversion, Inter-marriage and Jewish Identity* (A. Mintz & D. Stern eds.). R.S. Hirt (Series Editor) (2005) Chaim I. של Waxman *Giyur in the Context of National Identity*, 151. עוד ראו מאמרי הרב אליהו בירנבוים “רבים מעמי הארץ מתיידיים”, שבת – מקור ראשון כ”א חשון תשע”ה (14.11.14) ו”לא יהודי, אבל גם לא גוי”, שם ג’ באדר א’ תשע”ו (12.2.16).

אוסף, כי הרב חיים אמסלם בספרו המונומנטלי זרע ישראל (תש”ע), עמ’ 1 מבחין לעניין גיור בין מי שהם מצאצאי יהודים לבין מי שאין לו שורש יהודי “ואם באלו (האחרונים – א”ר) אמרו תורה ‘ואהבת את הגר’ הרי שקל וחומר בן בנו של קל וחומר הוא בצאצאי יהודים הרוצים לשוב לצור מחצבתם, שראוי לאהבם ולקרבם, וצווי זה מחייב אותנו להקל בדיניהם עד כמה שאפשר במסגרת ההלכה”; ואילו גוים שאינם מזרע ישראל לגביהם אין לשיטתו צורך להקל ויש לדין בכל מקרה לגופו ועליהם לעבור את כל התהליך כסדרו (עמ’ 2).

כ. בהקשרים אלא ראו גם ספרו של נתנאל פישר אתגר הגיור בישראל - ניתוח מדיניות והמלצות (והמכון הישראלי לדמוקרטיה, 2015), הכולל סקירה מקיפה לעניין תולדות הגיור הממלכתי עוד משנות השבעים (אף כי אינו נדרש לחלק מן הדברים שתוארו מעלה). לשיטת המחבר (עמ’ 41) “מדינת ישראל יוצאת דופן בהיקפי מעורבותה בהליכי המרת הדת של אזרחיה. בישראל ישנה רגולציה ייחודית של הליכי גיור, והמדינה השקיעה משאבים רבים כדי לקדם את גיורם אל אזרחיה. ואכן בשנים – הספורות – יחסית – שבהם פעלו מנהיגי המדינה והממסד הרבני לקידום הגיור, התוצאות היו בהתאם”, אך עם זאת לא עמד מערך הגיור ביעדיו כנמסר, ורק כ-24 אלף איש וכ-7% מן העולים הלא יהודים) התגיירו בין 1996 ל-2014, וכמחצית מאלה שהחלו בתהליך לא סיימוהו. נטען בספר, כי הגיור הממלכתי הידלדל עם השנים בשל טעמים שונים, וראו למשל עמ’ 36-37; וכן ראו עמ’ 80-86 לעניין הגישה הפרגמטית

בנקטה בממסד הרבני. לשיטת המחבר (עמ' 113) "יש להמשיך ולשמור על המעמד הממלכתי של בתי הדין לגיור ועל כן מוצע לשפר את המערך הקיים מתוך שיתוף פעולה"; עוד מובאות המלצות שונות ובהן, כי "על הדיינים ליצור אורה שתאפשר זהויות נוספות כל זמן שהן אינן סותרות את ההלכה היהודית. עליהם לשדר למתגייר שזהותו הישראלית והציונית חשובה ושזהות רוסית או אוניברסלית לא בהכרח עומדת בסתירה לזהות יהודית-דתית". המחבר מונה בהרחבה את החלופות למיניהן לנושא הגיור שהועלו לאורך השנים (פרק ו' מעמ' 154 ואילך), וכן מזכיר את הצעת ח"כ שטרן לביזורו של מערך הגיור (עמ' 147-149).

אבוא עתה אל מה שהוא אולי העיקר אצל המחבר, הקרוב – אודה – גם ללבי, וזו "החלופה המומלצת: גיור אורתודוקסי ממלכתי ומקרב" (פרק ז', בעמ' 171 ואילך). וכדברי המחבר "גיור אורתודוקסי ממלכתי יפתור את בעיות הזהות האישיות של הקבוצה הלא-יהודית ויגשר בין זהותם היהודית של חבריה לבין ההגדרות היהודיות האורתודוקסיות המקובלות על רוב חלקי החברה. גם מבחינה הסדר המעמד האישי, גיור אורתודוקסי ממלכתי יעניק את הסטטוס היהודי בכל הנוגע לענייני נישואין, גירושין וקבורה, אשר היעדרו פוגע בזכויות האזרח הבסיסיות של הקבוצה הלא-יהודית, ואשר גיור פרטי או לא-אורתודוקסי אינם יכולים לספק לכך גם מן הבחינה הלאומית..." (עמ' 171). בהמשך מראה המחבר כיצד הדבר אפשרי גם לתפיסות רבניות מכל תפוצות ישראל (עמ' 172-174), והנה סיכומו:

1. במאות השנים האחרונות נהגו גדולי הפוסקים לקרב מתגיירים ולגיירם גם כאשר היה ידוע להם בוודאות שהם אינם מתכוונים לשמור את כל מצוות התורה.
2. שיקוליהם של אותם פוסקים – שמירת אחדות העם היהודי והחזרת 'זרע ישראל' שאבד – יפים שבעתיים למציאות הישראלית של קיבוץ גלויות ושיבת נדחי ישראל.
3. נראה של פי הגישה הלכתית זו, כפי שפסק הרב הראשי אונטרמן, על סמך דברי ה'אחיעזר' (ר' חיים גרודזנסקי, וילנה, המאה הכ') אין צורך 'לדחוק את המתגייר לפינה' בעניין רמת קיום המצוות שלו בעתיד, ואפשר להסתפק בקבלת מצוות 'בתום לב'.
4. בעוד פוסקי הדורות האחרונים הסתפקו בהכנה קלה לקראת הגיור, כיום התהליך מחמיר יותר. הדרישות מהמועמדים גבוהות, והם נדרשים לעבור הכנה לימודית וחויייתית הנמשכת שנה שלמה. דרישות אלו לא הועמדו לפני מועמדים לגיור בעבר.
5. יש אפוא פתרון הלכתי מובהק לבעיית הגיור בימינו: אפשר ליישם את הגישה המקלה שרווחה בקהילות רבות ולהגיע להיקפי גיור גבוהים יותר.

כא. חלופה זו קרובה להצעות משנות השמונים והתשעים שהוגדרו. ואולם, המחבר אינו בא מן הכיוון המשפטי וככל שהמלצותיו טובות, וכך דעתי, בלא חקיקה חוששני כי לא יצלחו, שכן בלא חקיקה הגענו עד הלום. התפיסה שיש בה גיור אורתודוכסי יידידותי ו"קירובי" מביאה להרמוניה כלל-יהודית, וכמה חשוב דבר זה. אל נכחד, יהיו אשר יהיו החלטות בבית משפט זה באשר לגיורים של הזרמים הלא-אורתודוכסיים, באשר לנישואין וגירושין יהיו מעיקרא קשיים שהסדר ממלכתי חקיקתי ראוי יכול למנוע. ושוב – נראה כי אין מנוס מן המצב המשפטי שמתארת חברתי אם לא תהיה התעוררות לכיוון חקיקה, וסבורני שרוב מלים אך למותר. אבאר קמעה: מדוע גיור אורתודוכסי? כי הציבור בישראל כולל באחוזים גבוהים יהודים חרדים, דתיים ומסורתיים, שעולמם הדתי הוא אורתודוכסי, וכפי שאמר פעם אחד מחוקרי מדע המדינה בישראל, אדם חילוני, "בית הכנסת שאיננו הולך אליו הוא אורתודוכסי", קרי, "בית הכנסת הישן"; אכן, הקונסרבטיבים והרפורמים, הזכאים לשירותי דת שיונייים מן המדינה (ראו, למשל, עע"מ 5875/10 הנזכר) הם מיעוטים קטנים בישראל, אך רוב בחלק ניכר מן התפוצות, במיוחד בארה"ב, וגם להם מקום הוגן תחת השמש הישראלית. כאן ניזכר בשירו של נתן אלתרמן "לא תקום 'מלחמת תרבות'" (1957), הטור השביעי ב' תשל"ב, 239-240),

"חרף כל הכרזות כי הנה,

זה הקש השובר את גבנו... עד אנה נישן?"

לא יֵתן כי ישכח היהודי החדש את חובו ליהודי הישן'...

אף גם זאת לא כדאי למדינה, לא כדאי

לבקש הכרעה ויהי-מה עם כוחות שהראו כשר רב למדי

ובלו ממלכות מלמדות מלחמה...

כל עוד עת: אל יהיו השביבים ללהבים,

פן תפרץ הבערה. לדידי,

יש ויש לו לעם היהודי קהל-אויבים מסכן מן העם היהודי."

שם כווננו הדברים להגנת האורתודוכסיה, אך המטוטלת פועלת באורח דו-כיווני. ועל כן נחוצה ומתבקשת גישה ידידותית לכל מתגייר, של קירוב, של הבנה, גישה המכוונת לאמיתו ולמהותו של גיור על יסודותיו ואינה מתעלמת מן המציאות. איני אומר כי בתי הדין המיוחדים לגיור אינם פועלים כך; אך לשם הרמוניה כלל-יהודית נחוץ פתרון חקיקתי.

כב. כדי להגיע לפתרון חקיקתי כזה, ראוי לשקול אופציות שונות המסורות למחוקק; ניתן ללכת בדרך ועדת נאמן, ניתן ללכת בדרך שעליה חשבו ידידיה שטרן, שאול פרבר ואלעד קפלן הצעה לחוק גיור ממלכתי (יוני 2014), שבה עשו שימוש ח"כ שטרן וח"כ עליזה לביא בכנסת; ראו גם אריאל פינקלשטיין, חוות דעת בנושא הצעת חוק הגיור, פרויקט "שביל הזהב" של המכון לאסטרטגיה ציונית (סיון תשע"ד – יוני 2014); הרב נחום א' רבינוביץ, "בכל עיר ועיר", שבת, מקור ראשון כ"ה בניסן תשע"ד (25.4.14), 4. תיתכן דרך שהיא ריכוזית, בפיקוח הרבנות הראשית, ותיתכן דרך מבוזרת – ולא לנו להכריע. העיקר הוא שיימצא פתרון הרמוני, באופן שתוצאתו תהא גיור המוכר על-ידי כלל ישראל ומונע "תורת כל איש בידו", על משמעותה של זו, למשל, לגבי נישואין וגירושין.

כג. לא אתימר כאן לצפות תוצאות של עתירות הנמצאות בדרך. אך סבורני כי גם לקהילות לא-אורתודוקסיות לכאורה אינטרס שגירום של חבריהן יהיו מקובלים על הכל, לרבות לנישואין וגירושין. ומכאן חשיבותו של הפתרון הממלכתי הכולל שיאפשר הורדת הלהבות, מתוך אינטרס כלל-ישראלי; "כלל-ישראלי" פירושו לטעמי מחד גיסא הכרה במציאות בישראל על מסורותיה רבות השנים, ומאידך גיסא ראיית העם היהודי כולו, לרבות התפוצות ללא מורא כחלק מן השיח. הויכוח על משמעותה של מדינה יהודית ודמוקרטית כולל גם את פרשנות "יהודית", תוך חיפוש שביל זהב והושטת יד הדדית, תוך הוגנות וסובלנות, בלא לבטל אמונות, דעות ועקרונות. הצעתי לאפשר את התקופה האמורה לממשלה ולמחוקק לעשות מלאכתם, והדברים נאמרים – להבדיל כמובן – בחינת הצופה שבו דיבר הנביא יחזקאל (ל"ג, ז') "ואתה בן-אדם צפה נתתיך לבית ישראל..."; ואהבת ישראל – כלל ישראל – מה היא עליה? והרי נאמר גם "ואהבת את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (דברים י', י"ט). המבקש להתגייר, יהא אשר יהא, והוא גר צדק, כבר אמר שכמותו הרמב"ם (איסורי ביאה י"ד, א'), ומי לנו גדול ממנו, "אומרים לו, מה ראית שבאת להתגייר? אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים ודחופים ומסוחפין ומטורפין, וייסורין באין עליהן? אם אמר אני יודע ואיני כדאי (וכדברי רש"י יבמות מ"ז, א'), דיבור המתחיל 'ואיני כדאי' ואיני ראוי להשתתף בצרתך, ומי יתן ואזכה לכך", מקבלין אותו מייד. ושוב, נזכור את ענוותנותו, חסידותו היתרה, של התנא באגדות החורבן שנזכרה מעלה, וגם את האמירה שתמיד יפה כוחה. "תפסת מרובה לא תפסת" (בבלי יומא פ', א'). אסיים בדברים שכתבתי בעניין פלוני נ' הדיין הרב שרמן הנזכר "וכי יגור אתכם גר בארצכם" כך אומר הפסוק, 'לא תונו אותו' (ויקרא י"ט, ל"ג). עשרות פעמים חוזר המקרא על האיסור לצער את הגר... אוי לה מוסרית והנורמטיבית לחברה המזלזלת בגרים היושבים בקרבה" (פסקה כ"ו). ועוד:

"מבחינות מסוימות כבוד הדדי (הדגשה במקור – א"ר) הוא לדעתי מונח המפתח; כבוד הדדי בין הזרמים השונים ביהדות זמננו; כבוד הדדי בין הערכאות העוסקות בגיור ובמתגיירים" (פסקה נ'). דווקא רצינותו וחשיבותו של נושא הגיור, העולות גם מקריאתו הכמעט נואשת של בית משפט זה לאורך השנים למחוקק, מצביעות על הצורך ביחס הרמוני, רגיש וכלל-יהודי מצד המחוקק וסביביו, ובשכל הישר. אסיים בקטע מדבריו של מ"מ הנשיא זילברג בבג"ץ שליט (עמ' 500): "מאמין אני באמונה שלמה, כי אם תיפתח באמת עליה נרחבת מארצות הקומוניזם – עליה העלולה להכריע לשבט או לחסד את גורלו של העם בישראל – ימצאו חכמים שישתמשו במלוא סמכותם, ויקלו הלכתית על קליטתו, בעם ובארץ, של השבט הרוסי הנידח. עבותות ההלכה, מאז ומתמיד, איגדו את העם, אך לא חינוקו אותו" (הדגשות במקור). השופט זילברג לא זכה, אך אנו זכינו. כדאי שנפרע שטר זה.

כד. ומלה באשר לחוות דעתו החשובה של חברי השופט הנדל. קראתי ברוב עניין את הדוגמאות המאלפות הרבות שנתן ממקורות תורניים בדבר "גיור מבוזר", שאפשר לכנות גם "הפרטת הגיור". ואולם, לגישתי – בכל הכבוד וההוקרה – יש להטעים את אופיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית שנושא היהדות רלבנטי בה בשני מישורים, הן הדתי (נישואין וגירושין לפי דין תורה) והן האזרחי (חוק השבות והמרשם). מכאן השאיפה לגיור ממלכתי אוניברסלי, שיעמיד כל גר על מלוא ההכרה בגיורו באין עוררין, הן לצורך שבות ובמרשם, הן לצורך נישואין; ודבריו המרגשים של חברי בסיפת חוות דעתו על ההתייחסות לגרים מדגישים בעיניי את הצורך כי הגר יזכה למקומו הראוי בכל המסגרות של מדינת ישראל.

כה. סוף דבר אציע כי התוצאה בחוות דעתה של חברתי תושהה ל-18 חודש, לשם אסדרה חקיקתית ממלכתית בנושא הגיור, ולשם תקנת כלל הגרים לכל היבטיה, ויפה שעה אחת קודם.

המשנה לנשיאה

השופט נ' הנדל:

1. נפתח בסוף דבר: מסקנתי כמסקנת חברתי הנשיאה מ' נאור, לפיה יש לבטל את הצו על תנאי שניתן בבג"ץ 7625/06, ולעשות את הצווים על תנאי שניתנו בבג"ץ 1594/11 ובבג"ץ 1595/11 למוחלטים, באופן שהעותרים יוכרו כיהודים לעניין חוק

השבות, בהסתמך על הגיורים שעברו בבתי דין אורתודוקסיים-חרדיים בישראל שאינם משתייכים למערך הגיור הממלכתי. עם זאת, נימוקי ביחס לשתי העתירות האחרונות שונים ואציגם כעת.

סעיף 1 לחוק השבות, התשי"ב-1952 קובע כי "כל יהודי זכאי לעלות ארצה", וסעיף 4 מבחיר כי "לעניין חוק זה, 'יהודי' – מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת". המחוקק הגדיר, אפוא, את המונח "יהודי" כמכיל, בין השאר, את מי שנתגייר, אך, בה בעת, נמנע מלהגדיר מהו "נתגייר". זאת הפעם, ענייננו בשאלת מעמדם של גיורים שנערכו על אדמת ישראל בידי בתי דין אורתודוקסיים "פריטיים" שאינם משתייכים למערך הגיור הממלכתי. כמובן, העתירות שלפנינו מתמקדות בפרשנות המונח "נתגייר" שבחוק השבות, ואין בהן כדי להשליך על תוקף גיורי העותרות במישורים אחרים. אף על פי כן, לא הייתי מצטרף – בוודאי לא באופן מלא – לקביעת חברתי הנשיאה כי "זוהי אינה שאלה דתית, כי אם שאלה אזרחית ציבורית". אכן, חוק השבות, אשר תואר על ידי הנשיא א' ברק כ"יסודי בחוקים" ומבטא טוב מכל חוק אחר את ייחודה ההיסטורי של מדינת ישראל (ראו בג"ץ 10226/08 זבידובסקי נ' שר הפנים, פס' 2 לחוות דעתי (2.8.2010)), איננו חוק דתי. אולם, כפי שצינתי ביחס למונח "אינו בן דת אחרת" שבאותו סעיף, "ניסיון להגדיר המונח 'דת' מבלי להתייחס לדת נועד לכישלון" (שם, פס' 5). "גיור" מהווה אף הוא מונח דתי ביסודו, ועם כל הרצון להימנע מהכרעה בשאלות פנים-דתיות, המונח עומד ברקע – ואף במרכז. אף לפי הגישה הממאנת לאמץ פרשנות הלכתית "טהורה" ביחס לכל וריאציה עובדתית שמתעוררת, אין ספק כי ניתוח מושג בעל שורשים דתיים מובהקים מחייב התייחסות עקרונית לעמדת ההלכה – ולו בשל התפקיד המרכזי שמילאה בעיצוב מוסד הגיור (ראו והשוו שם, פס' 5-6).

עמדה זו איננה נגזרת ממאפייניה הייחודיים של מדינת ישראל כמדינה יהודית – כי אם מעצם אופיו של המונח "נתגייר" המופיע בחוק, אשר מבחינה לשונית, חברתית והיסטורית הוא בעל משמעות דתית. תמיכה מסוימת בעמדה זו ניתן למצוא באופן בו התייחסו בתי משפט בארצות הברית לחקיקה צרכנית שביקשה למנוע הונאה בכשרות, ואסרה על יצירת מצג שווא המתאר מזון בלתי כשר – ככשר. כך, למשל, הבהיר בית המשפט העליון של מדינת ניו ג'רזי כי תכליתה החילונית של החקיקה, הגנה על צרכנים המבקשים לרכוש מזון מסוים דווקא, אינה מטשטשת את אופייה הדתי, שכן –

"The laws of kashrut are intrinsically religious, whether they are ambiguous or not and whether they are disputed or not [...] Here, the disputes that would arise under the kosher laws would call inescapably on the State to assume a religious role. The State itself invariably would be one of the disputants, seeking to impose and enforce its own interpretation of Orthodox Jewish doctrine" (*Ran-Dav's County Kosher, Inc. v. State*, 129 N.J. 141, 162–163 (1992)).

כלומר, אכיפת החקיקה האזרחית מחייבת בחינה מעמיקה של הסדרי הכשרות הדתיים. לא ניתן לנתק אותה מהסדרים אלה, ולקבוע כי תינתן למונח "כשרות" פרשנות אזרחית עצמאית (עמדה דומה הציג גם בית המשפט הפדרלי בעניין *Commack Self-Service Kosher Meats, Inc. v. Weiss*, 294 F.3d 415 (2d Cir. 2002)). מכאן, שעיונו של מושג דתי בחוק האזרחי אינו יוצר מחיצה בינו לבין שורשיו הדתיים; אדרבה, ניתוק כזה עשוי לחטוא למטרתו המקורית של המחוקק. מדובר בהבחנה דקה, וניתן להצביע על הבדלים בין הדוגמה שהוצגה לבין פרשנות סעיף 4ב הניצב בפנינו. אולם, דומה שיש בדברים כדי לחדד את חשיבות ההכרה בהיבט הדתי של המונח "שנתגייר" במסגרת התהליך הפרשני.

ובכל זאת, התחושה היא שהסוגיה של הגדרת "נתגייר" לפי חוק השבות במדינת ישראל מהווה שאלה משפטית כבדה יותר ובעלת מטען ואופי אחר – ולו בשל ההיסטוריה של עם ישראל, דת ישראל והקמת מדינת ישראל. כפי שתהה השופט י' טירקל בעניין טושביים (בג"ץ 2597/99 רודריגז-טושביים נ' שר הפנים, פ"ד נט(6) 721, 774 (2005)) – "האם ראוי לו לבית המשפט שיפסוק בשאלה האם היה נכרי פלוני ליהודי? האם ראוי לו שיפסוק בשאלה אם נתקיימו במתגייר התהליך הפנימי והתהליך החיצוני? האם ראוי לו שיפסוק בשאלה מי מוסמך לגייר?". לפיכך, כתב, "אילו נשמעה דעתי היינו מושכים את ידינו מן ההכרעה" ומותירים אותה למחוקק.

אולם, עם כל טוב הטעם והחכמה בגישה זו סבורני כי אין מנוס מלפסוק. העתירות שבכותרת תלויות ועומדות בפנינו שנים רבות – האחת, קרוב לעשור – ועל אף שבית משפט זה שב וקרא למחוקק להסדיר את הסוגיה בחקיקה, הכנסת עודנה מתמהמהת. מתן הסעד לעותרים, הממתינים נואשות להכרה בגיור שעברו ולקבלת מעמד במדינת ישראל, מצוי בסמכותו של בית משפט זה, ולא בידי בית דין דתי. בסופם של יום, ימים, שנה, ועשור – ואף אם עודנו מצפים לדבר המחוקק – אין אנו בני חורין להתעלם מהוראת מלאך הדין הלוחש זיל פסוק.

2. לנוכח האמור, ובהתחשב במשקל שיש לייחס להלכה היהודית בפרשנות סעיף 4ב לחוק השבות, מן הראוי להרים לרגע את המבט מן השאלות הקונקרטיות שלפנינו – מיהו גר או מיהו המגייר – ולהתייחס, ולו בקצירת האומר, לסוגיית "מהי גירות". נדמה כי עמדת היהדות בסוגיה – ייחודית משהו. אבהיר: ניתן היה לצפות כי דת הסבורה שהיא מחזיקה באמת האלוהית הייתה שואפת לגייר את כל באי עולם. ברם ביהדות, גם בימי קדם, הגישה הייתה כי על הנכרי לקיים, אמנם, את שבע המצוות האוניברסליות של בני נח, אך הוא אינו נדרש להתגייר ולאמץ את הדת היהודית (תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין נו ע"א; על סמך מילוי שבע מצוות אלה זכאי בן נח לתואר "חסיד אומות העולם" ויש לו חלק לעולם הבא [רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים ח, יא]). לא בכדי סוגיית הגירות אינה מופיעה בהלכות תשובה – שכן החלטתו של אדם להתגייר, אף שאינו מחויב בכך, אינה נתפסת כ"חזרה בתשובה". הנכרי נשפט על מעשיו הוא, וכדי למלא את ייעודו בעיני האל אינו חייב להתגייר. כפי שנאמר, "מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין גוי בין ישראל, בין איש בין אשה, בין עבד בין שפחה, הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו" (ילקוט שמעוני שופטים רמז, מב).

לצד זאת, היהדות הכירה בתהליך הגיור. עניין זה יתכן ואינו מובן מאליו בשל נקודה אחרת שמאפיינת את היהדות: ניתן לומר כי היהדות אינה דת במובן הרגיל של קהילת מאמינים, אלא משולה יותר למשפחה מורחבת. משפחה זו התרחבה והתרחבה ובמהלך הדורות הפכה לעם, בעל היסטוריה ותרבות. תחילתה במשפחה והמשכה בעם. אף חוק השבות מכיר בעיקרון ההלכתי שעל פיו היהדות עוברת מדור לדור, דרך האם – כפי שנאמר ברישא של סעיף 4ב לחוק. אופי ייחודי זה מעורר ספקות לגבי אפשרות הגיור: האם גר ממוצא לא יהודי יכול "לשנות" את שורשיו המשפחתיים? האם הוא יכול להפוך לחלק בלתי נפרד מההיסטוריה של העם? למרות המורכבות הכרוכה בכך, היהדות השיבה בחיוב לשאלות האמורות. התייחסות מעניינת לדברים מופיעה באגרות הרמב"ם, בתשובתו לרב עובדיה הגר – אשר שאל האם רשאי הוא לומר את נוסח התפילות, "אשר בחר בנו... שהנחלת את אבותינו... ושהוצאתנו מארץ מצרים... ושעשה ניסים לאבותינו..." וכיוצא באלה – נוסח המתייחס לאירועים היסטוריים שאבותיו של הגר לא היו שותפים להם. תשובת הרמב"ם ברורה – "יש לך לומר הכל כתקנם ואל תשנה דבר. אלא כמו שיתפלל ויברך כל אזרח מישראל, כך ראוי לך לברך ולהתפלל, בין שהתפלל יחידי בין שהיית שליח ציבור... מאחר שנכנסת תחת כנפי השכינה ונלווית אליו, אין כאן הפרש בינינו ובינך... הרי הוא אומר... תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (שו"ת הרמב"ם, סימן רצג). העניין מקבל ביטוי גם בשולחן ערוך (אבן העזר, סימן קכט, סעיף כ) – "גר כותב: פלוני בן אברהם אבינו". הגר משתייך, אפוא, לא רק לקהל המאמינים אלא משתלב באופן מלא

בהיסטוריה היהודית, הן כבן משפחה והן כחלק מהעם. הנה כי כן, הגוי אינו חייב להתגייר, אך הוא רשאי לעשות כן – ומשהוכר כגר הוא הופך חלק בלתי נפרד מן המשפחה המורחבת וזכאי לשוויון מלא.

לצד הפן הרעיוני האמור, יובהר כי גם לפי ההלכה, המשפט העברי, תהליך הגיור הוא תהליך משפטי, אשר תוקפו מותנה בעריכת פרוצדורה מסוימת בפני בית דין. כפי שנקבע בתלמוד הבבלי (מסכת יבמות, מו ע"ב): "אמר רב יהודה גר שנתגייר בבית דין הרי זה גר, בינו לביין עצמו אינו גר".

הנה לנו, כי שורשיו של מוסד הגיור נטועים במורשת רעיונית והלכתית מסועפת של המשפט העברי – ובה בעת, בתהליך משפטי, הכפוף לכללים מסוימים ואינו נגזר אך ורק מתפיסתו הסובייקטיבית של אדם. פרשנות המונח "שנתגייר" בחוק השבות נדרשת להביא לידי ביטוי אלמנטים אלה, תוך שמירה קפדנית על המסגרות – לרבות הבנת תפקידנו כבית המשפט העליון ולא כבית דין דתי.

3. וביתר פירוט: על הפרק ניצבת שאלת ההכרה, לצרכי חוק השבות, בגיורים שנערכו בישראל על ידי בתי דין חרדיים שאינם חלק ממערך הגיור הממלכתי. לשיטת המדינה, אין להכיר בגיורים אלה משתי סיבות – ראשית, מפני שהגיור נערך בארץ ולא בחו"ל, כך שחוק השבות כלל אינו חל על העותרים ודומיהם; שנית, משום שהגורם המגייר אינו חלק ממערך הגיור הממלכתי, שיש להעניק לו בלעדיות בהקשר של חוק השבות. אתיחס לטיעונים אלה, ראשון ראשון ואחרון אחרון.

בפסק הדין הראשון בפרשתן טושביים (בג"ץ 2597/99 רודריגז טושביים נ' שר הפנים (31.5.2004); להלן: עניין טושביים א), נקבע כי חוק השבות חל על מי שאינו יהודי שהגיע ארצה, ולאחר ששהה בה כדין עבר תהליך של גיור בחו"ל. העתירות שלפנינו מעוררות סוגיה שונה מעט, מאחר והעותרים לא רק שהו בישראל טרם גיורם – אלא גם ערכו בה את טקס הגיור. עם זאת, וכפי שציינה חברתי הנשיאה מ' נאור (פס' 20), כבר נאמר בעניין טושביים א כי –

"אנו מחליטים – על דרך העיקרון – כי חוק השבות חל על מי שאינו יהודי, שבא לישראל ותוך כדי שהייתו בה כדין עבר תהליך של גיור (בישראל או מחוצה לה)" (פס' 26 לחוות דעתו של הנשיא א' ברק).

אמנם, המסקנה באשר לתחולת חוק השבות על גיור שנערך בארץ אינה נקייה מספקות. מלשוננו של סעיף 3(א) לחוק השבות, הקובע כי "יהודי שבא לישראל ולאחר בואו הביע את רצונו להשתקע בה, רשאי, בעודו בישראל, לקבל תעודת עולה", ניתן, לכאורה, להסיק כי לא-יהודי שהגיע לישראל אינו זכאי לקבל תעודת עולה – גם אם במהלך שהותו בה התגייר וביקש להשתקע במדינה.

ואולם, דעתי היא שחוק השבות חל במלואו על נכרי שעבר את תהליך הגיור בישראל, מכוח ארבעת הנימוקים הבאים: ראשית, הפרשנות הלשונית המשתמעת מסעיף 3(א) אינה מכרעת; ייתכן בהחלט כי המונח "יהודי" אינו מתייחס למועד הכניסה לארץ אלא למצב מבקש המעמד בעת הגשת הבקשה. שנית, פרשת טושביים א, שניתנה בהרכב מורחב, קבעה את אשר קבעה ביחס לתחולת חוק השבות על מתגיירים ששהו בארץ קודם גיורם. בעשור שחלף מאז ועד עתה לא שונה החוק, ומשכך לא מצאתי בסיס לעמדת המדינה – המבקשת, למעשה, לשנות מן ההלכה הנוהגת. שלישית, יש הגיון בעמדה לפיה הפרשנות התכליתית תומכת במסקנה אליה הגיע בית משפט זה בעניין טושביים א – שכן תכליתו המרכזית של חוק השבות היא לאפשר ליהודים, בין מלידה ובין מכוח גיור, להתיישב בישראל ולהגשים את חזון קיבוץ הגלויות. תכלית זו מלמדת כי אין לייחס משמעות מכרעת למקום עריכת הגיור, וכי השאלה העיקרית היא האם מבקש המעמד הינו יהודי. רביעית, הואיל והלכת טושביים א קובעת כי אדם ששהה בארץ כדין – וייתכן שאף בשל שהותו בה התגבשה בקרבו ההחלטה להתגייר – זכאי למעמד מכוח חוק השבות אם התגייר בחו"ל, הרי ששיקולים מעשיים מצדדים בעמדת העותרים. התניית הזכאות בעריכת טקס הגיור עצמו בחו"ל תאלץ את המתגייר לקטוע את שהייתו, החוקית, בישראל. קשה לראות את הצידוק ליצירת "טרטור" מעין זה. מטעמים אלה, סבורני כי יש להשיב בחיוב לשאלה הראשונה, ולהכיר בתחולת חוק השבות על גרים שהתגיירו בישראל בעודם שוהים בה כדין.

בכך בא אל סיומו הדיון בבג"ץ 7625/06. העותרת בהליך זה שהתה בישראל שלא כדין בעת בה נערך הגיור, ומשכך אין לי אלא להצטרף לעמדת חברתי הנשיאה מ' נאור (פס' 39-40 לחוות דעתה), ולבטל את הצו על תנאי שניתן בעניינה. לעומת זאת, העותרים בבג"ץ 1594/11 ובג"ץ 1595/11 צלחו את המכשול הראשוני, ומשום כך עלינו להידרש לשאלה השנייה שעל הפרק – המתמקדת במעמד תהליך הגיור שעברו העותרים בבתי דין שאינם משתייכים למערך הגיור הממלכתי. דהיינו, לא מיקומו הגיאוגרפי של הגיור – בארץ לעומת חו"ל, אלא זהות הגורם המגייר: גוף פרטי שאינו משתייך למערך הגיור הממלכתי, ואינו מפוקח על ידי המדינה.

4. נראה כי אף לשיטת המדינה, לפיה עומדת לה סמכות עקרונית להפעיל מערך גיור ממלכתי ולהעניק לו בלעדיות בהקשר של חוק השבות, יש מקום לקבל את העתירות. לשון אחר, אף לעמדת המדינה נכון להכיר בגיור שעברו העותרים לצרכי חוק השבות. ובמה דברים אמורים?

ביום 7.4.1998 החליטה ממשלת ישראל (החלטה 3613) לאמץ את המלצות הוועדה לגיבוש רעיונות והצעות בנושא הגיור בישראל (להלן: ועדת נאמן) – ועדה שמונתה בניסיון להניח את דעתם של זרמי היהדות השונים, אורתודוקסים, קונסרבטיבים ורפורמים – ולהגיע לפתרון המחלוקת סביב סוגיית הגיור. מחד גיסא, הוועדה עמדה על הצורך הדוחק בהגשמת והנגשת הליכי הגיור, שנשלטו עד אותה עת על ידי בתי הדין הרבניים, לרבות ישראלים שאינם מוכרים כיהודים על פי ההלכה. מאידך גיסא, סברה הוועדה שהכרה בגיורים לא אורתודוקסיים – השנויים במחלוקת, ואינם מקובלים על הזרם האורתודוקסי – תפגע באחדות העם. עם סיום עבודתה, המליצה ועדת נאמן על "קיום הליך גיור ממלכתי אחיד – על פי דין תורה – שיהיה מוכר על ידי כלל ישראל", תוך הקמת מערך גיור משולב: מכון ללימודי יהדות, שבו יינתן ייצוג לכלל הזרמים, ובתי דין מיוחדים לגיור שימונו, לתכלית זו, על ידי הרבנים הראשיים. הוועדה הדגישה כי "המגמה היא" שלא לדקדק יתר על המידה בהליכי הגיור, ולהסתפק בקבלת עיקרי הדת ומצוות עיקריות.

המלצות ועדת נאמן אומצו, כאמור, על ידי הממשלה, אשר ייחסה חשיבות רבה לקידום גיורם של העולים הלא יהודים, ותמכה בכך באופן כה נלהב "עד כי לעתים נדמה שראשי המדינה... מעוניינים בגיור יותר משמעוניין בו הממסד הדתי" (נתנאל פישר אתגר הגיור בישראל: ניתוח מדיניות והמלצות 78 (2015) (להלן: אתגר הגיור); על הגורמים למדיניות זו ראו שם, בעמ' 27-21). במהלך השנים התקבלו החלטות נוספות באשר לאופן תפקודו ומידת עצמאותו של מערך הגיור הממלכתי: בשנת 2003 נקבע כי הרב הראשי לישראל ימנה את ראש המערך, אשר יחתום על תעודות הגיור ו"יהיה מופקד מטעם של הרבנים הראשיים לישראל, בין היתר, על מערך הגיור והמדיניות הכוללת בנושא הגיור בישראל" (החלטה 761 מיום 1.9.2003). בשנת 2008 הוחלט להגדיר את מערך הגיור כיחידת סמך במשרד ראש הממשלה, בתי הדין המיוחדים לגיור הועברו לאחריות מערך זה, ונקבע כי בראשו תעמוד "סמכות הלכתית" שתפעל "תחת הנחייתו של הראשון לציון" (החלטה 3155 מיום 14.2.2008). מתכונת פעולתם של בתי הדין המיוחדים לגיור הוסדרה על ידי הרב הראשי באמצעות כללי הדיון בבקשות לגיור, התשס"ו-2006. בין היתר, הורו כללים אלה כי הדיינים

היושבים בהרכבי בתי הדין ימונו "בידי ועדה לאיתור מועמדים", וכי בראש כל הרכב יעמיד הרב הראשי אב בית דין המחזיק בהסמכה לדיינות (כללים י(2)-(3)).

חברי, המשנה לנשיאה א' רובינשטיין, מציג בחוות דעתו סקירה מאלפת של הניסיון המורכב והמתמשך להגיע לעמק השווה בנושא הגיור. ארשה לעצמי לומר, כי לנוכח חלקו ומאמציו של חברי במסגרת תפקידיו הציבוריים הקודמים, סקירתו מעשירה באותה מידה שהיא מרגשת. מכל מקום, מבלי לצלול לעומקה של השתלשלות העניינים, די אם אציין כי ניתוח החלטות הממשלה על רקע דו"ח ועדת נאמן מצביע על כך שבלב הקמת מערך הגיור הממלכתי עמדה הכוונה להעניק מונופול לגיור "על פי דין תורה" – מאחר וגיור כזה מוכר על ידי "כלל ישראל" ומקובל על כל הזרמים. תכלית המערך היא, אפוא, הכפפת הגיור לרבנות הראשית, תוך הפקדת השליטה בו בידי הזרם האורתודוקסי ושלילת ההכרה בגיורים הנערכים על ידי זרמים יהודיים אחרים, בהתאם להשקפותיהם. זאת, לצד "פיצוי" מסוים בדמות מכון הגיור המשותף, בו ניתן ייצוג ליהדות הקונסרבטיבית והרפורמית. מסקירת הנסיבות שהביאו להקמת מערך הגיור הממלכתי נקל להיווכח כי טיעון המדינה – שזכה למעמד מרכזי בהליך שלפנינו – בדבר הפסול שבהפקדת "המפתחות לבית" בידי גורמים פרטיים – רחוק מלהציג את מלוא התמונה, או אף את מרכז הכובד, של השיקולים שעמדו בבסיס ההחלטה. הזרז להחלטת הממשלה לא היה לבחור בגורם מוסמך לשם "עשיית סדר", יהיה אשר יהיה, בלי נקיטת עמדה לגבי זהותו. ה"ביוגרפיה" של המערך מלמדת כי הקמתו לא שמה דגש מרכזי, למשל, על פתרון "בעיית" בתי הדין האורתודוקסיים הפרטיים העוסקים בגיור; למעשה, פעילותם בתור שכאלה לא היוותה שיקול ממשי בהמלצות ועדת נאמן. ה"בעיה" העיקרית שעמדה על הפרק היא סוגיית הגיורים הלא-אורתודוקסיים – ולשם כך ניתנה לרבנות השליטה במערך הממלכתי, ואומץ עקרון העל של ביצוע הגיור לפי "דין תורה". קרי, גיור אורתודוקסי. לניתוח זה של מערך הגיור ותכליותיו משמעות רבה – כפי שאבהיר להלן.

בטרם אדרש למשמעות זו, אזכיר כי במסגרת העתירות שלפנינו ענייננו אך ורק במעמד גיורים שנערכו על ידי בתי דין "פרטיים" אורתודוקסיים. אכן, בשלב מסוים ביקשה המדינה לקשור בין עתירות אלה ובין סוגיית ההכרה בגיורים לא אורתודוקסיים שנערכו בישראל – סוגיה שהועלתה במסגרת שורת עתירות שעודנה תלויה ועומדת בפנינו (בג"ץ 11013/05 דהן נ' שר הפנים ואחרות). עם זאת, האיגוד העולמי ליהדות מתקדמת, התנועה ליהדות מתקדמת בישראל והתנועה המסורתית בישראל (גופים המייצגים את היהדות הרפורמית והקונסרבטיבית) טענו כי מדובר "בשתי סוגיות שונות לחלוטין". כך עולה, לדבריהם, מן המגעים הנפרדים שניהלה עמם המדינה בניסיון

להסדיר את מעמד הגיור הלא אורתודוקסי, וכך גם ראוי בהתחשב במאפייניהם הייחודיים: בעוד זרמים אורתודוקסיים נהנים מייצוג במערך הממלכתי, הכפוף לרבנות הראשית, הרפורמים והקונסרבטיבים יוותרו מול שוקת שבורה אם לא תינתן הכרה בגיור שעורכים בתי הדין שלהם. עמדה זו זכתה לתמיכה בהחלטת הנשיאה ד' ביניש מיום 12.4.2011, בהליך הנוכחי, בה הובהר כי אין צידוק לעיכוב הדיון בענייננו עד למיצוי המגעים שבין המדינה והקהילות הלא אורתודוקסיות, נוכח השונות העניינית בין ההליכים. מבחינה דיונית, החלטנו לכבד את עמדת התנועה הקונסרבטיבית והרפורמית, להימנע מאיחוד העתירות ולהפריד בין סוגיית ההכרה בגיור האורתודוקסי הלא ממלכתי לבין הדיון במעמד הגיור הלא אורתודוקסי. תורן של העתירות העוסקות בסוגיה האחרונה קרב אף הוא, אך סבורני כי ניתן, ורצוי, להכריע בעתירות הנוכחיות מבלי להידרש לכך.

הערה מקדימה נוספת מתייחסת לשאלת הסמכות העקרונית של הממשלה להעניק בלעדיות למערך הגיור הממלכתי. מעניינת בעניין זה עמדת הנשיא א' ברק בפרשת טושביים א, לפיה בשל אופי הסוגיה שלפנינו – הסדר ראשוני, בעל השלכות על זכויות אדם – לא ניתן לראות בסעיף 32 לחוק יסוד: הממשלה מקור סמכות מתאים למתן מונופול שכזה. אכן, באותה נשימה הבהיר הנשיא א' ברק כי אפשר והוראות חוק השבות עצמן, להבדיל מן הסמכות השיורית שבסעיף 32, יובילו למסקנה כי סמכות כזו אכן קיימת –

”מקובל עלינו כי הממשלה מוסמכת להקים, מכוח סמכותה הכללית (השיורית) הקבועה בסעיף 32 לחוק-יסוד: הממשלה, מערך גיור בדומה לזה שהוקם בעקבות המלצותיה של ועדת נאמן. עם זאת, הממשלה אינה מוסמכת לקבוע, מכוח סמכותה הכללית, כי רק גיור הנערך במסגרת זו, יוכר על פי חוק השבות. ההכרה בגיור לצורך חוק השבות תיקבע על פי פירושו של חוק השבות. תתכן כמובן חפיפה בין דרישותיו של חוק הגיור לעניין הגיור לבין ההסדרים הקבועים במערך הגיור על פי דו"ח ועדת נאמן. עד כמה שחפיפה זו קיימת, היא נובעת מהוראות חוק השבות ומהן בלבד” (פס' 30 לחוות דעתו).

משום כך, מצאתי להרחיב ולהבהיר כי גם אם חוק השבות מסמיך את הממשלה להקים מערך גיור ממלכתי, כפי שטענה המדינה, אין בכך כדי לשלול את מעמד הגיור של העותרים בבג"ץ 1594/11 ו-1595/11. צא ולמד, ניתן להכריע בעתירות אלה ולקבלן, גם על פי ההנחות ששורטטו בעמדת המדינה, או למצער חלקן.

5. עולה מהאמור שיסוד מרכזי של הקמת מערך הגיור הממלכתי הינו הרצון להבטיח כי רק גיורים שנעשו על פי ההלכה האורתודוקסית יזכו להכרה. שאלה גדולה היא, אפוא, מדוע יוכרו רק גיורים של בתי הדין המשתייכים למערך הממלכתי כתקפים לצורך חוק השבות, ולא גיוריהם של בתי דין אחרים הפוסקים לפי תורת ישראל.

תמיהה זו נגזרת מהפגמים בעמדת המדינה. יובהר: מערך הגיור הממלכתי, כפי שהוצג על ידי המדינה בפנינו, מורכב משלושה נדבכים. האחד, מתן בלעדיות לגיור אורתודוקסי; השני, הקמת בתי דין מיוחדים לגיור; השלישי, פסילת גיוריהם של בתי דין אחרים – יהיו מחויבותם להלכה ומעמדם אשר יהיו. כאמור, לצורך ההכרעה בעתירה זו מוכן אני לקבל את שני הנדבכים הראשונים. במוקד הדיון יעמוד, אפוא, הנדבך השלישי – שלילת ההכרה בכל בית דין אורתודוקסי שלא מונה על ידי הרבנות הראשית כחלק מבתי הדין המיוחדים לגיור.

סבורני, כי אין להשלים עם הנדבך השלישי שפגמיו הרבים ניצבים בצומת המשולש שבין סמכות, פרשנות וסבירות. כזכור, בעניין טושביים א קבע בית משפט זה כי הממשלה רשאית להקים מערך גיור ממלכתי מכוח סמכויותיה השיוריות – בהעדר הסדרה חקיקתית קונקרטית של מעמד הרבנות הראשית ובתי הדין הדתיים במישור הגיור. ברם, באותה נשימה הובהר כי סעיף 32 לחוק יסוד: הממשלה אינו מסמיך את הרשות לקבוע כי רק גיורים שנערכו בבתי הדין המיוחדים יקנו מעמד לצורך חוק השבות, בהעדר אסמכתא לכך בלשון החוק –

”במקום שקיימת סתירה בין הפירוש של חוק השבות לבין הסדרי הגיור על פי דוח ועדת נאמן, יד חוק השבות על העליונה. סמכותה הכללית (השיורית) של הממשלה אינה יכולה לסתור את האמור בחוק השבות או לפגוע בזכות אדם [...] הנה כי כן, כל עוד לא אמרה הכנסת כדין את דברה, יש לפתור את בעיית ההכרה בגיור לעניין חוק השבות במסגרת פירושו של חוק השבות” (פס’ 30 לחוות דעתו של הנשיא א’ ברק).

כאמור, הצורך למנוע ניצול לרעה של הסדרי חוק השבות, באמצעות גיורים פיקטיביים, זכה להכרה בפסיקה – והוביל לקביעה כי אין די בגיור שנערך בפני שלושה בני אדם אקראיים, יהיה מעמדו ההלכתי אשר יהיה. אכן, באת כוח המדינה טענה, וחזרה וטענה, כי התכלית העומדת בבסיס ההימנעות מהכרה בתוקף גיורים אורתודוקסיים פרטיים לעניין חוק השבות – לגיטימית. לדידה, אין להשלים עם מצב שבו כל שלושה יהודים ישמשו כבית דין לגיור לצורך קבלת מעמד מכוח חוק השבות.

אולם, הבחירה איננה בין מתן מונופול לבתי הדין המשתייכים למערך הגיור הממלכתי לבין הכרה בגיור של כל מותב תלתא. קיימת אפשרות אחרת, העולה בקנה אחד עם הסעד המתבקש בעתירות שלפנינו – להכיר בבתי דין אורתודוקסיים שבראשם עומדים רבנים ופוסקי הלכה שמעמדם בקהילה אינו ניתן לערעור.

6. אפשרות הביניים האמורה מתחזקת לנוכח קיומן של קבוצות רבנים שמעמדם כרבנים על פי ההלכה זכה להכרה מסוימת של המדינה. למשל, מדוע ייגרע מעמדם של רבני עיר, או ראשי ישיבות הסדר? באשר לקבוצה הראשונה, מדינת ישראל משופעת ברבנים המשמשים במשרות רבניות מטעמה, ומהווים, למעשה, בשר משרם של השירות הציבורי מחד גיסא – ושל הממסד הרבני מאידך גיסא. מדובר, בראש ובראשונה, ברבני ערים או יישובים, אשר המחוקק נתן בהם את אמונו והפקיד בידיהם סמכויות רגישות. רבנים מקומיים מחזיקים בסמכויות דתיות-אזרחיות שונות, דוגמת מתן תעודות כשרות (סעיף 2(א)(2) לחוק איסור הונאה בכשרות, התשמ"ג-1983), או רישום נישואין – על הרגישות הכרוכה בהסדרת ענייני המעמד האישי (סעיף 2א לפקודת הנישואין והגירושין (רישום)). קשה לראות כיצד שיקולי "עשיית סדר" ושמירה על גבולות ישראל מפני ניצול לרעה, עשויים להצדיק פרשנות מצומצמת של סעיף 4ב לחוק השבות – באופן שיוציא מגדרו גיור שנערך על ידי רבני עיר מוכרים.

זאת ועוד. החשש מפני ניצול לרעה של הליכי הגיור מאבד ממשקלו גם כשמדובר בגיורים הנערכים על ידי דמויות רשמיות למחצה – דוגמת ראשי ישיבות הסדר שעוסקים בפסיקת הלכה למעשה. סעיף 22א לחוק שירות בטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986, מעגן את מעמד תלמידי ישיבות הסדר – ישיבות העומדות בקריטריונים שקבע שר הביטחון, ונכללות ברשימה שגובשה על ידיו – ומקנה להם זכות ייחודית לשלב בין שירותם הצבאי הפעיל ללימודים בישיבה. תהליך ההכרה הפרטני בישיבות אלה, וההשלכות המהותיות שנלוות לכך על מוסד מהותי כמו חובת השירות הצבאי, מעניק לראשיהן, לכל הפחות, מעמד רשמי למחצה. האם ניתן לומר כי ידם תהיה קלה על הדק הגיור? על אלה – רבנים מקומיים וראשי ישיבות הסדר – יש להוסיף בתי דין חרדיים ידועים. קשה לקבל ברצינות את הטענה כי בתי דין כאלה, דוגמת בתי הדין מושא הליך זה, המחויבים להלכה ולבחינת טוהר כוונותיו של המתגייר, יעשו את מלאכתם פלסטר ויביאו להצפת ישראל בהמוני מתחזים המבקשים לנצל את מוסד הגיור כדי לזכות במעמד אזרחי.

בהתאם להלכת טושב"א, גיורים שנערכו על ידי רבנים המכהנים בקהילות אורתודוקסיות מוכרות בחו"ל, כמו בארצות הברית, זוכים להכרה, ומעניקים לגרים את זכות השבות. ברם, על פי עמדת המדינה, אילו יעלו אותם רבנים ארצה, ויקימו מחדש את בית דין, שבו יערכו גיורים בהתאם לאותם קריטריונים מעשיים והלכתיים על פי תורת ישראל, שוב לא יהיה תוקף לגיור שערכו. מעבר לכך שתוצאה זו מפלה בין מתגיירים שהתייצבו בפני בית דין בחו"ל לאלה שעשו זאת בישראל, היא חושפת את חוסר ההיגיון שבשלילה גורפת של גיורים "פרטיים" שנערכו על אדמת המדינה – ומלמדת ששיקולי כנות וטוהר כוונות אינם יכולים לעמוד בבסיסה.

גם אם ישנם חששות ממשיים מפני ניצול לרעה של הליכי הגיור, עמדת המדינה לוקה בחסר ואינה משכנעת. כאמור, איני דוגל בהעדר פיקוח, וברי שגיורי בית דין שחבריו אינם בני סמכא לא יזכו למעמד מכוח חוק השבות. אך גם מבלי להידרש לקביעת קריטריונים ברורים להכרה בבתי דין – קריטריונים שאינם נדרשים במסגרת עתירה זו – קשה להתעלם מכך שהפתרון שבו בחרה המדינה אינו מידתי. לא הונח לפנינו כל בסיס לחשש כי הכרה בגיוריהם של בתי דין אורתודוקסיים רציניים שהדיינים היושבים בהם בעלי מעמד תביא לפריצת הסכרים ולגיור פיקטיבי המוני של מהגרים. בהקשר זה יצוין כי הגם שלא כל רב עיר או ראש ישיבת הסדר, למשל, מעוניין לעסוק בגיור, לרוב בתי דין העוסקים בעניין מנוסים בכך. הכוונה בעיקרה היא כלפי בית דין אורתודוקסי המחויב להלכה ובודק את הגיור בשבע עיניים. בנסיבות אלה, מובן כי אין מקום להכרה בלעדית בבתי הדין המיוחדים, תוך שלילה גורפת של מעמד כל גיור אחר.

מן הצד השני, וכפי שציינה חברתי הנשיאה בחוות דעתה (פס' 36), לא הוכח כי מערך הגיור הממלכתי חסין מפני שגיאות וניצול לרעה. זאת, במיוחד לנוכח מנגנון המינוי והפיקוח של בתי הדין המיוחדים לגיור – אשר אינם מהווים חלק ממערכת בתי הדין הרבניים הרגילה. מעמדה של האחרונה מוסדר במישרין בחוק, על כל המשתמע מכך – לרבות תהליכי בחירת הדיינים. לעומת זאת, בתי הדין לגיור מהווים ערכאות ייעודיות, שממנה הרב הראשי אך לצורך הגיור, וקיים, אפוא, ספק רב האם הבירור העובדתי שביכולתן לערוך לגבי כנות כוונותיו של המתגייר עולה באיכותו על הבירור שמקיימים בתי דין אורתודוקסיים שאינם חלק ממערך הגיור.

נמצא כי אין עיגון תכליתי או לשוני לעמדה השוללת באופן גורף את מעמדם של גיורים שנערכו בבתי דין אורתודוקסיים פרטיים. אדרבה, מבחינת תכלית חוק השבות נראה כי נכון יותר להרחיב את אפשרויות הגיור – תוך מתן ביטוי לגישות

הלכתיות שונות, ולרבנים בעלי השקפות שונות המצויות בתוך המסגרת האורתודוקסית. כך, למצער, לגבי שלוש הקבוצות שהזכרתי – רבנים בעל מעמד רשמי או רשמי למחצה, דוגמת רבני עיר או ראשי ישיבות הסדר; כתי דין חרדיים בעלי מעמד בקהילה החרדית; וכן רבנים מקהילות יהודיות מבוססות בעולם שעלו ארצה. יצירת ריכוזיות מוגזמת, ומתן מונופול מוחלט לרבנות הראשית על מוסד הגיור – מונופול שמשמעותו המעשית היא אימוץ גישה מחמירה והצבת מכשולים בפני יהודים המבקשים לעלות ארצה – עומדים בניגוד לתכלית המרכזית של חוק השבות, היא עידוד העלייה. משכך, יש לפרש את המונח "שנתגייר" באופן רחב, הכולל כל הליך גיור אורתודוקסי שנערך בבית דין שהדיינים המכהנים בו הם בעלי מעמד. אכן, אין בכך כדי למנוע מהמדינה לבחון את כנות כוונותיו של המתגייר, ולהכריע בכל מקרה לגופו (ראו והשוו בג"ץ 3994/12 אספחו נ' משרד הפנים, פס' 6 לחוות דעתי (15.6.2015), אליה הצטרפו חברי השופטת א' חיות והשופט צ' זילברטל) – אך פסילה גורפת של הגיור מנוגדת ללשונו ותכליתו של חוק השבות.

בשולי הדברים יצוין כי עמדת המדינה מעוררת קושי גם במישור הסבירות. לא הוצגו בפנינו קריטריונים המסבירים מדוע יש הכרה בכתי דין מסוימים ולא באחרים. ודוק, הדגש אינו בהכרה בכתי הדין המיוחדים לגיור, אלא בהעדר הצדקה לשלילת מעמד הגיורים של בתי דין שאינם משתייכים למערך הגיור. התוצאה היא כי גם אם אקבל שיש להגביל את ההכרה לבתי דין המשתייכים לזרם האורתודוקסי, וגם אם אסכים עם קיומה של סמכות להקמת בתי הדין המיוחדים לגיור, אין בסיס שלא להעניק הכרה דומה לבתי דין הדנים על פי תורת ישראל שזכו למעמד והכרה.

תוצאה זו מתחייבת לא רק מתכליתו הספציפית של חוק השבות אלא גם מתכליתו האובייקטיבית הכללית, כפי שהיא נגזרת מעקרונות היסוד של השיטה. הדבר לא ייחשב כתגלית אם אומר שגם בעולם ההלכה ישנם חילוקי דעות מהותיים – לבטח בסוגיית הגיור. העדפת גישה הלכתית מסוימת, תוך הדרת גישות אחרות המתקיימות במרחב ההלכתי-אורתודוקסי, אינה תוצאה שניתן להגן עליה על פי המצב המשפטי הקיים. המדינה לא הוסמכה לערוך הבחנות כאלה. יתר על כן, הדבר אינו תואם את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. יהודית, משום שגישת ההלכה במהלך הדורות תמכה בפלורליזם בהליכי הגיור, כפי שיובהר; ודמוקרטית, בשל הפגם שבהעדפת עמדותיה של קבוצה אורתודוקסית אחת על פני האחרת, תוך פגיעה בשוויון ובזכאי השבות. יצוין כי אין בכך כדי להביע עמדה האם הדבר נכון גם ביחס לבתי דין לא אורתודוקסיים באותה מידה שבה הוא נכון ביחס לבתי דין חרדיים לא ממלכתיים.

7. בטרם אבהיר מדוע הקמת מערך גיור ריכוזי אינה תואמת את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, אקדים כי, כמובן, לא באתי לפסוק במחלוקות הפנים-הלכתיות בענייני גיור. מטרתי היא להציג, ולו בקצרה, דרך גישות שונות, את המורכבות שבפסיקת ההלכה בנושא. זאת, וכחיזוק לנימוקים שהובאו לעיל, כדי לבסס את המסקנה שלא ניתן להעניק, במשטר המשפטי הקיים, בלעדיות לבתי דין מסוימים – בהעדר המנגנון החוקי הנדרש לשם ביסוס תוצאה כזו.

להבנתי, ההכרח להכיר בקשת רחבה של בתי דין, המייצגים גישות הלכתיות שונות, נגזר מאופי הפסיקה בהלכות גיור. אף שישנה הסכמה, אם כי לא מלאה, לגבי התנאים האידיאליים לקבלת גרים – מילה (לגבר), טבילה, קבלת עול מצוות והשתייכות לעם היהודי – המציאות כדרכה טופחת על פני סיווגים נקיים. שאלת הגיור אינה מתעוררת, בדרך כלל, בתנאי מעבדה. ואכן, במהלך הדורות, עד דורנו אנו, הוצגו גישות שונות, לעיתים רחוקות זו מזו, לגבי קבלת גר בתנאים שאינם אידיאליים. כפי שציין הרב עובדיה יוסף, עת כיהן כרבה הספרדי הראשי של מדינת ישראל: "תמיד היו לנו מחלוקות בין בית שמאי ובית הלל, אלו מחמירים ואלה מקילים. זה היסוד לכך שבבתי דין מסוימים יש חומרות ואילו באחרים מקילים" (פרוטוקול ישיבה מס' 230 של ועדת הפנים ואיכות הסביבה, הכנסת ה-8, 4 (16.11.1976); להלן: פרוטוקול ועדת הפנים).

הרמב"ם התייחס בספרו ההלכתי "היד החזקה" לגיורן של נשות שלמה המלך, אשר נערך גם משיקולי מלכות פוליטיים, ולא דווקא מתוך רצון כן לדבוק ביהדות. הוא מבהיר כי: "אל יעלה על דעתך... [ש]שלמה מלך ישראל... נשאו נשים נכריות בגיותן" – כפי שעולה מפשוטו של מקרא (מלכים א, פרק יא, א-ד). אכן: "לא קיבלו בית דין גרים כל ימי... [ו]שלמה... שמא בשביל המלכות והטובה והגדולה שהיו בה ישראל חזרו... ואף על פי כן היו גרים הרבה מתגיירים בימי... שלמה, בפני הדיוטות" – כאשר בתי הדין לא דחו את הגרות אחרי שטקס הטבילה כבר התקיים (ספר קדושה, הלכות איסורי ביאה, פרק יג הלכות יד-טז).

באורח כללי יותר, הנשר הגדול הדגיש כי כשבית הדין שואל את הגר "מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע כי ישראל בזמן הזה דוויים ודחופים ומסחפין ומטרפין ויסורין באין עליהם? אם אמר: אני יודע ואני כדאי – מקבלין אותו מיד" (שם, פרק יד, הלכה א). הנכונות לקשור את הגורל בעם ישראל, כאשר הגוי אינו נגוע בכל עילה די בה. עוד מבהיר הרמב"ם כי מודיעים למועמד "עיקרי הדת, שהוא ייחוד השם

ואיסור עבודה זרה... ומודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות, ואין מאריכין בדבר זה". מעניין לציין כי המצוות היחידות שהרמב"ם מצא לנכון לפרט בהקשר זה הן מצוות שבין אדם לחברו – "לקט שכחה ופאה ומעשר עני" – ואף בכך יש כדי ללמד על טיב קבלת עול מצוות הנדרשת בהליכי הגיור (שם, הלכה ב). הרב שג"ר, ראש ישיבת שיח יצחק שנפטר לפני כעשור, היטיב להציג איך הרמב"ם צעד בין האידיאל לבין המציאות בימיו –

"מהרמב"ם ניתן ללמוד את היכולת לשלב ממדי חשיבה שונים: הכרת האידיאלי אך גם הבנת הפרקטי, גם הכרת היעד וגם הבנת המציאות וזיהוי בר-ההשגה – מבלי לוותר על חתירה מתמדת ואקטיבית לקידומה של המציאות אל עבר החזון. תפיסתו ההלכתית של הרמב"ם היא קונספטואלית, אך לא בהכרח קוהרנטית וודאי שלא מונוליתית. יתרה מזו, אף שהוא מעצב את הלכות הגרות לאור השקפותיו, הוא מותיר את השאלה האחרונה: האם ישולב הגר בעם היהודי בידי בית הדין – בלתי פתורה; וכדי לענות עליה בית הדין צריך לשקול את שיקולי הזמן והמקום ולא את השיקולים האידיאליים. ראינו כי הרמב"ם העדיף להקל בדיני גרות כדי למנוע נישואי תערובת ולשמור על שלמות המשפחה – שיקול נכבד גם בימינו. אולם גם אם ההקלה היא צו השעה, אין לשכוח את המטרה והחזון, שהם יצירת קהילה שבמרכזה דעת ה' ודרך ה' – אותה קהילה שייסד אברהם אבינו, שכפי שהדגיש הרמב"ם, היה אביהם של גרים" (שמעון גרשון רוזנברג-שג"ר זאת ברית: גרות, חילון, נישואין אזרחיים 93 (תשע"ב); להלן: זאת ברית).

וברוח התקופה הנוכחית של השנה, נתייחס לגיור אנשי פרס בסיפור מגילת אסתר. בפרק ח פסוק יז למגילה כתוב כי אחרי הניצחון "[ו]רבים מעמי הארץ מתייהדים כי נפל פחד היהודים עליהם". רש"י מפרש על אתר את המילה "מתייהדים – מתגיירים". ועל אף הבעייתיות במניע, מבהיר הרב שלמה דייכובסקי, דיין בבית הדין הרבני הגדול ומנהל בתי הדין הרבניים לשעבר (לב שומע לשלמה, חלק א, סימן כג, ביטול גיור למפרע, שפט, (2014)) כי למרות שקשה להאמין "שבי"ד של ימינו היה מגייר בסיטונות את צוררי היהודים שנפל פחד היהודים עליהם", בכל זאת לא בוטלו הגיורים.

ובזמנים קרובים יותר לימינו, במאה ה-20, עדים אנו להכרעות בגיור גם על פי מדיניות ההלכה על פי התקופה. זאת, לפחות בשני המובנים הבאים: האחד, נכונות להכיר בגיור בתנאים לא אידיאליים, כדי למנוע השלכות חמורות יותר כתוצאה מאי

קבלת הגר. השני, הכרה בתופעות כלליות רחבות היקף כבסיס להכרעה בתוקף גיורו של הפרט.

דוגמה למובן הראשון מספקת פסיקתו של הרב דוד צבי הופמן, מגדולי הפוסקים בגרמניה בראשית המאה ה-20. בתשובותיו (שו"ת מלמד להועיל, חלק ב, סימן פג), הוא דן במצבו של נכרי אשר "נשא היהודיה בדיניהם... והיא כבר מעוברת ממנו ומאד ברור שתנשא לו על אף שלא יתגייר". עם כל הקושי, הרב הופמן מתיר את גיורו של אותו נכרי, בין היתר בנימוק שהזוג יכול היה להישאר נשוי על פי דיני המדינה בלבד, כך שעצם רצונו של בן הזוג הנכרי להתגייר ולזכות בהכרה דתית מלמד כי "רגליים לדבר דעושה לשם שמיים". עוד נימוק: "אם לא נקבלנו, תנשא לו באיסור דאורייתא דיהודית לגוי אסורה מדאורייתא... ואם כן טוב שנקבלנו משתנשא לו באיסור". הוא אף מתייחס לכך שגיורו של בן הזוג הנכרי הינו לטובת ילדי הזוג, ורואה בכך שיקול רלוונטי. בסופו של דיון מציע הרב כי בכל הקשור לשמירת המצוות, כגון שבת והימנעות ממאכלות אסורות, "טוב לקבל ממנו הבטחה במקום שבועה". בתשובה אחרת, נדרש הרב הופמן לעניינו של כהן שנישא בנישואין אזרחיים לגויה שילדה לו בן, ונימול, ואחר מת הבן, וכעת "ליבה נוקפה והיא מבקשת להתגייר ולשאת את הכהן כדת משה וישראל". בשאלה צוין כי אם בקשתה לא תתקבל יש חשש "שתחלה ותשתגע". בתשובתו, משרטט הרב את הקווים המנחים להכרעה באופן הבא: "יש לחקור איזה איסור גדול יותר אם הכהן נושא גיורת או אם נושא נכרית, נראה לי פשוט כי יותר יש איסור בנכרית". על אף האיסור בנישואי כהן לגיורת הוא מגייר את האישה, כדי למנוע מצב הלכתי חמור יותר; "בשביל תקנת הכהן ובשביל תקנת זרעו מקבלים אותה" (שם, חלק ג, אבן העזר וחושן משפט, סימן ח). בשתי התשובות, מקפיד הרב הופמן לציין שיש לעשות כל מאמץ שהמתגייר יקפיד על שמירת המצוות, אך עולה מהן כי הדבר רחוק מלהיות בטוח. תשובות אלה מלמדות על המורכבות החדשה שעמדה בפני פוסקי הדור דאז במאמצייהם להיות נאמנים הן להלכה והן למציאות (ראו אריה אדרעי "ואין אחריותם עלינו" אקדמות כד (תש"ע)).

ובאשר למובן השני, השפעת השיקולים והאתגרים הכלליים שעומדים בפני העם היהודי על מוסד הגיור, נביא את הדוגמאות הבאות: הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, הרב הראשי הספרדי הראשון למדינת ישראל, נדרש בהיותו רב בסאלוניקי לשאלה בדבר "איש מישראל שנשא לו אשה נכריה ושהה עמה כמה שנים וילדה לו בנים, ועתה

באה האשה להתגייר ולהנשא בחופה וקידושין כדת משה וישראל". את הכרעתו לפיה ניתן לגייר את בת הזוג, נימק הרב עוזיאל, בין היתר, בכך "שגויה זו נשואה כבר לישראל ובהכנסה מעתה בכרית היהדות תתקרב יותר ויותר אל משפחת בעלה ותורתו, ועוד זאת שבניה הנולדים לה ואלה שיולדו לה מעתה יהיו יהודים גמורים [...] מצוה עליהם לקרובם ולהכניסם בברית תורת ישראל ולהוציא נגע התערובת שהוא נגע ממאיר בכרם בית ישראל" (שו"ת משפטי עוזיאל, חלק א, יורה דעה, סימן יד; ההדגשה אינה במקור). כלומר, הצורך להיאבק בהתבוללות הביא לשינוי מוסדי בתפיסת הגיור, ולניסיון ללכד את השורות גם במחיר נסיגה מן הדרישות הפורמאליות.

באופן דומה ציין הרב איסר יהודה אונטרמן – רבה הראשי האשכנזי של מדינת ישראל בין השנים 1964-1972 – בהתייחסו לעולי ברית המועצות, כי "יש להקל בשעת דחק זו כשאי אפשר בשום פנים למנוע שיתערבו עולים זרים בין בני ישראל... יש להתנהג באלה הזקוקים לגירות כדין תורה ויהיה בעדינות ובהבנה, בשים לב אל מה שעבר על אחינו אלה במצוקה הרוחנית שלהם" (איסר יהודה אונטרמן "הלכות גרות ודרך ביצוען" תורה שבעל פה יג, טו (תשל"ה)). גם כאן, השתלבות העולים שאינם מוכרים כיהודים על פי ההלכה בחברה הישראלית, הביאה לתמורה בפסיקת ההלכה ולהכרה בצורך לגלות "עדינות והבנה", תוך הגמשת הקריטריונים היבשים בהם המתגיירים נדרשים לעמוד.

וכך גדולי הפוסקים אימצו, במודע, את המציאות המשתנה בחברה ובעם היהודי כבסיס להתוויית הפסיקה בניגוד למקובל בעבר. כדברי הרב עובדיה יוסף:

"למרות כל ההסתייגות הזאת, איש שבא להתגייר לשם אישות, חל לגביו שינוי בדורות שלנו והחכמים ערים להתפתחות החדשה. בעבר היתה כל אומה דבקה באומתה; לא יכול היה גוי להתחתן עם בת ישראל ולהיפך; כולם היו שומרי מסורת. רק בדורות האחרונים, לאור התפתחות הדמוקרטיה וחופש הפרט, יכולים אנשים לעשות מעשה, ואם לא יחתנו אותם עפ"י התורה – הם ממשיכים לחיות יחד כבעל ואשה. כשאישי חי כך עם גויה והיא באה אח"כ להתגייר, רואים אותם כך; אם לשם אישות בלבד – הרי הוא כבר ממילא חי אתה – מכאן שהבקשה לגיור היא לשם שמיים. יש כאן אפוא התפתחות לטובה.

גדולי התורה בדורות האחרונים נחלקו בשאלה זו. כמה מרבני אשכנז מחמירים יותר בענין זה [...] לעומתם יש רבים שהם מתירים [...] למעשה רוב דייני ישראל היום מקבלים את השינוי הזה, ולכן גם כשיודעים שהאשה

שבאה להתגייר באה לשם הענין של אישות – מקבלים אותה" (פרוטוקול ועדת הפנים, בעמ' 3).

אין לכחד, אפוא, כי ישנן גישות שונות. למעשה, קיימת מחלוקת בשאלה האם בכלל קיימת מחלוקת הלכתית באשר לסוגיית הגיור, או שמא הבדלי הגישות מוגבלים לבירור הפן העובדתי. הרב בצלאל ז'ולטי, דיין בבית הדין הגדול לערעורים, ורבה הראשי האשכנזי של ירושלים עד פטירתו ב-1982, טוען כי –

"בעיית הגירות בימינו, אינה בעיה הלכתית; דיני גירות הם הלכות קבועות וברורות, ואין בעיות מסובכות בהלכה בקבלת גרים, וממילא אין מקום לומר שישנם רבנים הנוהגים כבית שמאי ומחמירים בהלכות גירות, וישנם רבנים הנוהגים כבית הלל ומקילים בהלכות גירות.

הבעיה העיקרית בקבלת גרים, במיוחד בימינו, היא עובדתית גרידא: לקבוע בברור מהי כוונתו האמיתית של המבקש להתגייר [...] בדבר זה אין כללים קבועים [...] וברור שבקביעת עובדות אין מקום לקולות ולחומרות, אלא יש לקבוע את העובדא כמו שהיא באמת" (בצלאל ז'ולטי "בדיני קבלת גרים" תורה שבעל פה יג, לג (תשל"א)).

מנגד, קיימות גישות מחמירות יותר, דוגמת זו של הרב אברהם שרמן, דיין בית הדין הרבני הגדול, הסבור כי –

"כל הגיורים של התקופה המודרנית בארץ ובעולם, מאז תחילת תקופת ההשכלה בה החלו נישואי תערובת ונוצר הצורך בגיורים, הם עם אינטרסים, ומתברר שרוב רובם של המתגיירים לא קיבלו מצוות בשעת מעשה הגיור וגם לא שמרו מצוות אחר כך. רוב רובם של הגיורים בתקופה המודרנית ובישראל צריכים בדיקה על ידי בית דין מוסמך לפני שהם נכנסים לקהל ישראל. הם לא ודאי יהודים" (לדיון בגישתו ראו אתגר הגיור, בעמ' 90; ראו גם אברהם חיים שרמן "סמכות גדולי הדור בנושאי אישות וגירות" תחומין ל 163 (תש"ע)).

התשובות שהובאו אינן אלא דוגמית קטנה של הפסיקה במהלך הדורות. היו שהקלו והיו שהחמירו בקבלת הגר. כך מימי התלמוד, וראו יחסם השונה של הלל ושמאי – זה סבלן וזה קפדן (תלמוד בבלי, מסכת שבת, ל ע"ב-לא ע"א). האמת ניתנת להיאמר כי

הגישות הרבות חוצות את הסוגיות השונות. כך, למשל, כותב הרב שג"ר (זאת ברית, בעמ' 87) "במקורות מצינו הבדל בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ לעניין הגיור; ישנה הווה אמינא שרק בארץ ניתן לגייר, אך גם הווה אמינא הפוכה, שרק בחוץ לארץ ניתן לגייר משום החשש שבארץ באים להתגייר בשל 'טיבותא דארץ ישראל' ולא לשם שמים. אולם השיקולים של הרב אונטרמן שונים: בחוץ לארץ היהודים מהווים מיעוט בתוך חברה גויית, ואילו במדינת ישראל הם הרוב, לכן רק בארץ הגר מצטרף לחברה יהודית". באשר לתמורות הזמן, ולעתים ביחס לאותה תופעה, עולה מהסקירה שהיו כאלה שרצו להגמיש את התנאים, היו כאלה שביקשו להקשיחם, ואף היו פוסקים שסברו שאין לסטות מן הכללים (ראו בהרחבה את מאמרו המאלף של פרופ' אדרעי (אריה אדרעי "ואין אחריותם עלינו" אקדמות כד (תש"ע)), ספרו של הרב שג"ר (זאת ברית, בעמ' 93-15), וכן ריכוז מקורות הפסיקה במהלך הדורות, כפי שהוא מופיע בספרו של הרב חיים אמסלם (זרע ישראל, חלק ב (תש"ע)).

על כן, בהקשר זה לא באתי להציע מודל פסיקתי אחד על רעהו. אין זה מתפקידי. מטרתי היא לחשוף את הגיוון ואת חילוקי הדעות בסוגיית הגיור – גיוון שאינו דומה לזה הקיים בסוגיות הלכתיות אחרות, כמו הכשרות. הדברים הובאו כדי לתת ולו הצצה לקשת הפסיקה.

סבורני כי לנתון זה יש משמעות בבואנו לפרש את סעיף 4ב לחוק השבות, ולהכריע האם ניתן להעניק לבתי הדין המיוחדים לגיור שליטה בלעדית על הליכי הגיור והזכאות לשבות – תוך הדרת גישות אורתודוקסיות שונות מזו שאימצה הרבנות הראשית. על רקע העמדות שהובאו, ודאי לא יהיה נכון לשלול גישה בין פוסקי ההלכה רק מפני שהיא מקלה. שלילה כזו מתעלמת מהמורכבות – לא רק של תשובת הרב, אלא של השאלה שהונחה לפתחו.

8. נדמה כי גישת הרחבת השורות, באמצעות הכרה בגיורי בתי דין חרדיים בעלי מעמד, אף נתמכת בפסיקת ההלכה בעבר ובהווה. לשון אחר, הפגם שבהעדפת גישה הלכתית מסוימת מתעצם במישור הגיור – שם מדגישים פוסקים רבים את חשיבות קיומה של מערכת פלורליסטית, המסוגלת להכיל במקביל גישות שונות. נפנה בעניין זה לדברי הרב פרופ' נחום רבינוביץ', ראש ישיבת ההסדר "ברכת משה", הרואה בחומרה את הקמתו של מערך גיור ריכוזי, וסבור כי הדבר "עלול לעקור את הגרות" –

"ברור שאין מקום לחוקק חוק או לקבוע נוהל שכל הגיורים צריכים להיות כפופים לסמכות הלכתית מרכזית

אחת. מעולם לא היה דבר כזה בישראל, וקביעה כזו עלולה לעקור את הגרות. אם יכפילו את כל הגיורים לאישורה של סמכות הלכתית אחת, עלול להיווצר מצב של נעילת דלת בפני גרים. אדרבה, לאורך הדורות כל בית דין היה רשאי לגייר, ואפילו בימי הסנהדרין, בתקופת הלל ושמאי, מצאנו ששמאי דחה כמה גרים ואילו הלל גייר אותם, ומוכח שיש מקום לכך שיהיו הבדלים בין בתי הדין בגישתם למתגיירים. דווקא הגיוון בין בתי הדין הוא המאפשר את קבלת הגרים" (נחום אליעזר רבינוביץ מסילות בלבבם 283 (2015)).

נוכח הצורך בשמירה על מקומן של הגישות ההלכתיות המגוונות, מחד גיסא, תוך הבטחת כנותם ותקינותם של הליכי הגיור, מאידך גיסא, הציע הרב רבינוביץ' להרחיב באופן משמעותי את תפקידם של הרבנים המקומיים. לדידו –

"לפיכך, יש לתת לרבני ערים לעסוק בגיור, כפי שהיה נהוג בכל הדורות, ואף למנות את חברי בית הדין שלהם בעצמם. זאת ועוד, רבני הערים קרובים לאנשי עירם ומכירים אותם יותר מדייני בתי הדין המרכזיים. בנוסף, הם גם יכולים ליצור קשר עם המסגרות העירוניות שבעירם ויקל עליהם ליצור שיתופי פעולה עם בתי הספר, תנועות הנוער והתושבים בקהילות השונות, והם יוכלו לעודד, ללוות ולקדם את תהליך גיור הקטנים" (שם, בעמ' 284).

ברוח דומה התבטא גם הרב עובדיה יוסף, אשר התנגד להקמת בתי דין המיוחדים לגיור – בין היתר, נוכח החשש מהעדר חלופה במקרה שבו יאמצו בתי דין אלה מדיניות גיור מחמירה (אתגר הגיור, 96), וטען כי "היו מקרים קשים... ואני קיבלתי אותם. אבל הכל בשקט. גם לוחות הברית שניתנו בפרהסיה, בקולות ובברקים – נשברו. הכל צריך להיעשות בצניעות... משום כך, בי"ד ארצי לגיור לא רק שלא יועיל, אלא עלול גם להזיק" (פרוטוקול ועדת הפנים, בעמ' 8).

להבנתי, בשורש הגישות השונות ניצבת המחלוקת הרעיונית הנעה על הסקאלה שבין "קשים גרים לישראל כספחת" (תלמוד בבלי, מסכת יבמות מז, ע"ב) לבין "ואהבתם את הגר" (דברים י, יט) – או, כפי שציין הרב עובדיה יוסף, "דין הגיור לפי תורת ישראל הוא מעשה חיובי בהחלט. רבותינו ראו אותו בעין יפה" (פרוטוקול ועדת הפנים, בעמ' 2). הפוסק מכיר את דרישות ההלכה על בוריין, אך המציאות, כמנהגה, אינה מתחלקת למגירות מסודרות. המציאות של תנאים שאינם אידיאליים אינה בגדר פנים חדשות. אך הווריאציה הייחודית משתנה. אין להשוות את השאלות שהוצגו בפני הפוסק בראשית המאה ה-20 בגרמניה לסוגיות שהתעוררו בארצות הברית באמצע

המאה הקודמת. אף בארץ, סוגיית העולים החדשים בשנות ה-70 אינה דומה מבחינה עובדתית לסוגיה זו בשנות ה-90. צא ולמד, כי המציאות הבלתי אידיאלית איננה חדשה, אך לא פעם היא לובשת אדרת אחרת בהתאם לתנאי המקום והזמן. נדמה כי המצב הייחודי שנוצר במדינת ישראל בימינו בעקבות העלייה ממדינות חבר העמים לשעבר, שבו עשרות, ויתכן שאף מאות אלפי אנשים שאינם מוכרים כיהודים על פי ההלכה חיים בתוכנו, מבליט את הצורך במתן במה לגישות הלכתיות שונות המקדמות את פתרון הבעיה.

9. הנה כי כן, המחלוקת ההלכתית המהותית ביחס למוסד הגיור – כמו גם החשיבות בגיוון הדעות ההלכתיות בתחום זה – מעצימות את המסקנה הפרשנית לפיה אין להפקיד את עריכת הגיור לצורך חוק השבות בידי מונופול הלכתי, המייצג גישה אחת. זאת, בהעדר עיגון מפורש בדין. בנוסף, תכליות חוק השבות, לצד עקרונות היסוד של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, מלמדות כי יש לאפשר לגישות השונות הקיימות בתוך המסגרת ההלכתית לפעול זו בצד זו כבסיס להענקת זכות השבות. בהעדר הוראה מפורשת של המחוקק על המדינה להימנע מנטילת צד במחלוקת – תוך הכרה בגוף ריכוזי אחד, אשר מכתוב את תפיסתו ההלכתית למערך הגיור כולו. כשם שאין לשלול את המחמיר, המדינה אינה רשאית לשלול את המקל.

אכן, במדינתנו ישנה רבנות ראשית האמונה על סוגיות דתיות מגוונות. לא באתי לערער על מעמדה. אולם, במקרה שלפנינו אין בחוק השבות הסמכה מפורשת המעניקה לרבנות הראשית שליטה בלעדית בהליכי הגיור – כפי שיש בנוסח הקיים בסעיף 2 לחוק למניעת איסור הונאה בכשרות, התשמ"ג-1983, למשל. לפיכך, אין מנוס מבחינת מעמדו הבלעדי של מערך הגיור הממלכתי באמצעות פרשנות תכליתית של התיבה "שנתגייר" בסעיף 4 לחוק. במישור זה, נוכח השילוב בין תכליותיו האזרחיות-ציוניות של חוק השבות – קיבוץ גלויות והעלאת יהודים ובני משפחותיהם לארץ ישראל – לתכליותיו ההלכתיות, המלמדות כאמור על חשיבות השמירה על רוחב דעת הלכתי, סבורני שאין להשלים עם פרשנות השוללת את מעמדם של גיורים שנערכו בפני בתי דין אורתודוקסיים רציניים אחרים, כפי שהוסבר לעיל. לא עסקינן בקביעה דתית מובהקת. לאמור, המונח גיור הינו, בעיני, מונח דתי. אך הפירוש מיושם במסגרת חוק השבות שאינו חוק דתי. בהעדר הגדרה מפורשת למונח "שנתגייר", סבורני שמן הראוי להימנע מצמצום הרשימה ולהכיר, לצורך חוק השבות, ביהדותם של יהודים שעברו את תהליך הגיור בבתי דין מוכרים וראויים – כל אחד, בהתאם להשקפתו ההלכתית – מבלי לכפות תפיסה הלכתית אחת.

לסיכום, המסקנה אליה הגעתי נובעת מצירוף של מספר גורמים. ראשית, אין חוק מפורש המקנה לממשלה את הסמכות להעניק בלעדיות למערך הגיור הממלכתי – הגם שקיימת סמכות להקים מערך כזה. שנית, לצורך הכרעה בדבר מעמדם של בתי דין חרדיים פרטיים שמעמדם איתן ניתן להכריע בעתירה זו גם מתוך הנחה, שעולה מהחלטת הממשלה, שיש להכיר אך בגיור האורתודוקסי. שלישית, בהינתן המורכבות של פסיקת ההלכה בענייני גיור, על גישותיה השונות, ותכלית חוק השבות שנועד לעודד עליה של יהודים – הן אלה שנולדו כיהודים, והן כאלה שהתגיירו – פרשנות מצמצמת של החוק אינה במקום. כוחם המצטבר של נימוקים אלה מוביל לתוצאה שנכון להכיר במעמד גיורים שנערכו בבתי דין אורתודוקסיים רציניים ובעלי מעמד, כפי שהובא לעיל.

10. ומן הכלל אל הפרט. הבהרתי לעיל כי בבג"ץ 7625/06 אין מקום לקבל את העתירה, מאחר והעותרת שהתה בישראל שלא כדין בעת הגיור. זהו שיקול רלוונטי ונכון, בהתאם לפסיקה שהובאה לעיל, ומשום כך יש לבטל את הצו על תנאי שניתן בעניינה (ראו פס' 39-40 לחוות דעתה של חברתי הנשיאה). באשר לעותרים האחרים, מהנימוקים שפורטו ולנוכח מעמדם האיתן של בתי הדין המגיירים בקהילות החרדיות, סבורני שיש להכיר בגיורם לצורך חוק השבות. מובן כי שני בתי הדין שגיוריהם באו בפנינו במסגרת עתירות אלה אינם יוצרים רשימה סגורה, וכי יש להכיר במעמד גיורים שנערכו על ידי בתי דין נוספים החולקים מעמד דומה.

בטרם סיום, אבהיר שוב כי פסק דין זה ניתן על פי ההנחה שעולה מעמדת המדינה על פי תוכן החלטת הממשלה שמציבה במרכז את הגיור האורתודוקסי. איני מביע עמדה בסוגיית הגיור הרפורמי או הקונסרבטיבי שאינה מונחת בפנינו במסגרת זו.

עוד אוסיף כי בהתחשב בהעדר פעילות לתיקון החוק במהלך העשור שחלף מאז הועמדה לפתחנו שאלת הגיורים האורתודוקסיים ה"פרטיים", ועם כל ההבנה לעמדתו של חברי המשנה לנשיאה א' רובינשטיין, סבורני שאין עוד מקום לעכב את ביצועו של פסק דין זה. כמובן, ככל שתוצאה הכנסת לתקן את החוק, בידיה לעשות זאת. ואולם, בהעדר תיקון לא נותרה ברירה אלא להכריע בעתירות לגופן.

11. נקודת סיום: חוות הדעת בתיק זה, כמו בתיקים אחרים העוסקים בחוק השבות ובמעמד הגיור, מתאפיינת בניחות משפטי מופשט, דנה בסוגיות ציבוריות-חוקתיות העומדות ברומו של עולם, ונדרשת למתח שבין המשפט הדתי לאזרחי. אך להשלמת התמונה יובהר, כמובן מאליו לכל חברי, כי עסקינן במעמד אישי, וליתר דיוק בעניין

אישי. על הכף ניצבות השאיפות העמוקות והרגישות ביותר של בני אדם. ההכרעה המשפטית שעלינו לקבל משפיעה על תפיסתו העצמית של האדם, ועל רכיבי הזהות הבסיסיים ביותר שלו – שלא לדבר על השאלה המעשית באשר למקום בו יחיה את חייו. ללא קשר לתוצאה, אזכיר כי יש להתייחס ברגישות המרבית לעניינם של העותרים, ואחרים במצבם. מאלף לציין בהקשר זה, כי הציוויים על אהבת הגר, ואיסור הפגיעה בו, מופיעים בתורה לא פחות מ-36 פעמים – יותר מכל ציווי אחר, לרבות הציווי לאהוב את האל. למעשה, הרמב"ם הקביל בין מצוות אהבת הגר ואהבת האל, וציין, בתשובתו לעובדיה הגר, כי "על הגרים ציוונו באהבה רבה המסורה ללב [...]. כמו שציוונו לאהוב את שמו" (תשובות הרמב"ם, סימן שסט). נשוב ונזכיר גם את הסיפור התלמודי (תלמוד בבלי, מסכת שבת, לא ע"א) על הגר שביקש משמאי, מגדולי חכמי ישראל ב"תקופת הזוגות", ללמדו את התורה כולה כשהוא ניצב על רגל אחת. התלמוד מספר כי שמאי גער בו, ו"דחפו באמת הבניין שבידו". ניתן להבין את תגובתו. אמנם, שמאי הוא שהורה "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות" (מסכת אבות, פרק א, משנה טו). אף על פי כן, הדרישה ללמוד את התורה על רגל אחת משדרת חוסר רצינות וחוסר כנות, ומכאן תגובתו הצוננת של שמאי. ואולם, למרות זאת, כאשר התייצב הגר לפני הלל והעמיד בפניו את אותו אתגר, התייחס אליו האחרון ברצינות ובהבנה והשיב לו כי התורה מתמצית בהיבט השלילי של הציווי ואהבת לרעך כמוך – מה ששנוי עליך לא תעשה לחברך. מעבר למסר של סיפור תלמודי זה ביחס לגמישות והראייה הרחבה הנחוצות בהליכי הגיור, כפי שצינתי לעיל (פס' 6), דומה כי כולנו יכולים ללמוד מתשובתו של הלל – ויותר מכך, מן הגישה שהיא מבטאת – על דרך ההתייחסות הראויה לאדם שאינו גר אך שואף להיות כזה. לא בכדי בחר התלמוד לסיים את הסיפור בהאי לישנא: "ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה" (שם).

12. סוף דבר, מהנימוקים והטעמים שפירטתי מצטרף אני לתוצאה אליה הגיעה חברתי הנשיאה מ' נאור (ראו פס' 1 לעיל).

הוחלט ברוב דעות לבטל את הצו על תנאי שהוצא בבג"ץ 7625/06 ולעשות את הצווים על תנאי בבג"ץ 1594/11 ובבג"ץ 1595/11 למוחלטים, במובן זה שנקבע כי העותרים הם יהודים לעניין חוק השבות, כנגד דעתו החולקת של המשנה לנשיאה א' רובינשטיין, שסבר כי יש להשהות את מועד כניסת הצווים לתוקף ב-18 חודשים, כדי לאפשר אסדרה חקיקתית. אין צו להוצאות.

ניתן היום, כ"א באדר ב' התשע"ו (31.3.2016).

ה נ ש י א ה	המשנה לנשיאה	ש ו פ ט
ש ו פ ט	ש ו פ ט	ש ו פ ט
ש ו פ ט	ש ו פ ט	ש ו פ ט